

MYKOLO ROMERIO UNIVERSITETAS

**SPECIALYBĖS KALBA:
GRAMATIKA IR LOGIKA**

Mokslinių straipsnių rinkinys

Vilnius
2012

Redaktorių kolegija:

prof. dr. Gintautas Akelaitis, Mykolo Romerio universitetas
doc. dr. Robertas Jurgaitis, Mykolo Romerio universitetas
prof. dr. Andra Kalnača, Latvijos universitetas
doc. dr. Angelė Kaulakienė, Vilniaus Gedimino technikos universitetas
Laima Pečkuvienė, Mykolo Romerio universitetas
prof. dr. Jolita Šliogerienė, Mykolo Romerio universitetas
dr. Daiva Vaišnienė, Valstybinė lietuvių kalbos komisija
prof. habil. dr. Kazimieras Župerka, Šiaulių universitetas

Leidinių parengė:

Gintautas Akelaitis, Zofija Babickienė, Viktorija Mažeikienė, Laima Pečkuvienė

Recenzavo:

prof. dr. Laima Kalėdienė
doc. dr. Vida Žilinskienė

Mykolo Romerio universiteto Humanitarinių mokslų instituto Kalbos kultūros katedros 2012 m. rugsėjo 9 d. posėdyje (protokolas Nr. 1KKK-1) pritarta leidybai.

Mykolo Romerio universiteto Mokslo programos „Vertybių tęstinumas ir kaita globalioje visuomenėje“ komiteto 2012 m. rugsėjo 28 d. posėdyje (protokolas Nr. 2) pritarta leidybai.

Mykolo Romerio universiteto Humanitarinių mokslų instituto tarybos 2012 m. spalio 4 d. posėdyje (protokolas Nr. 10-27) pritarta leidybai.

Mykolo Romerio universiteto Mokslinių-mokomųjų leidinių aprobavimo leidybai komisijos 2012 m. spalio 9 d. posėdyje (protokolas Nr. 2L-37) pritarta leidybai.

Mokslinių straipsnių rinkinys sudarytas pranešimų, įteiktų Mykolo Romerio universiteto Humanitarinių mokslų instituto Kalbos kultūros katedros ir Valstybinės lietuvių kalbos komisijos rengiamai konferencijai „Specialybės kalba: gramatika ir logika“ (2012 m. lapkričio 30 d.), pagrindu.

Visos knygos leidybos teisės saugomos. Ši knyga arba kuri nors jos dalis negali būti dauginama, taisyta arba kitu būdu platinama be leidėjo sutikimo.

Turinys

Pratarmė	5
<i>Akelaitis G.</i>	
Jungtukai <i>ar, arba</i> teisės kalbos sintaksinėse konstrukcijose	6
<i>Alešiūnaitė L., Peleckienė A.</i>	
Gramatinių formų kirčiavimo klaidos medicinos studentų kalboje (analizė, prevencija, taisymo metodika).....	17
<i>Anusienė L., Kavaliauskienė G., Mažeikienė V.</i>	
Novel Approach to Learning / Teaching Grammar	29
<i>Aukštuolytė N.</i>	
Kalbos loginės struktūros paieškos senovės graikų filosofijoje.....	44
<i>Babickienė Z.</i>	
Ekonomikos terminų gramatinių ir leksinių variantų sklaida: norma ir realybė	51
<i>Čekmonienė I. E.</i>	
Geštalto psichologijos terminai: gramatinės formos.....	65
<i>Čepaitienė G.</i>	
Specialybės terminai ir jų formos: daiktavardžių kirčiavimo mokymo(si) ypatumai	74
<i>Dantienė L., Sagaitienė I.</i>	
Einsatz der LdL-Methode oder ihrer einzelnen Elemente im fachbezogenen DaF-Unterricht	84
<i>Gudzinevičiūtė O. L.</i>	
Vietaj ir vietoje vartoseną	95
<i>Masalskienė S.</i>	
Viešoji politikų kalba	103

Mažeikienė V.

Grammatical Equivalence in Translation and Translation Shifts in English-Lithuanian Translations of Official Texts	110
---	-----

Pečkuvienė L.

Priesagos <i>-imas (-ymas)</i> vediniai administracinėje kalboje: vartoseną ir normas	121
--	-----

Pogožilskaja L.

Peculiarities of Formal Structure of Terminology of Constitutional Law in Lithuanian and English	130
---	-----

Stančienė D. M.

Scholastinė semantika: vardažodiškumas, univokumas ir ekvivokumas	140
--	-----

Stunžinas R.

Terminų ir gramatinių formų ydos statybos žinyuose	151
--	-----

Vladarskienė R.

Administracinės kalbos laiko raiškos konstrukcijos su vietininku ir jų sinonimija	161
--	-----

Pratarmė

Tęstinis mokslinių straipsnių rinkinys „Specialybės kalba“ yra išleidžiamas kas dveji metai nuo 2002 metų. Kiekvienas rinkinys yra skiriamas vis kitai specialybės kalbos klausimų grupei. Jau aprėptos tiek bendro pobūdžio specialybės kalbos teorijos ir praktikos, sistemos ir vartosenos, tyrimo ir dėstymo, tiek atskirų lygmenų – terminijos, sakinio, teksto – problemos. Šis, šeštasis, rinkinys yra skirtas susijusioms gramatikos ir logikos problemoms. Kadangi rinkinys yra kalbinis, jame, suprantama, dominuoja kalbiniai straipsniai. Logikai ir su ja susijusioms problemoms yra skirti straipsniai apie loginių struktūrų paiešką senovės graikų filosofijoje, gramatikos ir logikos struktūros ryšiui su egzistuojančiais pasaulyje esiniais. Logikos dalykų esama ir kalbiniuose straipsniuose, pavyzdžiui, aptariant jungtukų *ar* ir *arba* reikšmes ir funkcijas teisės kalboje.

Straipsnių rinkinyje „Specialybės kalba: gramatika ir logika“ daugiausia yra nagrinėjama įvairių specialybių (ekonomikos, istorijos, medicinos, statybos, politikos ir kt.) terminų gramatinių formų vartojimo, kirčiavimo dalykai, ypač akcentuojant formų taisyklingumą. Iš formų (jų statuso ir vartosenos) dalykų išsiskiria svarstymas apie *vietoj* ir *vietoje* vartoseną, apie konstrukcijų su vietininku sinonimiją, būdvardžių su priesaga *-inis*, *-inė* ir kilmininko pasirinkimo kriterijus, terminų giminės ir skaičiaus įvairavimą, terminų sistemos pažeidimo atvejus. Tai natūralu, nes terminai yra tas kalbinis branduolys, kuris geriausiai reprezentuoja specialybės kalbą. Natūralu ir kita: specialybės kalba yra universitetinių studijų dalykas, todėl (daugiausia straipsniuose apie profesines užsienio kalbas) svarstomos efektyvaus mokymo(si) problemos.

Kaip ir ankstesni, šis straipsnių rinkinys pirmiausia adresuojamas specialybės kalbos dėstytojams. Jis, be abejonės, turėtų būti naudingas ir nekalbininkams – įvairių dalykų dėstytojams, taip pat žmonėms, neabejingiems savo profesinei kalbai.

JUNGTUKAI AR, ARBA TEISĖS KALBOS SINTAKSINĖSE KONSTRUKCIJOSE

Gintautas Akelaitis

Mykolo Romerio universitetas
Ateities g. 20, LT-08303 Vilnius
tel. (8 5) 271 45 83, el. paštas: kkk@mruni.eu

Reikšminiai žodžiai: *sintaksinė konstrukcija, jungtukų ar, arba reikšmės, vartojimas.*

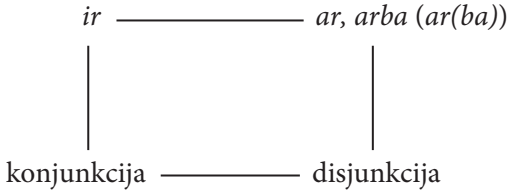
Įvadas

Teisės aktų nuostatų taikytojai ir šiaip administracinės kalbos vartotojai bene dažniausiai kreipiasi į kalbininkus ir į logikos specialistus, prašydami, kad būtų išaiškinta konstrukcijų su jungtukais *ar* ir *arba* reikšmė ir prasmė. Tad nuspręsta šiam reikalui skirti specialų straipsnį, kurio **tikslas** – išaiškinti jungtukų *ar* ir *arba* reikšmes konstrukcijose, vartojamose teisės kalboje. Siekiant šio tikslo, būtina apžvelgti rūpimų jungtukų semantiką ir funkcijas bendrinėje kalboje apskritai. Tik šiame funkciniam semantiniame fone galima nustatyti jungtukų *ar* ir *arba* vartojimo savitumą teisės kalboje. Tas savitumas atsiskleidžia konstrukcijose su *ar* ir *arba*, vadinasi, būtina nustatyti ir aprašyti tų konstrukcijų rūšis, nes tarnybinių kalbos dalių (šiuo atveju – jungtukų) leksinės reikšmės sutampa su funkcinę prigimtį turinčiomis gramatinėmis reikšmėmis. Tiriamaoji **medžiaga** yra surinkta iš kodeksų tekstų, iš *Dabartinės lietuvių kalbos tekstyno* administracinės literatūros dalies (žr. šaltinių sąrašą). Tyrimui naudotas analizinis **metodas**, reiškinų lyginimo ir modeliavimo būdai.

Bendroji jungtukų *ar* ir *arba* semantika ir funkcijos

Naujausiame Axelio Holvoeto ir Artūro Judženčio teoriniame darbe apie lietuvių kalbos sujungiamojo ryšio aprašymo pagrindus dėl svarbiausių jungtukų *ir*, *ar*, *arba* reikšmių pasakyta tik tiek: „Jungtukų *ir* ir *ar(ba)* reikšmėms

apibrėžti iš esmės pakanka loginių konjunkcijos ir disjunkcijos sąvokų“ [3: 188]. Bet ir iš tokio loginio kalbos reiškiųjų reikšmių nusakymo aiškūs keli dalykai. Pirma, nustatoma jungtukų *ir*, *ar*, *arba* semantikos opozicija:

Antra, savitai vertinami jungtukai *ar* ir *arba* – jie sutraukiami į vieną elementą *ar(ba)*, tarsi *ar* būtų trumpasis jungtuko *arba* variantas. (Kad taip nėra, paaiškės kitame straipsnio skyriuje.) Trečia, priimant jungtukų *ar*, *arba* semantikos nusakymą logine disjunkcijos sąvoka ir neabejojant, kad tai yra du jungtukai, jų aptarimą galima plėtoti, išvelgiant, žinoma, tik sąlygišką tų jungtukų loginę semantinę opoziciją: jungtuku *ar* linkstama reikšti silpnąją disjunkciją, o jungtuku *arba* – griežtąją disjunkciją (dėl šių disjunkcijos rūšių, *arba* ir rečiau logikoje minimo *ar* pavyzdžių žr. 7: 34–37, 427).

Tradiciniuose lietuvių kalbos gramatikos darbuose, kuriuose remiamasi logika, jungtukai *ir*, *ar*, *arba* yra skirstomi panašiu kaip logikoje principu: *ir* laikomas sujungiamuoju jungtuku, kurio paskirtis – jungti kalbos elementus, kuriais įvardijamiems dalykams vienodai tinka tai, kas predikuojama. *Ar*, *arba* – skiriamieji jungtukai, kurie sieja sintaksinius elementus, kuriuose įvardijami tokie dalykai, iš kurių tik vienam gali tikti tai, kas predikuojama. Tradicinėje lietuvių kalbos gramatikoje ir kituose šaltiniuose nurodomos jungtukų *ar* ir *arba* reikšmės leidžia teigti, kad tam tikruose kontekstuose *ar* ir *arba* gali būti vartojami kaip sinonimai. Bet jungtukų *ar* ir *arba* kaip sinonimų susiejimas yra vienos krypties. *Dabartinės lietuvių kalbos žodyne* [2: 39] viena iš jungtuko *ar* reikšmių aiškinama sinonimu *arba* (*Prašysi ar neprašysi – negausi. Ar lyja, ar sninga – vis tiek keliausiu.*) – tai yra atskirų žodžių (sakinio dalių) jungimo funkcija. O jungtuko *arba* nėra viena reikšmių neaiškinama sinonimu *ar*. Tai rodo, kad jungtuko *ar* skiriamoji funkcija yra silpnesnė (plg. minėtą loginę silpnosios disjunkcijos reikšmę).

Gramatikos (morfologijos, sintaksės) aprašuose¹ jungtukų *ar* ir *arba* skirtumai specialiai nenurodomi – apie juos galima šiek tiek spręsti iš funkcijų ir reikšmių sugretinimo, kuris čia pateikiamas apibendrinamojoje lentelėje ir po jos – pavyzdžiuose.

Lentelė. Jungtukų *ar* ir *arba* funkcijos ir reikšmės²

Jungtukų funkcijos ir reikšmės	Jungtukai	<i>ar</i>	<i>arba</i>
1. Sujungiamoji skiriamoji (sakinio dalių ir sujungiamojo sakinio dėmenų sujungimo) funkcija.		+	+
1.1. Teigiant vieną iš sujungiamų dalykų, negalimas kitas (kiti).		+	+
1.2. Sujungimo atveju, nurodant skiriamus dalykus (galimą ir negalimą ar negalimus), reiškiamas ir modalinis abejojimo atspalvis.		+	– (+)
1.3. Sujungiant skiriamuoju santykiu įvardijamus dalykus, kartu ir klausama.		+	–
1.4. Esant tam tikroms aplinkybėms, skiriamuoju santykiu susieti dalykai gali pasireikšti pakaitomis.		+	+
1.5. Vienarūšių aiškinamųjų sakinio dalių atveju vieniniu jungtuku įtraukiama aiškinamoji sakinio dalis.		–	+
1.6. Vieniniu jungtuku įtraukiamas priduriamai (papildomai) pasakomas dalykas.		–	+
1.7. Viename sakinyje skiriamuoju santykiu sujungiamos skirtingų eilių vienaarūšės sakinio dalys.		+	+
2. Prijungiamoji (šalutinio predikatinio dėmens prijungimo) funkcija.		+	–

- 1 Lietuvių kalbos jungtukus yra ištyrusi Julija Žukauskaitė. Jos yra parašytas *Jungtuko* skyrius *Lietuvių kalbos gramatikoje* [6: 654–697]. *Dabartinės lietuvių kalbos gramatikoje* [1: 455–461] *Jungtuko* skyrių yra parašiusi Elena Valiulytė. Sudarant apibendrinamąją lentelę, iš sintaksės darbų naudotasi Vito Labučio *Lietuvių kalbos sintakse* [4]. Iliustravimo pavyzdžiai imti iš *Lietuvių kalbos gramatikos* [6: 669–671] be ten nurodomų tų pavyzdžių šaltinių.
- 2 Lentelėje pliusu žymima turima jungtuko funkcija, reikšmė, o minusu – neturima; apskliaustas pliusas rodo galimą, bet nebūdingą reikšmę.

Pavyzdžiai.

1.1. *Vienas (valstietis) buvo taip pramintas žmonių ar paties pono. <...> kad mane toje valandoje perkūnija nutrenktų arba kiaura žemė prarytų!*

1.2. *Toli, ten kažkur už kalno, už girios, sugriaudė, ar gal mums tik pasirodė, kad griaudė.*

1.3. *Kaip, ar ji atėjo, ar ją atvežei?*

1.4. *Dabar Petriukas vienas turi rūpinti malkų kurui: ar užia vėjas <...>, ar sniegas, ar kruša. Arba pati ją seka, arba Motiejų siunčia.*

1.5. *Nuo šios gatvės, arba kelio, į abi puses vėl kilo <...> siauri takeliai.*

1.6. *Ar tu manai, kad jis gali didžiuotis Petru? Arba galų gale manim?*

1.7. *Čia gali su vaikais ar su manim kalbėti arba pasiimk skaityti.*

Kitam tėvas arba motina sudraskę ar sudeginę raštus iš baimės.

2. *Ar taip tikrai buvo – nežinia.*

Taigi pati bendriausia jungtukų *ar, arba* siejamoji funkcija yra lygiaverčių sintaksinių elementų – vienaarūšių sakinio dalių ir sudėtinio sakinio predikati-
nių dėmenų – sujungimo funkcija; bendriausia jungtukų reikšmė, kai ši funkci-
ja realizuojama, yra skiriamoji: tai, kas sakinyje predikuojama, tinka tik vienam
iš jungtukais siejamų dalykų. Jungtukus *ar, arba* išskiria, jų individualumą rodo
kelios skirtingo sintaksinio lygmens funkcijos ir reikšminiai atspalviai. Tik *ar*
turi šalutinio predikatinio dėmens prijungiamąją funkciją; tik *arba* vartojamas
įtraukiant į sakinį aiškinamąją sakinio dalį, jungiant priduriamąjį sintaksinį ele-
mentą. Jungtukas *ar* šalia pagrindinės skiriamosios reikšmės gali turėti modali-
nį abejojimo, taip pat klausimo atspalvius. Tie atspalviai, kitaip negu jungtuko
arba vartojimo atveju, jungtuką *ar* sieja su dalelyte *ar*.

Jungtukų *ar, arba* vartosena ir probleminiai įforminimo atvejai teisės kalbos konstrukcijoje

Teisės tekstuose, kaip rodo surinkta tiriamoji medžiaga, jungtukas *ar* pa-
gal vartojimo dažnumą gerokai pranoksta jungtuką *arba*. Šį faktą patvirtina ir
Dabartinės lietuvių kalbos tekstyno administracinės literatūros dalyje rūpimų
jungtukų pavartojimo skaičiai: jungtuko *ar* yra 78374 pavartojimo atvejai, o
jungtuko *arba* – 51265 pavartojimo atvejai; santykis – 1,53 : 1.

Teisės tekstuose pirmiausia vartojamos tik pagrindinės bendrinei kalbai būdingos konstrukcijos su jungtukais *ar* ir *arba*. Tai vieniniaus jungtukais *ar* ir *arba* sujungtos vienuosės sakinio dalys arba tų dalių komponentai (pažyminiai, papildiniai, aplinkybiniai) (1); kartojamais jungtukais *ar*, *arba* sujungtos vienuosės sakinio dalys, kurių eiles išplėtoja pažymimosios ir aiškinamosios reikšmės konstrukcijos (2); jungtukas *ar* vartojamas prijungti šalutinius predikatinis dėmenis (3). Šiais jungtukais sujungiami sujungiamojo sakinio dėmenys, taip pat vienuosiai šalutiniai predikatiniai dėmenys, bet teisės tekstuose tai labai reti, net potencialiais laikytini atvejai. Savitas, tik teisės tekstuose ypač būdingas atvejis – sakiniuose susipynusios skirtingų vienuosių sakinio dalių eilės, kuriose tame pačiame sakinyje vartojami ir jungtukai *ar*, ir jungtukas(ai) *arba*; pagal sintaksinį priklausymą sakinio predikatiniam centrui tos eilės yra skirtingo rango (4) (jos toliau bus nagrinėjamos detalai). Beje, skirtingų eilių ir skirtingo rango vienuosės sakinio dalys yra jungiamos ir tuo pačiu jungtuku, jeigu tokio jungtuko reikšmės reikalingas vienuosėmis sakinio dalimis išreikškiamo turinio santykis (5). Taip pat savitos, tik teisės kalbos ir apskritai administracinės kalbos tekstuose vartojamos dvigubo sujungimo konstrukcijos su jungtukais *ir* (*ar*), *ir* (*arba*) (6).

- (1) *Pacientas ar jo atstovas turi teisę apskusti sveikatos priežiūros sąlygas <...> [DLKT]. Aktai, nustatantys arba sugriežtinantys atsakomybę už administracinius teisės pažeidimus, neturi atgalinio veikimo galios [ATPK 8 str.].*
- (2) *<...> turimą medžiagą perduoti kitoms institucijoms, kurios gali įvardyti, ar tai korupcija, ar tai nusikaltimas, ar ne [DLKT]. Vaiko kilmė <...> nustatoma arba pagal valstybės, kurios piliečiu tapo vaikas gimdamas, arba pagal valstybės, pripažįstamos kaip vaiko nuolatinė gyvenamoji vieta jo gimimo metu, arba pagal vieno iš vaiko tėvų nuolatinės gyvenamosios vietos ar valstybės, kurios piliečiu jis buvo, teisę, atsižvelgiant į tai, kurios valstybės teisė yra palankesnė vaikui [CK 1.34 sk. 1 d.].*
- (3) *<...> atlyginimus už nuosavybės teisių perleidimą moka asmuo, nepriklausomai nuo to, ar jis yra ar nėra susitariančios šalies rezidentas, bet turi susitariančioje šalyje nuolatinę buveinę arba nuolatinę veiklavietę <...> [DLKT].*
- (4) *Asmenys, padarę nusikalstamas veikas Lietuvos valstybės teritorijoje arba laivuose ar orlaivuose su Lietuvos valstybės vėliava ar skiriamaisiais ženklais, atsako pagal šį kodeksą [BK 4 str. 1 d.]. Papročiai netai-*

komi, jeigu jie prieštarauja imperatyvioms įstatymo normoms **arba** sąžiningumo **ar** teisingumo principams [CK 1.4 str. 2 d.].

- (5) Lietuvos Respublikos pilietis ar užsienietis neperduodamas arešto orderį išdavusiai valstybei, jeigu <...> asmuo už padarytą nusikalstamą veiką, dėl kurios išduotas Europos arešto orderis, buvo Lietuvos Respublikoje **ar** kitoje Europos Sąjungos valstybėje narėje išteisintas **ar** atleistas nuo baudžiamosios atsakomybės **ar** bausmės [BK 9⁽¹⁾ str. 3 d. 1 pn.]. Administraciniu teisės pažeidimu (nusižengimu) laikomas priešingas teisei, kaltas (tyčinis **arba** neatsargus) veikimas **arba** neveikimas, kuriuo kėsiamasi į valstybinę arba viešąją tvarką, nuosavybę, piliečių teises ir laisves, į nustatytą valdymo tvarką, už kurią įstatymas numato administracinę atsakomybę [ATPK 9 str.].
- (6) Asmuo, kuriam paskirtas specialiosios teisės atėmimas, šios teisės atėmimo laikotarpiu negali ja naudotis **ir (ar)** jos įgyti [ATPK 27 str.]. <...> Lietuvos prekėms turėtų būti taikomi eksporto muitai **ir (arba)** mokesčiai arba ekonominiai eksporto draudimai **ir (arba)** apribojimai <...> [DLKT].

Savaime suprantama, teisės kalboje, kurioje viskas turi būti nusakyta preciziškai, nevartojamos ekspresyvos jungtuko *ar* konstrukcijos, kur jungtuku, be pagrindinės reikšmės, yra reiškiami papildomi atspalviai – modalinis abejojimo (žr. 1.2), taip pat klausimo (žr. 1.3). Nevartojamos ir stilistiškai neutralios konstrukcijos su jungtuku *arba*, kuriose jungtukas turi paskirtį įtraukti aiškinajamąjį narį – kitą to paties dalyko pavadinimą arba kitą terminą, kai nenusistovėjęs vieno termino vartojimas. Teisės aktų pradžioje paprastai pateikiamos sąvokos ir jas išreiškiantys terminai, tad aiškinti, nurodant kitą žodinę sąvokos raišką, nebereikalinga.

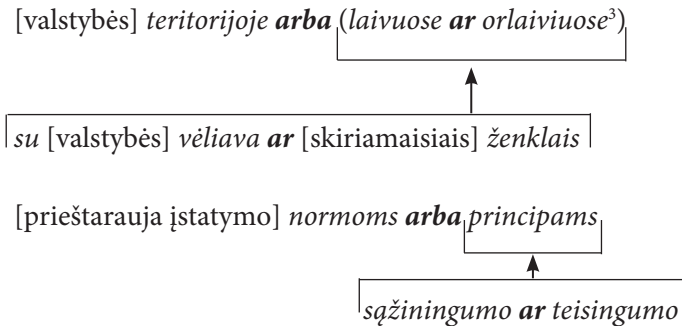
Vis dėlto ir teisės kalboje yra vienas kitas konstrukcijų su *ar* ekspresinio vartojimo atvejis. Tai parentezavimas, kuomet konstrukcijos dalis, kurią sudaro jungtukas ir jungiamasis narys, yra pateikiama skliaustuose. Parentezuota konstrukcija turi pašališkumo, menkesnio svarbumo prasmę. Atsisakius parentezavimo, jungtuku *ar* siejami dalykai pasidaro vienodo svarbumo. Plg. pvz.:

Tai taikoma <...> asmenims, kurie negali gauti duomenų apie draudžiamąsias pajamas dėl to, kad visai (ar iš dalies) neišsaugoti archyviniai dokumentai <...> (plg. kad visai ar iš dalies neišsaugoti) [DLKT]. Nuomojamos (ar kitaip teisėtu pagrindu naudojamos) valstybinio reguliavimo sričiai priklausančios

patalpos <...> (plg. *Nuomojamos ar kitaip teisėtu pagrindu naudojamos* <...> *patalpos*) [DLKT].

Dar vienas atvejis – šalutinio predikatinio dėmens prijungimas, pasitelkiant jungtuko *ar* elipsę, pvz., *Nustatydamas, buvo ar ne realus grasinimo faktas, teismas turi atsižvelgti į šalies, kuriai buvo grasinta, amžių, fizinę bei ekonominę būklę, lytį, veiksmy pobūdį ir kitas turinčias reikšmės bylai aplinkibes* [CK 1.91 str. 4 d.]. Neutralaus vartojimo atveju čia prijungiamoji konstrukcija būtų sudaroma taip: *nustatydamas, ar buvo ar ne realus grasinimo faktas*. Funkcinę stilistinę šnekamosios kalbos žymę turinti jungtuko elipsė lemta ir vengiant per daug artimo dviejų jungtukų *ar* pavartojimo. Tik šitoks elipsės atvejis, kitaip nei pirmiau aptartas parentezavimas, teisės kalbai nėra būdingas.

Iškeliant parentezavimo, jungtuko elipsės, nors ir nepagrindinius, pašalio atvejus, iš tikrųjų pradėtas jungtukų *ar, arba* reikšmių aiškinimas. Svarbiausias šios srities dalykas – kuo skiriasi pagal reikšmę jungtukai *ar* ir *arba*. Atsakant į šį klausimą, daugiausia informacijos teikia teisės kalbos sakiniai, kuriuose susipina skirtingo rango vienaarūšių sakinio dalių eilės su jungtukais *ar, arba* (žr. 4 grupės pvz.). Pasirodo, kad jungtuku *arba* sujungiami aukštesnio sintaksinio rango elementai, o žemesnio rango elementai sujungiami jungtuku *ar*. Plg.:

Taigi jungtukams *ar, arba* būdinga bendra skiriamoji reikšmė konkretaus jungtuko atveju yra nevienoda: jungtukui *arba* būdinga griežtoji, stiprioji skiriamoji reikšmė, kuri realizuojama, kai siejami aukštesnio rango sintaksiniai

3 Vienarūšės sakinio dalys *laivuose ar orlaivuose* sudaro porą, kuri jungtuku *arba* sujungiamą su atskira sakinio dalimi *teritorijoje*. Poros dalių sujungimas yra žemesnio rango, negu tos poros sujungimas su atskira sakinio dalimi.

elementai, o jungtukui *ar* būdinga silpnoji skiriamoji reikšmė, realizuojama, sujungiant žemesnio rango sintaksinius elementus.

Galimais jungtukų *ar*, *arba* sinoniminio pakeitimo atvejais pagal reikšiamą skirtingą skyrimo laipsnį (stiprumą) keičiasi ir sujungiamų elementų santykio pobūdis, pvz.: *Nusikaltimas yra šiame kodekse uždrausta veika (veikimas ar neveikimas), už kurią numatyta laisvės atėmimo bausmė* [BK 11 str.]. Plg. *veikimas arba neveikimas*. *Asmuo yra nepakaltinamas, jeigu darydamas šio kodekso uždraustą veiką jis dėl psichikos sutrikimo negalėjo suvokti jos pavojingumo arba valdyti savo veiksmų* [BK 17 str. 1 d.]. Plg. *negalėjo suvokti jos pavojingumo ar valdyti savo veiksmų*.

Ne konstrukcijų ir reikšmių, o grafinio įforminimo sričiai priklauso du probleminiai jungtukų *ar*, *arba* pateikimo atvejai rašytinėje teisės kalboje.

Pirmas atvejis – tai jungtuko *ir* deriniai su skiriamaisiais jungtukais *ar*, *arba* (žr. anksčiau pateiktus 6 grupės pvz.). Vartojant tuos derinius, sutraukiami į vieną sakinį du dalykai, kuriems vienodai ir abiems kartu, ir tik vienam skyrium yra priskiriamas sakinyje predikuojamas požymis. Šiuo atveju netoleruotinas lietuvių rašomajai kalbai nebūdingas užrašymas su pasviruoju brūkšniu – antras (skiriamasis) jungtukas rašytinas skliaustuose: *ir/ar = ir (ar)*, *ir/arba = ir (arba)*. Pvz.: <...> *apibūdinami patikrinimo rezultatai, nurodant, kokie teisės aktai, jų straipsniai (dalys) buvo pažeisti, kokiais jų vadovaujantis skirtos baudos ir/ar (= ir (ar)) priskaičiuoti delspinigiai* [DLKT]. <...> *langelyje įrašomas kvito (kvitų) ir/arba (= ir (arba)) mokėjimo pavedimo (mokėjimų pavedimų) numeris* <...> [DLKT]. (Plg. dar tinkamai grafiškai įformintus min. 6 grupės pvz.)

Kitas atvejis yra iš skyrybos srities. Kai vienu jungtuku *ar* prijungiamas šalutinis predikatinis dėmuo, o kitu *ar* sujungiamos tame dėmenyje esančios vienaarūšės sakinio dalys, prieš tą kitą jungtuką *ar* kablelis neturi būti rašomas, nes jungtukas kartojamas ne jungiant vienaarūšės sakinio dalis. Pvz.: *Darbo įstatymai ir kiti norminiai teisės aktai taikomi darbo santykiams Lietuvos Respublikos teritorijoje, nepaisant to, ar darbuotojas dirba Lietuvoje, ar (= Lietuvoje ar) pagal darbdavio pavedimą užsienyje* [DK 5 str. 1 d.]. <...> *gali dalyvauti nepibrėžta asmenų grupė, nepaisant to, ar jie yra toje pačioje vietoje ir tuo pačiu metu, ar (= tuo pačiu metu ar) skirtingose vietose ir skirtingu metu* [DLKT]. <...> *kita šalis, sužinojusi ar gavusi šią informaciją, privalo jos neatskleisti ar nenaudoti savo tikslams neteisėtu būdu, nepaisant to, ar sutartis sudaryta, ar ne (= sudaryta ar ne)* [DLKT].

Gerai suredaguotuose tekstuose čia nurodytų grafinio įforminimo kriterijų laikomasi.

Išvados

1. Jungtukai *ar*, *arba* teisės tekstų sakiniuose vartojami, sudarant neutralias sintaksines konstrukcijas; galimi ekspresiniai jungtuko ir jo siejamo sintaksinio elemento parentezavimo, ypač *ar* kaip šalutinio dėmens prijungiamojo jungtuko elipsės atvejai yra reti, jungtukų vartojimo pašaliui priklausantys. Laisvuosiuose bendrinės kalbos stiliuose pasitaikantys papildomi modaliniai abejojimo, taip pat klausimo atspalviai jungtuko *ar* konstrukcijose teisės kalboje neįmanomi; čia nevartojamas jungtukas *arba*, kai jis turi aiškinamojo sintaksinio elemento įtraukimo į sakinį paskirtį. Savitos sudėtingos sandaros teisės kalbos konstrukcijos, kuriose jungtukai *arba* ir *ar* sujungia skirtingo rango sintaksinius elementus; savitos ir sutrauktinio pobūdžio konstrukcijos, kuriose vartojami jungtuko *ir* dariniai su jungtukais *ar*, *arba*: *ir (ar)*, *ir (arba)*.

2. Jungtukus *ar* ir *arba* sieja skiriamoji reikšmė, bet ji yra nevienodo skyrimo laipsnio: jungtukai *arba* būdinga griežtoji, stiprioji skyrimo reikšmė, paprastai realizuojama siejant aukštesnio sintaksinio rango elementus, o jungtukai *ar* būdinga silpnoji skiriamoji reikšmė. Šie reikšmės skirtumai geriausiai atsiskleidžia, kai abu jungtukai vartojami sudėtingose konstrukcijose, siejant skirtingo rango sintaksinius elementus; jie taip pat konstatuojami, atliekant jungtukų *ar*, *arba* kaip sinonimų sukeitimą.

3. Rašytinių teisės tekstų konstrukcijose turėtų būti vartojami variantai *ir (ar)*, *ir (arba)* su skliaustais, o ne su pasviruoju brūkšniu. Vartojant šalutinio predikatinio dėmens prijungimo jungtuką *ar*, tarp tuo pačiu jungtuku *ar* sujungtų vienaarūšių šalutinio dėmens elementų (paprastai vienaarūšių sakinio dalių) kablelis nededamas.

Literatūros sąrašas

1. *Dabartinės lietuvių kalbos gramatika*. Red. V. Ambrazas. 3-asis patais. leid. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas, 1997.
2. *Dabartinės lietuvių kalbos žodynas*. 4-asis leid. Vyr. red. S. Keinys. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas, 2000.

3. Holvoet A., Judžentis A. Sujungiamojo ryšio aprašymo pagrindai. *Sintaksinių ryšių tyrimai*. Red. Holvoet A., Judžentis A. Vilnius: Lietuvių kalbos instituto leidykla, 2003, p. 173–198.
4. Labutis V. *Lietuvių kalbos sintaksė*. 3-asis patais. leid. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2002.
5. *Lietuvių kalbos enciklopedija*. Pareng. K. Morkūnas, red. V. Ambrazas. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas, 1999.
6. *Lietuvių kalbos gramatika*. Vyr. red. K. Ulvydas. Vilnius: Mintis, 1971. T. 2.
7. Plečkaitis R. *Logikos pagrindai*. Vilnius: Tyto alba, 2009.

Šaltinių sąrašas

1. ATPK – *Lietuvos Respublikos administracinių teisės pažeidimų kodeksas*. – http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=325275 (žiūrėta 2012-05-25).
2. BK – *Lietuvos Respublikos baudžiamasis kodeksas*. – http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=111555 (žiūrėta 2012-05-27).
3. CK – *Lietuvos Respublikos civilinis kodeksas*. – http://www3.lrs.lt/pls/inter2/dokpaieska.showdoc_l?p_id=107687 (žiūrėta 2012-06-07).
4. DK – *Lietuvos Respublikos darbo kodeksas*. – http://www3.lrs.lt/pls/inter2/dokpaieska.showdoc_l?p_id=169334 (žiūrėta 2012-06-07).
5. DLKT – *Dabartinės lietuvių kalbos tekstynas*. – <http://tekstynas.vdu.lt/tekstynas/> (žiūrėta 2012-06-03).

KONJUNKTIONEN AR, ARBA IN DEN SYNTAKTISCHEN KONSTRUKTIONEN DER RECHTSSPRACHE

Zusammenfassung. *Im Beitrag wird als Erstes eine verallgemeinernde und vergleichende Analyse der Funktion und der Bedeutungen der disjunktiven Konjunktionen ar, arba angeführt.*

Es wird festgestellt, was diese Konjunktionen verbindet und unterscheidet. Im Hauptteil des Beitrages werden Ergebnisse der Analyse der Konstruktionen der Rechtssprache mit den angeführten Konjunktionen vorgelegt. Es wurde festgestellt, dass die Konstruktionen mit der Konjunktion ar in der Rechtssprache dominieren. Die Kriterien der synonymischen Veränderung von beiden Konjunktionen werden auch angesprochen. Diese Veränderung kann erfolgen oder nicht. Die Verwendung von mehreren Konstruktionen mit ar und arba in einem Satz wird beschrie-

ben. Diese Verwendung ist für die Rechtssprache typisch. Sie hilft den wichtigsten Unterschied der Bedeutungen von ar und arba zuverlässig festzustellen. Zwei problematische Verwendungsfälle der Konjunktionen ar, arba, die nur für die Konstruktionen der schriftlichen Rechtssprache typisch sind, werden diskutiert. Es werden Empfehlungen für die Kodifizierung von diesen Fällen vorgeschlagen.

Schlüsselwörter: syntaktische Konstruktion, Bedeutung der Konjunktionen ar, arba, Verwendung.

GRAMATINIŲ FORMŲ KIRČIAVIMO KLAIDOS MEDICINOS STUDENTŲ KALBOJE (ANALIZĖ, PREVENCIJA, TAISYMO METODIKA)

Loreta Alešiūnaitė

Lietuvos sveikatos mokslų universitetas
Mickevičiaus g. 9, LT-44307 Kaunas
tel. (8-37) 73 37 03, el. paštas: kalbu@med.kmu.lt

Aušrinė Peleckienė

Kauno kolegija
Pramonės pr. 20, LT-50468 Kaunas
tel.(8-37) 75 11 49, el. paštas: kf@kf.kauko.lt
Lietuvos sveikatos mokslų universitetas
Mickevičiaus g. 9, LT-44307 Kaunas
tel. (8-37) 73 37 03, el. paštas: kalbu@med.kmu.lt

***Reikšminiai žodžiai:** akcentologija, formantas, kirčiavimas, kirčiuotė, kirtis, medicinos terminas, medikų kalba.*

Įvadas

Šio tyrimo ir jo apibendrinimo **tikslas** – nustatyti, kokie pagrindiniai trukdžiai lemia netaisyklingą kirčiavimą, kaip galėtume prevenciškai padėti būsimiems medikams. Šiame straipsnyje analizuojama, į ką atkreipiamas dėmesys, mokant kirčiavimo nehumanitarus, aptariamoms kirčiavimo mokymo(si) problemoms, principai, metodai. Konkrečiai analizuojamos būdingiausios būsimų medikų kirčiavimo klaidos, jų pobūdis, gajumas, atsiradimo priežastys. Aiškinamasi, kaip mokytis ir greitai išmokti taisyklingai kirčiuoti pagrindinius lietuviškus ir tarptautinius specialybės kalbos terminus ir jų formas.

Siekiant pagrindinio tikslo, laikomasi nuostatos, kad jokios kalbos grožybės negelbės, jei kalba bus netaisyklinga. Taisyklingos kalbos mokymasis turi būti pradėtas nuo mažens ir tobulinamas mokymo įstaigose (vaikų darželiuo-

se, mokyklose, kolegijose, universitetuose) [3: 131–135]. Viena iš sudedamųjų specialybės kalbos dalių yra kirčiavimas. Jau mokykloje mokiniai mokomi pagrindinių fonetikos ir kirčiavimo dalykų. Pagrindinės mokyklos bendrosios programos išsilavinimo standartuose nurodyta, jog 9–10 klasių baigęs mokinys taisyklingai kirčiuoja įvairių kalbos dalių žodžius, praktiškai taikydamas pagrindines kirčiavimo taisykles ir naudodamasis žodynu [2]. 11–12 klasėse kirčiavimo nebemokoma – tokio kurso nėra. Tačiau išsilavinimo standartuose akcentuojamas nuolatinis rūpinimasis savo kalbos taisyklingumu, skatinama nepamiršti įgūdžių. Problema, su kuria susiduria aukštųjų mokyklų dėstytojai, – nutrūkęs žinių pereinamumas ir perimamumas.

Per specialybės kalbos kursą visoms kirčiavimo temoms išdėstyti valandų nepakanka. Todėl taikoma temų atranka – didžiausias dėmesys skiriamas šioms temoms: kirčio, priegaidės, kirčiuočių, tarptautinių ir lietuviškų medicinos terminų ir jų formų kirčiavimo, būdvardžių su priesaga *-inis*, *-inė* ir vardų bei pavardžių kirčiavimo. Jau per pirmas kirčiavimo pratybas matyti, kad kai kurie studentai nesugeba nustatyti kirčiuoto skiemens, jo ilgumo, painioja priegaides, nežino antrojo nuo galo skiemens kirčiavimo taisyklės. Vadinasi, nemaža studentų dalis tik paviršutiniškai susipažinę su taisyklingo kirčiavimo reikalavimais – mokyklos programa nepadeda būsimam studentui išlaikyti atmintyje įgytų kirčiavimo žinių. Pirmakursis studentas, dvejus metus negilinęs kirčiavimo žinių, kurias įgijo 9–10 klasėse, nesugeba jomis remtis, priima jas kaip naujas. Žinių perimamumo ir tęstinumo paprasčiausiai nėra, nes tai, ko buvo mokytasi – pamiršta.

Universiteto patvirtintoje kalbos kultūros ir specialybės kalbos programoje nėra numatyta mokyti(s) kirčiavimo pagrindų, tik turi būti tęsiamas mokykloje įgytų žinių tobulinimo kursas, jį taikant pirmiausia lietuviškos ir tarptautinės medicinos terminijos kirčiavimui. Studijų rezultatai numato, kad baigęs dalyko kursą studentas įgis žinių ir gebės, be kitų svarbių dalykų, taisyklingai kirčiuoti ne tik terminų vardininką, bet ir kitas formas.

Pasirinkta nagrinėti tema aktuali dėl to, kad terminų ir kitos specialiosios medicinos leksikos kirčiavimas yra sudėtingiausias ir nelengvai išstudijuojamas dalykas.

Straipsnio **objektas** – studentų medikų kalbos kirčiavimo įgūdžių tyrimas ir taisyklingo kirčiavimo įgūdžių diegimas.

Regiant straipsnį, taikyti šie **metodai**: analizės, kirčiavimo kontrolinių užduočių įvertinimų palyginimo bei statistinis.

Teorinės medžiagos analizė

Mokant studentus taisyklingo medicinos terminų ir specialybės leksikos kirčiavimo, daugiausia siekta nustatyti, kuo vadovautis, atliekant užduotis ir savarankiškai ieškant atsakymo. Žodžių grupavimas pagal baigmenis – ypač patogus kirčio vietos tikrinimo būdas. Baigmenų grupėse į pradžią keliami žodžiai, kurie kirčiuojami taisyklingai, kurių kirčiavimas nekelia abejonių. Toliau pateikiami žodžiai, kurie kirčiuojami kitaip. Šitaip studentai įsidėmi, kad žodžiai, turintys tą patį baigmenį, kirčiuojami vienodai. Kadangi medicinos terminai ir kiti medikų kalboje vartojami žodžiai dažniausiai yra 1 ir 2 kirčiuotės, didžiausias dėmesys skiriamas žodžiams, turintiems šioms kirčiuotėms būdingus baigmenis.

Visi studentai žino, jog lietuvių kalbos vardažodžiai pagal kirčiavimo panašumą paradigmoje skirstomi į keturis kirčiavimo tipus – kirčiuotes. Žino ir tai, kad kirčiuotės nustatomos pagal du linksnius: daugiskaitos kilmininką arba naudininką ir daugiskaitos galininką [4: 46]. Pagal kirčiuotes ir jų kirčio vietos schemas yra kirčiuojamos medicinos terminų formos. Dėstant naudojamas lyginimo metodas. Palyginamas įprastų vardažodžių (daiktavardžių) ir medicinos terminų kirčiavimas. Kirčiuočių schemas, autorių įsitikinimu, yra pats lengviausias medicinos terminų vizualusis kirčiavimo mokymo metodas.

Teorinis ir praktinis kursas pradedamas **1 kirčiuote**, kuriai priklauso pastoviai kamiene kirčiuojami vardažodžiai. Siūloma įsidėmėti, jog pagal šią kirčiuotę kirčiuojami tik tie tarptautiniai žodžiai ir medicinos terminai, kurių vienaskaitos vardininko kirtis yra priešpaskutiniame ar dar tolimesniame nuo galo skiemenyje. Parodoma, kad paskutinis žodžio skienuo niekuomet nekirčiuojamas. Jeigu 1 kirčiuotės yra kirčiuotas ilgas antras nuo galo skienuo, tai priegaidė bus tvirtapradė, plg.:

Vienaskaita <i>plėistras</i>	Daugiskaita <i>plėistrai</i>
V. + —	V. + —
K. + —	K. + —
N. + —	N. + —
G. + —	G. + —
Įn. + —	Įn. + —
Vt. + —	Vt. + —

Kai pastoviai kirčiuojamas trečias ar ketvirtas nuo galo skiemuo, jų priegaidė nevienoda: gali būti tvirtagalė ar tvirtapradė; arba tas skiemuo gali būti trumpas – kirčiuojamas kairiniu kirčio ženklų, pvz.: *mėdžiaga*, *akmėnligė*, *blauzdikaulis*. Daugelis medicinos terminų yra daugiaskiemieniai, pvz.: *ādata*, *bambāgyslė*, *daltònikas*, *galūnė*, *gyvsidabris*, *kařštligė*, *lavóninė*, *nėmiga*, *nugārkaulis*, *núomaris*, *pilvāplėvė*, *saūsgyslė* ir kt. Kai kuriems studentams toks žodžių kirčiavimas būna netikėtas, todėl reikia mokytis kirčiuoti juos taisyklingai. Kirčiavimo mokymo(si) kliūtis, kaip paaiškėjo iš apklausos, yra ta, kad studentai nežinojo kai kurių terminų reikšmės.

Ypač atidžiai rekomenduotina kirčiuoti šiuos 1 kirčiuotės tarptautinius žodžius, turinčius tokius baigmenis:

-ija

Lietuvių kalboje beveik visi šie žodžiai turi kirtį trečiame nuo galo skiemenyje: *anėmija*, *terāpija*, *embòlija* ir kt. Lyginimo metodu pateikiame to paties baigmens medicinos terminų: *akušėrija*, *anestėzija*, *aritmija*, *glikėmija*, *leukėmija* ir kt.

-òrtas

Beveik visų šio baigmens žodžių yra kirčiuojamas priešpaskutinis skiemuo. Todėl siūloma įsidėmėti gerai kirčiuojamus terminus *abòrtas*, *kuròrtas* ir taisyklingai kirčiuoti *eksportas*, *importas*, *transportas* ir kt.

-iava

Šis baigmuo paprastai yra nekirčiuotas: ne *painiavà*, o *páiniava*, todėl taisyklingai privalo kirčiuoti *tvársliava*, *žāliava* ir kt.

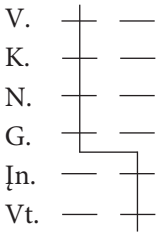
Rekomenduotina įsiminti kelių dažnai vartojamų 1 kirčiuotės pavienių žodžių kirčiavimą: *anālizė*, *antikūnas*, *cūkraligė*, *jūnginė*, *kòkliušas*, *léisgyvis*, *márlė*, *pagálvė*, *plāštaka*, *pléistras*, *skáidula*, *vėjaraupiai* ir kt.

Nustatyta, jog kartais studentams užtenka įsidėmėti kurio nors vieno atraminio žodžio kirčiavimą ir be jokių žodynų jie sugeba taisyklingai kirčiuoti kitus panašius žodžius, pvz.: jei *akìplotis*, tai ir *akìspūdis*; jei *apýkaita*, tai ir *apýtaka*; jei *ligóninė*, tai ir *lavóninė*; jei *nósis*, *nósinė*, tai ir *nósiaryklė*; jei *pūslėlinė*, tai ir *žvynėlinė*; jei *tvárstis*, tai ir *tvársliava*, *tvárstyti* ir kt.

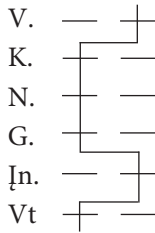
Ypač daug medicinos terminų ir medikų vartojamų tarptautinių žodžių yra kirčiuojami **2 kirčiuote**. Reikia įsidėmėti, jog 2 kirčiuotei priklauso medicinos terminai ir kiti žodžiai, kurių kirčiuotas priešpaskutinis skiemuo yra tvirtagalis arba trumpas. Kirtis į galūnę būtinai nušoka vienaskaitos įnagininke ir daugiskaitos galininke. Moteriškosios giminės vienaskaitos vardininkas ir vietininkas

gali turėti kirtį ir gale, ir tolesniame nuo galo skiemenyje. Tolesni nei antras nuo galo skiemenys kirčiuojami įvairiai. Antro nuo galo kirčiuoto skiemens, jei jis ilgas, priegaidė būtinai yra tvirtagalė; jeigu tas skiemuo trumpas, jis kirčiuojamas kairiniu ženkle. Kirčiuojant 2 kirčiuotės žodžius, daugiausia pažeidžiama priešpaskutinio skiemens kirčiavimo taisyklė. Ši taisyklė taikoma tik 2 ir 4 kirčiuočių žodžiams. Žr. 2 kirčiuotės žodžių formų kirčio vietų schemą:

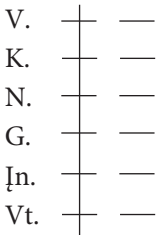
Vienaskaita
āktas

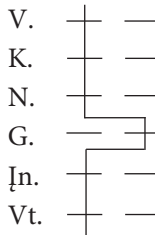
Vienaskaita
rankà, melanomà

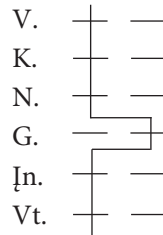
Vienaskaita
skaičius

Daugiskaita
āktai, skaičiai

Daugiskaita
rañkos, melanòmòs

Aiškinant 2 kirčiuotę, akcentuojami tie medicinos terminai ir medikų vartojami tarptautiniai žodžiai, kuriuos galima grupuoti pagal dažniausiai pasitaikančius baigmenis:

-*āfas*: *encefalogrāfas, epigrāfas, kardiogrāfas, oscilogrāfas, paragrāfas* ir kt.

- amà**: *amalgamà, diagramà, encefalogramà, kardiogramà, pizamà, programà, rentgenogramà* ir kt.
- èktas**: *afèktas, aspèktas, defèktas, efèktas, komplèktas, konspèktas, projèktas, prospèktas* ir kt.
- emà**: *dilemà, edemà, egzemà, emblemà, emfizemà, eritemà, problemà, schemà, temà* ir kt.
- enà**: *antenà, drenà, gangrenà, higienà, venà* ir kt.
- eñtas**: *akceñtas, argumeñtas, doceñtas, instrumeñtas, medikameñtas, momemeñtas, temperameñtas* ir kt.
- èsas**: *abscèsas, ekscèsas, interèsas, komprèsas, kongrèsas, procèsas* ir kt.
- ètas**: *diabètas, imunitètas, kabinètas, lancètas, magnètas, pincètas, sekrètas, skelètas* ir kt.
- inà**: *anginà, citrinà, disciplinà, kabinà, medicinà, ricinà, rutinà, skarlatinà, vakcinà, želatinà* ir kt.
- ògas**: *analògas, bakteriològas, dialògas, fiziològas, ginekològas, histològas, rentgenològas* ir kt.
- òpas**: *bronchoskòpas, cistoskòpas, endoskòpas, epidiascòpas, fonendoscòpas* ir kt.
- òzè**: *artròzè, avitaminòzè, bruceliòzè, ciròzè, diagnòzè, dòzè, gliukòzè, toksikòzè, trombòzè* ir kt.
- ūrà**: *akupunktūrà, aparatūrà, figūrà, internatūrà, menzūrà, mikstūrà, procedūrà, temperatūrà* ir kt.

Dar dažnai medikų netaisyklingai kirčiuojami ir kai kurie 2 kirčiuotės terminai, kurie pagal baigmenis atskirų grupių nesudaro. Todėl reikia įsidėmėti taisyklingą šių 2 kirčiuotės žodžių kirčiavimą: *alkohòlis, atòmas, biosferà, dializè, kompromìsas, palatà, paralyžius, produktas, pudrà, recèptas, reflèksas* ir kt.

Taisyklingo kirčiavimo galima mokytis gretinant: jei beveik visi taisyklingai kirčiuoja *intelèktas*, tai taip pat reikia kirčiuoti *afèktas, defèktas*, jei neklystama kirčiuojant *prèsas*, taip pat kirčiuotinos žodžių *komprèsas, procèsas* ir kt. formas.

Sudėtingiausia yra **3 kirčiuotė**. Būtina įsidėmėti, kad šiai kirčiuotei priklauso tie vardažodžiai, kurių kirtis daugiskaitos naudininke yra galūnėje, o daugiskaitos galininke – kamiene. Jei kirčiuotas antras nuo galo skienuo, tai jo priegaidė, kaip minėta, tvirtapradė. Kiti skiemenys kirčiuojami įvairiai. Žr. 3 kirčiuotės žodžių formų kirčiavimo schemas:

Vienaskaita
galvà

V. — |
K. — |
N. — |
G. — |
Įn. — |
Vt. — |

Vienaskaita
dárbas

V. | —
K. | —
N. | —
G. | —
Įn. | —
Vt. | —

Vienaskaita
sūnùs

V. — |
K. — |
N. — |
G. — |
Įn. — |
Vt. — |

Vienaskaita
báltas

V. | —
K. — |
N. — |
G. — |
Įn. — |
Vt. — |

Daugiskaita
darbai, balti

V. — |
K. — |
N. — |
G. — |
Įn. — |
Vt. — |

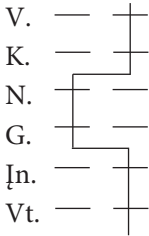
Daugiskaita
gálvos, sūnūs

V. | —
K. — |
N. — |
G. — |
Įn. — |
Vt. — |

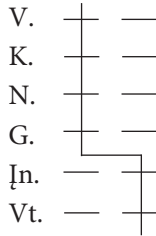
Šia kirčiuote kirčiuojami tokie medikų dažnai vartojami žodžiai: *ataugà, apklausà, báltymas, burnà, daňgalas, daňtenos, davinỹs, dešinẽ, duomuõ, gẽmalas, gerklẽ, juosmuõ, judesỹs* ir kt.

Pradedant nagrinėti **4 kirčiuotę**, rekomenduojama įsidėmėti vardininko kirčiavimą. Šiai kirčiuotei priklauso tie vardažodžiai, kurie daugiskaitos naudininke ir galininke kirtį turi galūnėje. Antras nuo galo skienuo yra trumpas arba ilgas tvirtagalys, kiti skiemenys kirčiuojami įvairiai. Atkreiptinas dėmesys, kad daugelio linksnių formos kirčiuojamos galūnėje. Studentams sunkiausiai sekasi kirčiuoti 4 kirčiuotės vienaskaitos įnagininką ir vietininką, taip pat daugiskaitos galinininką ir vietininką.

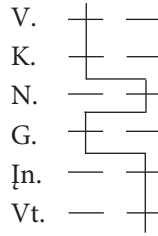
Vienaskaita
žaiždà

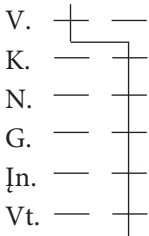
Vienaskaita
smākras

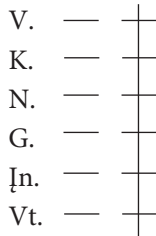
Vienaskaita
gēras

Daugiskaita
žaiždos

Daugiskaita
gerì

Nustatyta, kad būsimeji medikai dažnai klysta kirčiuodami tokius dviskiemenius 4 kirčiuotės lietuviškus medicinos terminus: *čiulpaĩ, džiovà, krūtìs, kulkšnìs, krumplỹs, ląstà, opà, taurė̃, vyzdỹs* ir kt.

Tarmėse kai kurie iš tų žodžių kirčiuojami nevienodai. Todėl juos ir bendrinėje kalboje leidžiama kirčiuoti dvejopai, bet tik tada, jei toks kirčiavimas neprieštarauja sistemai. Studentams rekomenduojama įsidėmėti tuos medicinos terminus, kurie gali būti kirčiuojami pagal dvi kirčiuotes. Įspėjama dėl slypinčio pavojaus: kirčiuojant negalimas kirčiuočių jungimas. Jei nusistatoma kirčiuoti terminą ar kitą žodį viena iš leistinų kirčiuočių, tai nevalia, pavyzdžiui, vienaskaitą kirčiuoti viena kirčiuote, o daugiskaitą – kita. Tokių terminų nėra daug, bet jų kirčiavimo pateikimas visada sukelia diskusijų: *glėivės* (1) ir *glėivės*

(4), *óda* (1) ir *odà* (4), *rémuo* (1) ir *rémuõ* (3), *šnérvé* (1) ir *šnérvě* (4), *váistas* (1) ir *vaĩstas* (4) ir kt.

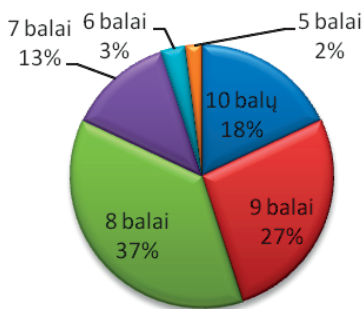
Taigi iš tiesų taisyklių nėra daug. Pagrindinė – priešpaskutinio (antro nuogalo) skiemens dėsnis. Kitas dalykas, kurį reikia įsidėmėti, – kirčiuotės, jų nusištatymas. Trečias dalykas – kirčiavimas pagal taisyklingai kirčiuojamą atitinkamo baigmens pavyzdį. Šis praktiškas principas pats lengviausias ir veikia taip: jeigu sakome *citramònas*, tai sakykime ir *cinamònas*, *gegužė* kaip *pavardė* ir t. t.

Tyrimo rezultatai

Baigus kirčiavimo mokymą(si), rašomas kirčiavimo kontrolinis darbas, kuriame dominuoja medicinos terminai (lietuviški ir tarptautiniai) ir medikų vartojami tarptautiniai žodžiai.

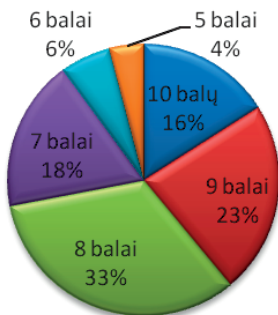
Iš viso atliekant tyrimą kirčiavimo darbą rašė 561 studentas. Studentų medikų profesinės kalbos kirčiavimo įgūdžių tyrimui atlikti buvo pasirinkti trejų metų Medicinos fakulteto 28 grupių studentai, tai yra 252 studentai. Visi respondentai kasmet rašė toki patį kirčiavimo darbą.

2008–2009 studijų metais rezultatai buvo tokie: įvertintų 10 balų – 18 %, 9 balais – 27 %, 8 balais – 37 %, 7 balais – 13 %, 6 balais – 3 %, 5 balais – 2 %.

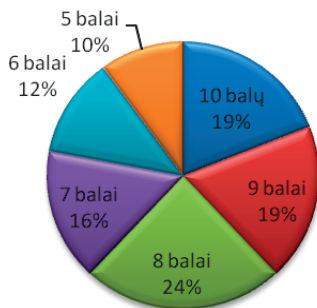
1 pav. 2008–2009 s. m. kirčiavimo kontrolinio darbo rezultatai

2009–2010 studijų metais rezultatai tokie: įvertintų 10 balų – 16 %, 9 balais – 23 %, 8 balais – 33 %, 7 balais – 18 %, 6 balais – 6 %, 5 balais – 4 %.

2 pav. 2009–2010 s. m. kirčiavimo kontrolinio darbo rezultatai

2010–2011 studijų metais rezultatai tokie: įvertintų 10 balų – 19 %, 9 balais – 19 %, 8 balais – 24 %, 7 balais – 16 %, 6 balais – 12 %, 5 balais – 10%.

3 pav. 2010–2011 s. m. kirčiavimo kontrolinio darbo rezultatai

Apibendrinus trejų metų kirčiavimo žinių patikros darbų vertinimo rezultatus matyti, kad įvertinimo rezultatai, nors ir nežymiai, prastėja. Gerai, labai gerai ir puikiai įvertintų studentų 2008–2009 s. m. buvo 82 %, 2009–2010 s. m. – 72 %, 2010–2011 s. m. – 62 %.

Nustatyta, kad studentai išmoko kirčiuoti, suvokė pagrindinius kirčiavimo dėsnius, įšiminė žodžių, turinčių tuos pačius baigmenis, formų kirčiavimą. Tyrimas parodė, kad: a) siekiant gerų ir labai gerų rezultatų nepakanka specialybės kalbos kurso metu dėstomo kirčiavimo; b) turi būti stipri ir aiški studentų motyvacija, mokantis taisyklingo kirčiavimo pagrindų; c) „tylos“ pertrauka tarp mokyklos ir universiteto neigiamai veikia kirčiavimo mokymo(si) rezultatus.

Dėstant specialybės kalbos kursą labai svarbu, kad profesinė būsimųjų medikų kalba būtų ne tik taisyklinga, tiksli, bet ir medikų tekstai, ypač tų tekstų terminų formos, taisyklingai kirčiuojamos [1: 153–160].

Išvados

1. Dalis studentų, pradedančių studijuoti mediciną, turi nepakankamus kirčiavimo žinių pagrindus, neturi tvirtų kirčiavimo įgūdžių: silpnai moka bendrinės lietuvių kalbos svarbiausius kirčiavimo teorinius dalykus, nesugeba taisyklingai sukirčiuoti ne tik pradedamų vartoti medicinos terminų, bet ir elementarių žodžių. Visa tai svarbu ugdyti ir gilinti per specialybės kalbos ir kalbos kultūros patybas.

2. Problema, su kuria susiduria aukštųjų mokyklų dėstytojai ir studentai, – kirčiavimo žinių atotrūkis tarp mokyklos ir universiteto. Žinių perimamumo ir tęstinumo paprasčiausiai nėra, nes tai, kas buvo mokyta(si), pamiršta.

3. Galima daryti prielaidą, kad vidurinės mokyklos lietuvių kalbos programa yra nekokybiška, nepadeda būsimam studentui išlaikyti atmintyje įgytų kirčiavimo žinių. Siūlytina sudarant (tobulinant) vidurinio mokymo lietuvių kalbos programas atsižvelgti į universitetų programas. Kirčiavimo reikėtų mokyti iki 12 klasės arba bent nuolat tęsti įgytų kirčiavimo žinių įtvirtinimą.

4. Iš tyrimo paaiškėjo, kad daugiausia klaidų studentai daro, nemokėdami priešpaskutinio skiemens dėsniu. Jie dažniausiai netaisyklingai kirčiuoja 2 kirčiuotės medicinos terminus.

Literatūros sąrašas

1. Alešiūnaitė L., Molytė E. Būdingesnės medikų profesinės kalbos kirčiavimo klaidos ir jų taisymo būdai. *Baltų ir kitų kalbų fonetikos ir akcentologijos problemos*. Vilnius: Vilniaus pedagoginio universiteto leidykla, 2004.
2. *Bendrosios programos ir išsilavinimo standartai. Priešmokyklinis, pradinis ir pagrindinis ugdymas*. Vilnius: Sapnų sala, 2003.
3. Kupstienė L., Peleckienė A. Lietuvių kalbos kultūros tyrimas Kauno kolegijos Ekonomikos ir teisės fakultete. *Šiuolaikinio specialisto kompetencijos: teorijos ir praktikos dermė*. Kaunas: Kauno kolegijos Leidybos centras, 2009.
4. Laigonaitė A. *Lietuvių kalbos akcentologija*. 2-asis patais. leid. Vilnius: Gimtasis žodis, 2002.
5. Molytė E. *Kalbos praktikos patarimai medikams*. Kaunas: Naujasis lankas, 2001.

6. Peleckienė A. *Kalbos kultūra*. Kaunas: Kauno kolegijos Leidybos centras, 2005.
7. Specialybės kalba/ Kalbos kultūra ir specialybės kalba/ Kalbų ir edukacijos katedra. – https://sis.lsmuni.lt/visiems/Visiems/dalyku_paijeska.aspx (žiūrėta 2012-06-06).

ACCENTUATION MISTAKES IN MEDICAL STUDENTS' LANGUAGE (ANALYSIS, PREVENTION AND CORRECTION TECHNIQUES)

Summary. Currently, the emphasis is being placed not only on the knowledge of English or another foreign language, but also on flawless knowledge of the Lithuanian language. The type of the students of Lithuanian University of Health Sciences is changing both quantitatively and qualitatively. The passive and apathetic student type is gradually disappearing, and new characteristics necessary for physicians are forming. Thus, a question arises: to what extent is the ability to communicate in a correct literary language important in modern medicine, and what forms and norms of correct communication language are necessary for a modern medical specialist? It has been noticed that a part of the students have poor knowledge of the accentuation of the literary Lithuanian language and have difficulty accentuating not only elementary words, but specialty terms as well. Thus, we wanted to investigate what major factors lead to incorrect accentuation, and how we can prevent such mistakes in future medical specialists' language. This article analyzes the teaching of Lithuanian accentuation in this higher non-humanitarian educational institution and the issues that are focused upon and also discusses the problems, principles, and methods of teaching/learning accentology. The article analyzes the future medical specialists' major accentuation mistakes and their types, prevalence, and causes. In addition to that, this paper discusses methods for rapid learning of the correct accentuation of the main Lithuanian and international specialty terms. A more detailed analysis focuses only on the accentuation of more commonly used regular and irregular specialty terms (nouns). A part of the practical course of accentology is presented as well.

Keywords: accentology, formant, accentuation, accentuation class, accent, medical term, medical language.

NOVEL APPROACH TO LEARNING/TEACHING GRAMMAR

Lilija Anusienė, Galina Kavaliauskienė, Viktorija Mažeikienė

Mykolo Romerio universitetas
Ateities g. 20, LT-08303 Vilnius
tel. (8 5) 271 46 13, el. paštas: ukk@mruni.eu

***Keywords:** novel approaches to learning/teaching, grammar, singing, accelerated learning.*

Introduction

Innovations in English teaching often concern grammar. There have been two approaches to instruction – focus on forms or focus on meaning. A novel way of learning / teaching grammar is to apply listening to songs. Lately songs have been included in course books and have become one of very useful teaching aids. There are a number of activities a teacher can develop when using songs in his or her class. As most teachers find out, students love listening to music in the language classroom. The use of songs in language classrooms provides many advantages. Listening to English music can help enhance students' vocabulary, hearing capacity, fluency, grammar, and pronunciation. Learners enhance their pronunciation from using the songs and rhyme while subconsciously processing the grammatical structures. Most students are highly motivated by song-based activities, which they perceive to be fun. Students of all ages, who have English as their second language (L2), learn English grammar better through singing popular English songs. The result is named accelerated learning.

The object of the research has been the new approach to learning/teaching grammar through song-based activities with the students who learn English for Specific purposes at tertiary level. **The hypothesis** for the present study has been to examine the new approach of learning/teaching grammar through songs as accelerated learning. **The aims of this paper** have been to investigate,

first, learners' attitudes to learning grammatical structures by song-based activities, and, second, learners' self-assessment of proficiency in these skills. **The method of research** included two specially designed questionnaires. One questionnaire examined students' attitudes to using songs in learning English, while another one aimed at learners' self-assessment of grammar knowledge. The questionnaires were designed in accordance with accepted standards of constructing surveys. **The respondents** in this research were 35 full-time 1st year students, who studied English for Penitentiary Law (3 groups) at the Faculty of Social Policy at Mykolas Romeris University. The level of students' proficiency was B2 according to the Common European Framework of Reference for Languages.

Review of literature

The use of music in language teaching is not investigated sufficiently though nowadays this venue is receiving substantial attention since theoreticians and practitioners in the field of language teaching/learning have become aware of the depths of human mind and innumerable ways that learning takes place in. As Schoepp [9] points out, "Songs have been part of the human experience for as long as we can remember <...>. Songs have become an integral part of our language experience, and if used in coordination with a language lesson they can be of great value". Indeed, internal motivation, engaging materials and teamwork are very efficient modes for learning. Further in the same article, Schoepp draws attention to two processes involved in listening and cites Cullen [4] who points out that "The first is bottom-up processing where the listener builds up the sounds into words, sentences and meaning. The second is top-down processing where the listener uses background knowledge to understand the meaning of a message. Practicing both of these processes is essential for developing listening comprehension".

This way of developing listening comprehension can be applied at any stage of learning; however, teachers should take into account one essential aspect. According to Yoo [10], "Teachers should also consider the complexity of the grammatical and phonological knowledge required of the students in order for their lessons to be effective". When these issues are taken into consideration, there are various ways for practical applications. Very useful insights and suggestions are provided by Orlova [7] who also analyzes language teaching

through singing and points out that teachers should consider three things: “<...> the song must be an example of a particular musical trend; there shouldn't be any form of violence in it; and the song should contain a certain artistic image”. Further on the researcher presents a model for using songs in the classroom consisting of “three stages – preparatory, forming and developing – each of them having its own logistics” [7].

Songs provide endless resources for making grammar meaningful. Listeners accept musical material emotionally; therefore, direction through words and their forms, phrases, sentence structure, and linguistic content helps to see behind melody and beautiful language – direction by teacher can draw attention to purely linguistic content of musical expression. Cullen [3] provides a very detailed description of how music and song can lead to discussion: “Music has its own internal structure – melody, harmony, rhythm, theme development, instrumentation, dynamics, etc. These can be discussed purely in terms of internal meaning as students explore the structure of the music. Alternatively, students can imagine the music as architecture, painting or some other visible form and discuss their images”.

In another article, Cullen investigates one more aspect of language teaching through the use of music in the classroom: song dictation [4]. Here the author also refers to the bottom-up and top-down processes involved in building up the sounds into words, sentences, and meaning. Cullen [4] claims that “Dictation focuses on bottom-up processing. As the sounds enter the ear, the listener uses his knowledge of grammar and vocabulary to decode the message. This linking of sounds to internal knowledge can lead to an improvement in listening ability”.

According to Saraceni [8: 164], “grammar has often found itself at the centre of innovations in English teaching, and in the last 40 years it has gone through three main stages: absolute prominence, exclusion, reintroduction with caution. These stages have been associated with different approaches to instruction: ‘focus on forms’ and ‘focus on meaning’”. This article focuses on grammar forms.

Rationale for the study

The main stimulus for reinforcing grammar through songs was an ESP (**English for Specific Purposes**) program introduced at the Mykolas Romeris

University in 2011. The entire program consists of only 81 hours for some specialties now. ESP program's duration during the last years has been reduced dramatically, from 240 hours to 170 hours and lately to 81 hours. The teachers have confronted such problems as: a) how to achieve the best results in teaching students ESP during such a short time, b) students' lack of motivation when dealing with some activities, c) very poor knowledge of ESL/EFL, d) lack of interest, attention, and participation. In order to find out what has caused these matters and why students are more cautious about learning nowadays some research is necessary.

ESP is very much focused on the learners needs for the English language. An ESP program is therefore built on an assessment of purposes and needs and the functions for which English is required. ESP concentrates more on language in context than on teaching grammar and language structures. As a matter of fact, ESP combines subject matter and English language teaching. It seems likely that such a combination is highly motivating because students are able to apply what they learn in their English classes to their main field of study. But in reality, our students don't know much about their specialty, as ESP is introduced during the first year of their studies, when they are still unaware of the subject matter of the future profession. Specialty subjects are introduced later.

Another and the most important factor of students' lack of motivation when dealing with some activities is very poor knowledge of ESL/EFL grammar. ESP concentrates more on language in context than on teaching grammar and language structures. Most of the students were confused when they had to decide which tense to use in specific cases. Abstracts of songs to practice tenses are given in Appendix 1. Learners must be self-confident in order to communicate, and it is the teacher's responsibility to help build the learner's confidence and create an atmosphere in the language classroom which supports the students.

The latest concern of the foreign language teachers is to make the students use the language communicatively. When dealing with speaking and discussion activities, students are proposed to discuss some topics or describe some situations both in pairs or groups, depending on the requirements of the activity. Here are some examples of follow-up discussion tasks given to students of penitentiary law the performance of which requires good knowledge of grammar [1: 59, 71, 115].

FOLLOW-UP DISCUSSION

PAIR-WORK. Student A is a person sentenced to probation with an instruction to carry out community service. Student B is a probation officer. Role-play a conversation between the sentenced person and the probation officer.

GROUP-WORK. Study the example of a victim-offender mediation session given at the end of the text and role-play a mediation session with the victim, the offender, and the mediator.

GROUP-WORK. In groups of two, students prepare a description of two offenders: 1) the offender who you, given the authority to decide, would recommend to release on parole; 2) the offender who you would not recommend to release on parole. Note that you have to consider a number of factors in each case, such as the nature of crime, the offender's criminal history, behavior in prison, social background, the risk posed to the community, etc. In the case of the first offender you also have to decide on the type and the extent of supervision and monitoring after release, and to prepare a list of requirements that must be met by the offenders eligible for EM.

Objectives of research

In this study we aimed at examining the challenges that students face when learning grammatical structures in song-based activities, and learners' self-assessment of proficiency in these skills. The intended outcome of research is to formulate the recommendations for good practice in perfecting grammar skills at tertiary level through songs.

Methods and respondents

Self-reported data is the most frequent technique of identifying students' attitudes and the way of gathering data. The method of research included two specially designed questionnaires. One questionnaire examined students' attitudes to using songs in learning English, while another one aimed at learners' self-assessment of grammar knowledge. The questionnaires were designed in accordance with accepted standards of constructing surveys [5: 29]. The questionnaires were administered to three groups of respondents who study English for Specific Purposes (ESP) on a tertiary level. The first questionnaire

consists of 7 statements (Appendix 2), to which students responded on a 5-point Likert's scale ranging from 1 (strongly disagree) to 5 (strongly agree). The relevant to this study part of the second questionnaire contains two statements (Appendix 3). The method of checking the reliability and validity of the findings included the statistical processing by a means of Software Package for Social Sciences (SPSS). It encompassed the following computations: frequencies of learners' responses, the Cronbach's Alpha coefficients, which define the reliability and validity, the Means and Standard Deviations and the Pearson's and Spearman's correlation coefficients.

The participants in this project were 35 full-time 1st year students, who studied English for Penitentiary Law (3 groups) at the Faculty of Social Policy at Mykolas Romeris University. It is important to emphasize that the design of the ESP course reflected the students' needs in professional language, and the course was adjusted to the requirements for a Bachelor of Social Science degree. The level of students' proficiency was B2 according to the Common European Framework of Reference for Languages [6].

Results and discussion

For the sake of clarity in presenting the findings, the negative responses (strongly disagree and disagree) and positive responses (agree and strongly agree) have been added up. Naturally, the neutral responses have been accounted for in the statistical treatment, so further on the discussion will be focused on the analysis of negative and positive responses. The frequencies of students' positive and negative responses in percentage are shown in Chart 1. The frequencies of responses are displayed versus each statement of the questionnaire, denoted by numbers from 1 to 7 on X axis. The positive responses are shown by the 1st column, and the negative responses are shown by the 2nd column. The numbers of statements from 1 to 7 are displayed on X axis in accordance with their descriptions in Appendix 2. In order to make the examination of charts easier, the statements of questionnaire are also being reproduced below:

Statement 1. Teaching English Grammar in a non-traditional way is not common in Lithuania.

Statement 2. Listening to English songs can help improve knowledge of grammar.

Statement 3. Listening to English songs is a good way to practice listening skills and consolidate grammar.

Statement 4. Songs make an easy and fun method to improve my ability to understand English words.

Statement 5. Grammar structure in selected songs is useful for learning English tenses.

Statement 6. I have learnt the use of tenses in conditional sentences.

Statement 7. I have learnt the differences between the Present Perfect and Past Simple tenses.

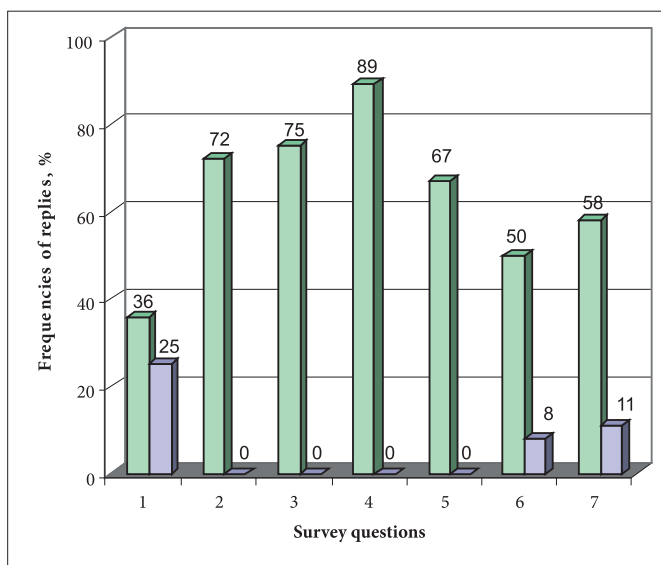

Fig. 1. Frequencies of students' replies (in %) vs. survey statements. The 1st column displays positive responses, the 2nd column – negative responses

As it is seen in Fig. 1, the students' attitudes to improving grammar through listening to English songs are very positive. The only statement that poses differences in the responses is number 1 as the students have different perceptions of non-traditional way of learning grammar. However, for the statements 2, 3, 4, 5, and 7, the frequencies of positive responses exceed 50 %. Number 6 on X axis refers to the usage of tenses in the conditionals: only half of

the respondents learnt this part of grammar, which is understandable, as tenses are generally difficult to learn.

Fig. 2 shows students' self-assessment of grammar knowledge after having been taught it in a non-traditional way. The two statements that were administered to the respondents are reproduced below:

1. My grammar knowledge before learning grammar through singing was: 1. weak 2. satisfactory 3. not sure 4. good 5. very good.

2. My grammar knowledge after having learned grammar through singing is: 1. weak 2. satisfactory 3. not sure 4. good 5. very good.

Chart 2 displays the frequencies of self-assessment (SA) responses. The 1st column corresponds to the 1st statement of SA, and the 2nd column corresponds to the 2nd statement of SA. As it is seen from the positive responses, 28.3 % of students improved their knowledge of grammar (58.3–50 %). As far as the negative responses are concerned, 2.8 % of students did not improve their knowledge of grammar (11.1–8.3 %).

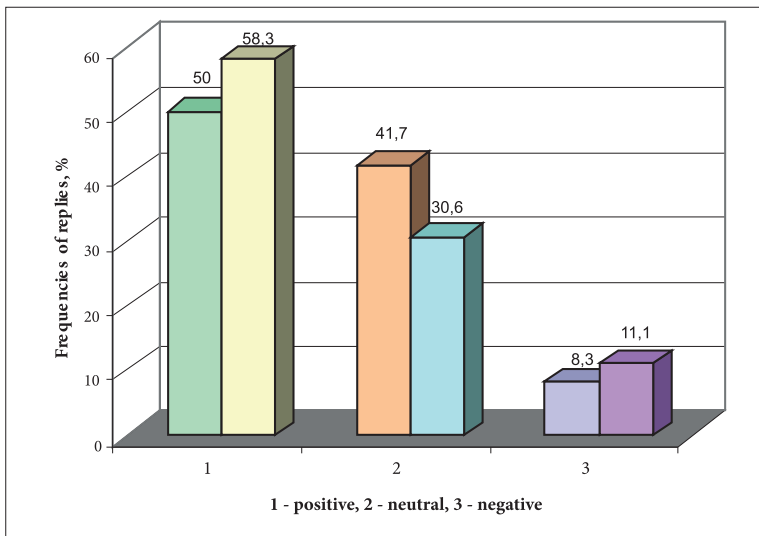

Fig. 2. Students' self-assessment (SA) of grammar

The 1st column corresponds to the 1st question of the SA statement, the 2nd column corresponds to the 2nd question of the SA statement.

A detailed statistical processing had to be conducted in order to verify the reliability and validity of the findings. Statistically, the Means and the Standard Deviations of the responses are usually analyzed because such an analysis might shed light on the significance of findings. The computed Means and Standard Deviations are presented in Table 1. The column 1 in Table 1 contains the Statements of the questionnaire. The column 2 presents the Means and the Standard Deviations (SDs) computed for the replies to each statement.

Table 1. The Means and the Standard Deviations for the data in Fig.1

Statements	Means &SDs
Teaching English grammar in a non-traditional way is not common in Lithuania.	3.08 .84
Listening to English songs can help improve knowledge of grammar.	3.75 .50
Listening to English songs is a good way to practice listening skills and consolidate grammar.	3.86 .59
Songs make an easy and fun method to improve my ability to understand English words.	3.94 .75
Grammar structure in selected songs is useful for learning English tenses.	3.75 .60
I have learnt the use of tenses in conditional sentences.	3.53 .81
I have learnt the differences between the Present Perfect and Past Simple tenses.	3.67 .93

The first value in the 2nd column is the Means, and the second value is the Standard Deviations (SDs). The averaged values of the Means vary from the minimum of 3.08 to maximum of 3.94, and the Standard Deviations (SDs) – from 0.50 to .93, which demonstrate the marked scattering of the data. This digital reasoning, however, has not clarified the question how significant the

results are. Therefore, a more detailed statistical processing is needed. The findings are described below.

First of all, internal consistency reliability has been estimated by computing Cronbach's Alpha coefficient. The value of Cronbach's Alpha coefficient must be at least .70 or higher, which is considered acceptable in most Social Science research situations [2: 172]. The computed values of Cronbach's Alpha have been equal to .879 for the positive and .845 for the negative responses. Therefore, according to the theory, the obtained results are reliable and valid. The normality of responses has been checked by computing Kolmogorov-Smirnov tests. In our study, test distributions have been found normal, which means that computation of either Pearson's or Spearman's correlation coefficients is appropriate. As a rule, in research papers correlation coefficient is denoted by the abbreviation *rho*. Computed Pearson's correlation coefficients *rho* are shown in Table 2 for two cases where there is a good correlation between the students' responses. The probability of these relationships is equal to 99 % (*Sig p* = 0.01). It means that the findings may be extended beyond the studied sample. However, there is no linear relationship between the responses for other statements, therefore these findings have not been included in Table 2.

Table 2. Pearson's rho and the Significance levels Sig. p (positive responses) for Fig. 1

Correlation is found between the following survey statements	Pearson's <i>rho</i> <i>Sig. p</i> (2-tailed)	Spearman's <i>rho</i> <i>Sig. p</i> (2-tailed)
The 2 nd statement vs. the 3 rd statement	.921** .003	1.000** .000
The 4 th statement vs. the 5 th statement	.837** .019	.937** .003

** Correlation is significant at the 0.01 level (2-tailed).

Similar computations have been conducted for the self-assessment responses presented in Chart 2. The reliability statistics yield Cronbach's Alpha coefficient .852, which satisfies the reliability requirement. The values of correlation coefficients *rho* and significance levels *Sig p* are shown in Table 3. Although the values of *rho* in this case are smaller than in Table 2, but the levels of significance *Sig. p* are 0.01, i.e. the probability is equal to 99 %. This means

that, in spite of the limited number of participants in this study, the results may be extended to large samples of respondents.

Table 3. Pearson's rho and the level of significance Sig. p for Fig 2

Self-assessment data	Pearson's <i>rho</i> Sig. <i>p</i> (2-tailed)	Spearman's <i>rho</i> Sig. <i>p</i> (2-tailed)
Pearson's <i>rho</i>	.761(**)	.753(**)
Sig. <i>p</i> (2-tailed)	.000	.000

** Correlation is significant at the 0.01 level (2-tailed).

Conclusions

This research has identified students' perceptions of usefulness of songs in learning grammar at university level. First, the respondents have been positive about a non-traditional learning of tenses. Second, students' self-assessment has revealed that 28 % of learners improved their knowledge of grammar. Third, statistical processing of learner responses has shown that the values of Cronbach's Alpha coefficients exceed 0.7, which means that the obtained results are reliable. The investigation of correlation relationships has demonstrated that there is a linear relationship between some responses at the significance level of 0.01, i.e. the probability is 99 %. It implies that the obtained data are not accidental and could be extended beyond the studied samples of respondents.

References

1. Anusienė L., Mažeikienė V. *English for Social work in Correctional Institutions*. Vilnius: Mykolo Romerio universiteto Leidybos centras, 2009.
2. Bachman L.F. *Statistical Analyses for Language Assessment*. Cambridge: Cambridge University Press, 2005.
3. Cullen B. *Music and Song in Discussion*. – <http://iteslj.org/Techniques/Cullen-Music.html> (accessed 19 May 2012).
4. Cullen B. *Song Dictation*. – <http://iteslj.org/Techniques/Cullen-SongDictation.html> (accessed 19 May 2012).

5. Dornyei Z. *Questionnaires in Second Language Research*. New Jersey (USA): Lawrence Erlbaum Associates, Inc. Publishers, 2003.
6. *European Language Levels*. – <http://europass.cedefop.europa.eu/en/resources/european-language-levels-cefr> (accessed 30 May 2012).
7. Orlova N. F. *Helping Prospective EFL Teachers Learn How to Use Songs in Teaching Conversation Classes*. – <http://iteslj.org/Techniques/Orlova-Songs.html> (accessed 20 May 2012).
8. Saraceni M. Meaningful Form: Transitivity and Intentionality. *ELT Journal*. 2008. No. 62/2, p. 164–172.
9. Schoepp K. *Reasons for Using Songs in the ESL/EFL Classroom*. – <http://iteslj.org/Articles/Schoepp-Songs.html> (accessed 25 May 2012).
10. Yoo W. I. *Focused Listening with Songs*. – <http://iteslj.org/Techniques/Yoo-Songs.html> (accessed 20 May 2012).

Appendix 1. Abstracts of songs to practice

I. The Simple Present tense

1. We use this tense for a situation that we think is more or less permanent.

For example: I **believe** in yesterday. (“*Yesterday*”, *The Beatles*)

2. a) We use the Simple Present for habits or things that we do regularly.

b) Verbs get an extra ‘s’ if the subject is ‘he’, ‘she’, or ‘it’.

For example: Everytime I **get** a toothache, Mama **takes** me to the dentist.

Every time I **see** the dentist, I’ll **always come** home feeling worse. (“*I feel terrible*”)

3) We use the Simple Present tense as the part of the first conditional (future).

For example: If I **stay** in bed all day, I’ll only **think** about you,

If I **try** to study, I **won’t learn** anything new,

And if I **go** for a walk on my own in the park,

I’ll probably **catch** the flu! (“*Song for a rainy Sunday*”)

II. The Simple Past tense

1. We use it whenever we want to talk about finished actions in the past with no connection to the present, when the time is mentioned or understood.

For example: Yesterday, all my troubles seemed so far away. (“*Yesterday*”,

The Beatles)

2. “**Must**” becomes “**had to**” in the Simple Past.

For example: Why she **had to go** I don’t know.
 (“*Yesterday*”, *The Beatles*)

3. We use **used to** for things that were true over a period of time in the past. It usually refers to something which is not true now.

For example: I **used to cry**, now I hold my head up high. (“*I Will Survive*”)
 Suddenly, I’m not half the man I **used to be**. (“*Yesterday*”,
The Beatles)

4. We use the Simple Past tense as the part of the second conditional (present).

For example: If I **had** a horse of my own,
 He would stay every day by my window,
 If I **had** a horse of my own,
 He would never be alone.

III. The Simple Future tense

1. We use the Simple future for instant decisions, promises, requests, refusal, willingness, offers and suggestions.

For example: I **will survive**, as long as I know how to love
 I know I will stay alive. (“*I Will Survive*”)

IV. The Present Perfect Tense

1. We use this tense when we want to talk about unfinished actions that started in the past and continue to the present (*since* and *for*).

For example: Ever since that night we’ve **been** together
 Lovers at first sight, in love forever
 It turned out so right for strangers in the night. (“*Strangers in the night*”)

2. We use this tense for finished actions. We don’t say when the experience happened, just sometime in the past.

For example: I’ve never been to Athens and I’ve never been to Rome
 I’ve only seen the Pyramids in picture books at home
 I’ve never sailed across the sea or been inside a plane
 I’ve always spent my holidays in Brighton in the rain.
 (“*Brighton in the rain*”)

V. The Past Perfect Tense

1. We use this tense as the part of the third conditional (past).

For example: I should have changed that stupid lock,

I should have made you leave your key,

If I had known for just one second

You'd be back to bother me. (*"I Will Survive"*)

Appendix 2. Questionnaire on Songs for Teaching/Learning English

- Teaching English Grammar in a non-traditional way is not common in Lithuania.
- 1) strongly disagree 2) disagree 3) not sure 4) agree 5) strongly agree
- Listening to English songs can help improve knowledge of grammar.
- 1) strongly disagree 2) disagree 3) not sure 4) agree 5) strongly agree
- Listening to English songs is a good way to practice listening skills and consolidate grammar.
- 1) strongly disagree 2) disagree 3) not sure 4) agree 5) strongly agree
- Songs make an easy and fun method to improve my ability to understand English words.
- 1) strongly disagree 2) disagree 3) not sure 4) agree 5) strongly agree
- Grammar structure in selected songs is useful for learning English tenses.
- 1) strongly disagree 2) disagree 3) not sure 4) agree 5) strongly agree
- I have learnt the use of tenses in conditional sentences.
- 1) strongly disagree 2) disagree 3) not sure 4) agree 5) strongly agree
- I have learnt the differences between the Present Perfect and Past Simple tenses.
- 1) strongly disagree 2) disagree 3) not sure 4) agree 5) strongly agree

Appendix 3. Questionnaire on Self-assessment of Grammar Knowledge

- Grammar knowledge before learning grammar through singing was
- 1) weak 2) satisfactory 3) not sure 4) good 5) very good

- Grammar knowledge after having learned grammar through singing is
- 1) weak 2) satisfactory 3) not sure 4) good 5) very good

NAUJO METODO TAIKYMAS MOKANT(IS) GRAMATIKOS

Santrauka. Mokslinėje literatūroje nėra išsamiai aprašyta, kaip taikyti dainas mokant(is) gramatikos aukštosiose mokyklose. Pagrindinės priežastys, dėl kurių atliktas šitas tyrimas, buvo sutrumpinta mokymo(si) trukmė Teisės ir penitencinės veiklos studijų programos studentams (3 kreditai vietoje buvusių 6, t.y. 81 val.), motyvacijos mokytis trūkumas, silpnos anglų kalbos gramatikos žinios.

Tyrimo objektas – dainų taikymas gramatikos mokymui(si) anglų profesinės kalbos pratybose. Pagrindinė darbo hipotezė: naujas požiūris į gramatikos mokymą(si) per dainas suteikia galimybę išmokti (išmokyti) gramatikos greičiau, nei mokant(is) tradiciniu būdu. Tyrimų tikslas: 1) nustatyti studentų požiūrį į netradicinį gramatikos mokymą(si) ir 2) remiantis studentų savianalizės duomenimis nustatyti šio metodo naudingumą mokant gramatikos universitetinėse studijose. Tyrime dalyvavo 35 Mykolo Romerio universiteto Socialinės politikos fakulteto teisės ir penitencinės veiklos studijų programos pirmo kurso studentai, studijuojantys specialybės anglų kalbą. Tuo tikslu buvo sukurtos specialios apklausos anketos, parengtos pagal mokslinius anketų sudarymo reikalavimus. Respondentų atsakymai buvo vertinami pagal penkių balų Likerto skalę. Gauti duomenys statistiškai apdoroti naudojant SPSS (Statistical Package for Social Sciences) programinį paketą. Rezultatai parodė, kad studentai palankiai vertina netradicinį gramatikos, ypač laikų, mokymą(si) universitetinėse studijose. Studentų savianalizės duomenys rodo, kad 28 % besimokančiųjų pagerino savo gramatikos žinias. Atsakymų patikimumas buvo įvertintas suskaičiavus Cronbach'o Alpha koeficientus, kurie viršija 0,7. Pagal teoriją tai reiškia, kad patenkinama patikimumo sąlyga. Pearsono koreliacijos koeficientų reikšmingumo lygis yra lygus 0,01. Kitaip tariant, rezultatų tikimybė lygi 99 %. Todėl galima daryti išvadą, kad ištirti ryšiai nėra atsitiktiniai.

Reikšminiai žodžiai: inovatyvūs mokymo(si) metodai, gramatika, dainos, pagreitintas mokymas(is).

KALBOS LOGINĖS STRUKTŪROS PAIEŠKOS SENOVĖS GRAIKŲ FILOSOFIJOJE

Nijolė Aukštuolytė

Mykolo Romerio universitetas
Ateities g. 20, LT-08303 Vilnius
tel. (85) 271 46 28, el. paštas: flk@mruni.eu

***Reikšminiai žodžiai:** kalbos loginė forma, žinojimo struktūra, Platonas, Aristotelis.*

Įvadas

Kalba nėra vien tarpininkas tarp minčių ir daiktų. Ji steigia savo pasaulį. Nuo Antikos iki šių dienų kalba yra tas reflektyvus laukas, kuris traukia iškiliausių filosofų dėmesį ir kuriame jie įgyvendina pačias įvairiausias savo idėjas. Kai kurios iš jų susijusios su kalbos pažintinių galių tyrimais. Straipsnio **tikslas** – aptarti pirmuosius bandymus filosofijoje tyrinėti kalbos galimybes atskleisti daiktų esmę ir pasaulio prigimtį. Siekiant šio tikslo straipsnyje analizuojamos ir vertinamos žymiausių Antikos filosofų išvalgos šiuo klausimu. Ypatingas dėmesys Platono ir Aristotelio darbams pagrįstas jų idėjų reikšmingumu atskleidžiant ankstyviausias kalbos ir žinojimo sąsajas filosofiniuose tyrinėjimuose. Tyrinėjant naudotasi tekstų interpretacijos, racionalios rekonstrukcijos ir lyginamuoju **metodais**.

Ankstyvosios kalbos refleksijos raida

Mokslinio tyrimo objektu kalba senovės Graikijoje tapo gana vėlai (pvz., gramatika susiformavo apie III–I a. prieš Kr.), o filosofijos dėmesys kalbos sferai daug senesnis. Viena vertus, tam susidarė palankios socialinės politinės aplinkybės žlugus Mikėnų karalystei su tradicine hierarchine visuomenės struktūra ir ėmus formuotis naujai socialinei politinei erdvei, kur įstatymai nėra primeta-

mi jėga ar religinio autoriteto galia. Priešingai – jų teisingumas turi būti įrodytas. Šiomis sąlygomis ypatingą funkciją įgyja žodis. Jis tampa politiniu įrankiu, galios valstybėje svertu, ginčo, diskusijos priemone. Kita vertus, Antikos filosofų domėjimasi kalba lėmė dar archajiniame, mitiniame mąstyme susiformavęs dėmesys vardui, kuris senovės žmogui buvo labai susijęs su įvardijamu daiktu, apėmė to daikto savybes ir turėjo magišką galią jam atstovauti. Vardą apmąstant kaip neatsiejamą daikto dalį, bet kokie veiksmai su vardu prilygsta veiksams su daiktais. Šiuo ryšiu grindžiama visa archajinio pasaulio žodinė magija, slaptų kalbų kūrimas, išlaptinti tikrieji vardai ir pan. Archajiniame mąstyme vardas suvokiamas kaip tai, kas suteikia daiktui pilnatvę ir substancionalumą [žr. 3].

Antikinė graikų filosofija perima šią nuostatą ir kalbą suvokia kaip daiktų pažinimo jų realiuose santykiuose įrankį. Analizuodami žodžius graikai mėgino atskleisti jais žymimų objektų prigimtį ir pažinti realų pasaulį, o šie jų bandymai tapo šaltiniu vėlesniems kalbos tyrimams. Antikos mąstytojai, keldami klausimą, koks yra ryšys tarp atskiro žodžio ir juo žymimo daikto, ėmėsi spręsti teisingo daiktų įvardijimo problemą. Tiesa, reikia pažymėti, kad ankstyvoji kalbos refleksija dar neįsisąmonina kalbos kaip savarankiško tyrimo objekto. Kalba suvokiama vienovėje su minties ir būties kategorijomis.

Sofistų dėka imta analizuoti proto darbą bei jo naudojamas priemonės. Pabrėždami žinojimo santykinumą ir subjektyvumą, jie privertė savo amžininkus susimąstyti, kuo skiriasi teisingos žinios nuo neteisingų ir kokiais kriterijais turėtų remtis protas. Nors dar nebuvo aiškiai skiriama formali minties struktūra nuo konkretaus turinio, bet jau formavosi suvokimas, kad mintį išreiškiant kalba atsiranda kažkas objektyvaus – tai nepriklauso nuo žmogaus ir suteikia samprotavimams struktūrinį apibrėžtumą. Pradėjus samprotauti minties seka būna nulemta tam tikrų dėsningumų, susijusių su kalbos galia įforminti mintį. Anot Platono, teisingą vardą, t. y. per kalbą, mes galime gauti būtinas ir teisingas objektyvios realybės išraiškas žmogaus prote. Tačiau kyla klausimas, kada vardai bus teisingi.

Daugiausia dėmesio kalbos analizei paskyręs savo dialoge *Kratilas*, Platonas atmėta mintį, kad vardų ar žodžių teisingumas negalimas. Sokrato lūpomis šiame dialoge jis reikalauja skirti vardą ir tikslų vardą. Platonas klausia, ar kalbėdamas, kaip jam atrodo, žmogus kalbės teisingai, ar tik tada tai pavyks ir bus kažkas pasakyta, jei bus kalbama taip, kaip reikia kalbėti pagal šio daikto prigimtį, o priešingu atveju bus padaryta klaida? Ir čia pat atsako: vardus reikia suteikti pagal prigimtį, o ne taip, kaip šaus į galvą [6: 387c, d]. Vadinasi, tik teisingi vardai atskleidžia daiktų prigimtį, o teisingas samprotavimas „veda“ link

daikto esmės. Tačiau tai slypi ne pačiuose varduose, nes šie tėra daiktų esmės interpretacija, o kažkur giliau.

Analizuodamas vardų teisingumo problemą, Platonas sprendžia, kokios yra kalbos pažintinės galimybės ir kas jas nulemia. Platonas pripažįsta kalbos svarbą siekiant tiesos, t. y. pažinimo, tačiau mano, kad egzistuoja ir žinojimo formos, pažįstamos tik iš pačių idėjų, kurių atžvilgiu žodžiai tėra tik paviršutiniškos kopijos. Platonas spėja, kad vardas, kaip atvaizdas ar paveikslas, gali būti daugiau ar mažiau panašus į daiktą ar mintį. Gerokai vėliau šią idėją į filosofinį diskursą sugrąžins Wittgensteinas savo knygoje *Loginis filosofinis traktatas* teigdamas: „sakinys yra tikrovės atvaizdas. <...> tikrovės, kaip ją mąstome, modelis“ [8: 4.01]. Jo biografas G. H. von Wrightas aprašo, kad kalbos, kaip tikrovės atvaizdo, idėja Wittgensteinui kilo Pirmojo pasaulinio karo metais, skaitant laikraštį, kuriame buvo piešinys, vaizduojąs galimus eismo įvykio padarinius. Jam šovė mintis, jog, nusakant sakinio ir pasaulio struktūros santykį, galima pasinaudoti šia analogija, kurią jis realizavo savo darbe [9: 532–533]. Jo idėjos nukreipė šiuolaikinę filosofiją prie kalbos loginės struktūros „išgryninimo“ programų ir lėmė logistinės kalbos tyrimų paradigmos dominavimą atskirose filosofinėse kryptyse.

Tačiau jau Platonas kalbos kaip atvaizdo idėja metaforiškai bandė pasakyti, kad kiekvienas vardas fiksuoja kažką, kas apibrėžta, ir yra susijęs su objektyvia realybe, bet reikia atskleisti tą ryšį tarp žodžių, minčių ir daiktų pasaulyje. Būtent Platonas pirmasis išvelgė minties ir žodžio sąryšį kalbos struktūroje, o šią suvokė kaip daiktų pažinimo pagrindą. Platono dialoguose *Parmenidas*, *Teaitetas*, *Timajas*, *Sofistas*, kai kuriose *Valstybės* knygoje ir, aišku, dialoge *Kratilas* sprendžiami kalbos pažintinio vaidmens klausimai liudija graikų filosofijos pastangas išvelgti pažintinių struktūrų formas. Tai visiškai nauja minties istorijoje. Ankstyvojoje graikų filosofijoje forma buvo siejama tik su daiktiškuoju pasauliu. Platonas pirmasis struktūriškumą išvelgė kalboje.

Pirmosios loginės žinojimo formos paieškos

Dar didesnis dėmesys formai pažinime siejamas su vieno iškiliausių antikos filosofų – Aristotelio – vardu. Rašydamas *Analitikas*, šiuolaikinės logikos pradžiamokslį, kurio idėjomis naudojamos iki šių dienų, filosofas analizavo formalias mąstymo operacijas atsietai nuo konkrečių turinio tyrinėjimų. Formalaus aspekto tyrimus Aristotelio pažinimo teorijoje galime laikyti struktū-

rinio kalbos tyrinėjimo filosofijoje pradžia. Kritikuodamas Platono mokymą, Aristotelis nepripažino, kad bendrybė gali būti analizuojama kaip savarankiškai egzistuojanti realybė. Jam bendrybė – sąvokomis išreiškta atskirų daiktų esmė. Sąvokomis susiejame skirtingus daiktus, formaliai jiems suteikiame loginę vienybę. Logiškai samprotaudami sąvokomis, suteikiame pasauliui struktūrinį apibrėžtumą, tarsi įforminame daiktus pažinimo procese. Tokiu būdu suteikiame apibrėžtumą, tam tikrą struktūrą minties darbui. Neapibrėžtumo apibrėžimas loginėmis formomis Aristoteliui tapo būdu „iš šalies“ pažvelgti į teorinį procesą ir jį objektyvuoti loginės struktūros aspektu [7: 299].

Būdamas įsitikinęs, kad sąvokų loginiai ryšiai nusako daiktų ryšius, Aristotelis loginiu keliu siekia daiktų esmės ir jų santykių pažinimo. Todėl filosofas sutelkia dėmesį į sąvokų, jų ryšių ir sąsajų tyrimą, kuris jo filosofijoje susijęs su kalbos loginės formos tyrimu. Kadangi gramatikos principai ir taisyklės – tai priemonės, kuriomis kalbos formos prisitaiko prie universalių mąstymo formų, vadinasi, gramatinių kalbos santykių studijos tapo žinojimo struktūros tyrimo šaltiniu. Tačiau, susipynus loginiams ir lingvistiniams aspektams, kalbos analizė Aristotelio filosofijoje tapo logine, iliustruojančia, kaip kristalizuoja loginės struktūros iš kalbinės medžiagos ir kaip tos struktūros gali būti naudojamos sprendžiant filosofines problemas.

Loginių dėsningumų tyrimas Aristoteliui tapo pažinimo turinio tyrimų būdu, ir jis aiškiai atskyrė loginę formą nuo turinio. Be to, jam loginės schemas ir taisyklės, kitaip nei gramatikos, susijusios ne su bet kokiais kalbos išraiškėmis, o tik su tomis, kuriomis konstruojame pasaulį, t. y. su sąvokomis, sprendiniais, samprotavimais, įrodymais. Nagrinėdamas sprendinių ir samprotavimų konstravimą ir jį nulemiančius formalius dėsnius, pastaruosius filosofas suprato kaip taisykles ar normas, kurių turime laikytis, kai mąstome, jei norime gauti teisingų žinių. Jis Aristotelis supranta kaip objektyvią duotybę, būdingą žmogaus minčiai, kuri yra materializuota kalboje. Ir tai akivaizdu. Būtent kalba leidžia suvokti ir patvirtinti žinojimo turinį. Priešingu atveju mintys, neiformintos žodžiais, būtų neprieinamos tyrimui. Jos turi būti įkūnytos suprantama išorine forma. Tai neginčytina tiesa, kuria pagrįstas Aristotelio logikos dėmesys kalbai ir jos tikslumui.

Analitikose, nagrinėdamas samprotavimų silogistinę formą ir silogizmų panaudojimą įrodymams, jis susikoncentruoja į formą, kuria išreiškiamas žinojimas. Anot jo, tikras žinojimas gali būti gaunamas kaip loginio samprotavimo rezultatas, t. y. loginio išvedimo būdu iš nedaugelio pirminių postulatų [1: 345–346]. Tyrinėdamas kalbos struktūras kaip logines struktūras, Aristotelis žinoji-

mo struktūrinį tyrinėjimą išplėtoja į samprotavimų ir įrodymų teoriją. „Kas dėl mokymo apie samprotavimų teoriją, tai mes (t. y. Aristotelis – N. A.) neradome nieko tokio, kas būtų pasakyta iki mūsų, o turėjome patys ją sukurti didelėmis laiko ir jėgų sąnaudomis“ [2: 593]. Siekdamas apibrėžtumo, Aristotelis žodinę kalbą keičia formaliais simboliais, nes yra įsitikinęs, kad tinkama formulė gali būti tikslesnis, geresnis daikto ženklas. Ėmęs vartoti kintamuosius dydžius, t. y. raides, vietoj žodžių ir teiginių, Aristotelis gauna gryną loginį silogizmą, kuriame pašalinta viskas, išskyrus formą. Vietoj konkrečių subjektų ir predikatų įvedęs raides, jis parodo, kaip galima abstrahuotis nuo konkrečių argumentų turinio, išryškinant minties struktūrą ir santykius.

Aristotelis parodo, kad turtinga kasdienė kalba gali būti keičiama ribota, bet tiksli ir griežta išraiškos forma. Jos pavyzdžiu Aristoteliui yra Eukleido matematikos loginė struktūra, kai visi matematiniai teiginiai loginio išvedimo būdu gaunami iš nedidelio skaičiaus pradinių teiginių – aksiomų. Pirmasis ėmęs nuodugnai ir metodiškai analizuoti loginius būdus, kuriais turėtų remtis protas, siekdamas teisingo ir patikimo žinojimo, jis žinojimą susieja su tinkama žodine išraiška ir žvelgia į kalbą kaip į formalią žinojimo schemą, pagrįsdamas formos reikšmingumą pažinimo procese. Naujaisiais laikais panašiai mąsto Rene Descartes. Remdamasis prielaida, kad visos žinojimo sritys yra siejamos vienos racionalios formos, jis pasiūlo kalbos vienybės moksle principą, t. y. idėją, kad kalba turi išlikti tokia pati nepriklausomai nuo to, kiek ir kokių objektų ji beapimtų [4: 35]. Tai leido filosofijai kalbą laikyti žinojimo vienovės pagrindu ir teorinio pažinimo instrumentu, padedančiu rasti ne atskirų problemų sprendimus, bet tų sprendimų metodus.

Aristotelis, kaip ir Platonas, siekė atskleisti daiktų esmę ir manė, kad tam gali pasitarnauti kalba, suteikdama žinojimui struktūrą apibrėžtomis formomis. Per kalbą žinojimui suteikiamą struktūrą jis laiko tikroju pasaulio pagrindu. Tokiu būdu sutapatinamos žinojimo ir kalbos ribos, o kalbos, kaip struktūriškai vientisos visumos, tyrimas tampa apskritai žinojimo struktūrinio tyrinėjimo pradžia. Loginiais ryšiais nusakydamas daiktų ryšius jis siekia logine žinojimo prigimtimi atskleisti būtišką pasaulio prigimtį. Aristotelio darbai leido stoikams žengti kitą žingsnį ir imtis tyrinėti vien kalbinę išraišką atsietai nuo sąvokų. Susiejus logiką su gramatiniais tyrinėjimais, anot Diogeno Laertiečio, ji transformuojama į grynai formalų mokslą, kur objektas gali būti apibūdinamas loginiu būdu [5: 264–266]. Tokiu būdu, sureikšmindamas formą ir išskirdamas formalias mąstymo operacijas, Aristotelis atveria kelią pereiti prie formalių kalbos aspektų analizės, ypač išplitusios filosofijoje Naujaisiais laikais ir atvedusios prie

universalios mokslo kalbos idėjos bei įvairių jos projektų. Jos tąsa būtų iki šiol filosofijoje vykstančios diskusijos, kokia turėtų būti kalba, kad ji ne tik tinkamai išreikštų žinojimo turinį, bet ir atskleistų skirtingų tikrovės sričių struktūrinę vienybę.

Išvados

Dėmesys kalbai graikų filosofijoje, susijęs su bandymais išvelgti pažintinių struktūrų formas, suformavo požiūrį į kalbos struktūrą kaip minties loginę struktūrą. Antikos filosofinis mąstymas ieškojo žinojimo formos ir rado ją loginėje kalbos struktūroje, kuri leido kalbos struktūrinėmis savybėmis atskleisti žinojimo struktūrą. Tokiu būdu kalbos, kaip struktūriškai vientisos visumos, tyrimas tapo apskritai žinojimo struktūrinio tyrinėjimo filosofijoje pradžia.

Kita vertus, Antikos filosofijoje bandoma pagrįsti mintį, kad kalba savo vidine struktūra atkuria ne tik minties, bet ir realaus pasaulio santykių struktūrą. Vadinas, pasaulio esmės paieška gali būti siejama su tinkamos kalbinės išraiškos paieška. O tai savo ruožtu dar labiau sustiprina dėmesį kalbos pažintinių galimybių analizei.

Literatūros sąrašas

1. Аристотель. *Сочинения в четырех томах*. Москва: Мысль, 1978. Т. 2, p. 255–346.
2. Аристотель. *Сочинения в четырех томах*. Москва: Мысль, 1978. Т. 2, p. 533–593.
3. Aukštuolytė N. Mito kalba kaip pasaulio įvaldymo būdas. *Logos*. 2006. Nr. 48, p. 57–62.
4. Dekartas R. *Rinktiniai raštai*. Vilnius: Mintis, 1978.
5. Диоген Лаэртский. *О жизни, учениях и изречениях знаменитых философов*. Москва: Мысль, 1986.
6. Platonas. *Kratilas*. Vilnius: Aidai, 1996.
7. Skersytė J. Filosofijos samprata arba nuo teorinės savimonės iki metafilosofijos. *Proskyna*. 1993. Nr. 5 (29), p. 294–304.
8. Vitgenšteinas L. *Rinktiniai raštai*. Vilnius: Mintis, 1995.
9. Wright G. H. von. L. Wittgenstein: A Biographical Sketch. *The Philosophical Review*. 1955. Vol. 64. No. 4, p. 527–545.

SEARCH FOR LOGICAL STRUCTURE OF SPEECH IN ANCIENT GREEK PHILOSOPHY

Summary. *The article deals with the reflections of cognitive power of speech that originated in Ancient Greece and questions what language has to be in order to reflect the essence of things and offer a suitable opinion. Plato and later Aristotle, appealing to the assumption that we perceive things to the level we can formalize them, also envisaged the relation between a thought and a word in a speech structure of knowing, that is the ground in perception of things. The article reveals how ancient philosophers analyze cognitive possibilities relating cognizance with speech. The paper also claims that search for logical structure of speech in antiquity supposed posterior investigations of speech starting with the analysis of formal speech aspects and finishing with exclusion of logical form of speech and programmes of thought work formalization.*

Keywords: *logical form of speech, knowledge structure, Plato, Aristotle.*

EKONOMIKOS TERMINŲ GRAMATINIŲ IR LEKSINIŲ VARIANTŲ SKLAIDA: NORMA IR REALYBĖ

Zofija Babickienė

Mykolo Romerio universitetas
Ateities g. 20, LT-08303 Vilnius
tel. (8 5) 271 45 83, el. paštas: kkk@mruni.eu

***Reikšminiai žodžiai:** ekonomikos terminai, vienažodžiai terminai, sudėtiniai terminai, bendrinė lietuvių kalba, ekonomikos terminų duomenų bazės.*

Vienas skiriamųjų šių laikų bruožų yra spartūs ekonominės, komercinės, rinkodaros informacijos mainai ir jų sklaida tarptautiniu ir nacionaliniu lygiu. Dėl šios priežasties lietuvių kalboje randasi naujų ekonomikos mokslo realijų pavadinimų, vadinamųjų nomenų, kurie nuolat kaupiami ir fiksuojami konkrečios mokslo šakos mikrosistemose. Mokslinėje literatūroje kartais vartojamas *nòmeno* terminas¹, jis suprantamas kaip specialios sąvokos arba kokios nors teminės mokslo srities terminologinis ženklas, kurį sudaro leksinis ir sintaktinis komponentas. Sintaksiškai pagrindinis komponentas interpretuojamas kaip terminas, žodis arba žodžių junginys ir ppr. įvardija specialią, t. y. rūšinę konkrečios mokslo šakos sąvoką, o sintaksiškai priklausomas komponentas yra konkrečios mokslo šakos tam tikra žyma, arba etiketė, kuri svarbi nustatant ir aiškinant rūšinę sąvoką, tiksliau tariant, pateikiant jos definiciją. Sintaksiškai priklausomas nomenklatūrinio pavadinimo ženklas komponentas (metaforiškas žodžių pavartojimas, žodžių junginys, apskritai paimtas iš leksikos sistemos, antroponimas, toponimas, akronimas ir kt. yra nomenklatūrinis rodiklis) [24: 40].

Mokslinėje literatūroje iki šiol per mažai dėmesio skiriama ekonomikos terminams, kurie, įvardydami įvairias rinkos ekonomikos ir verslo praktikos (bankininkystės, draudimo, apmokestinimo, investavimo, rinkodaros) realijas,

1 Priega internete – <http://tekstynas.vdu.lt/tekstynas/search.all> (žiūrėta 2012-08-25).

yra vieni svarbiausių mūsų gyvenime. Daugiau nei prieš dešimtmetį Lietuvos banko valdyba ėmė nuosekliai rūpintis kalbos reikalais, rengiami bankininkystės kalbos seminarai redaktoriams ir stilistams, bendradarbiaujama su bankų tarnautojais, tvarkoma bankininkystės raštų kalba, svarstomi įvairių institucijų parengtuose aktuose skirtingai įvardijami arba nesutampantys tų pačių reiškinių pavadinimai, nemažai dėmesio skiriama veiksmažodžių valdymui, svetimų žodžių lietuviškam įforminimui ir trumpinimui, tarptautiniams abstrakčios reikšmės žodžiams su baigmeniu *-acija*, lietuviškos priesagos *-imas* vediniams ir kitiems dalykams [5]. Antano Buračo, Reginos Kvašytės, Vidos Rudaitienės, Vytauto Vitkausko mokslo darbuose kalbos normos aspektu pateikiamos ir aptariamasi kalbos naujovės, įvardijančios kai kurias ekonomikos, finansų, bankininkystės sąvokas [1, 2, 11, 21, 22]. Mokslo žurnalas *Terminologija* skiria nemažai dėmesio probleminiams ekonominės informacijos pateikimo klausimams, nagrinėjamos terminų atrankos, norminimo ir ekonomikos terminijos gryninimo problemos [6, 7]. Kalbos vartotojai mokomi taisyklingų lietuviškų bankininkystės pasakymų [8: 8, 9: 15–16, 10].

Lietuvių kalbotyroje ekonomikos terminai, kaip savita leksikos mikrosistema, apimanti tokias ekonomikos sritis kaip mikroekonomika, makroekonomika, investicijos, finansai, buhalterija ir vadyba, dar palyginti mažai tirta, todėl ir buvo imtasi šio darbo. Straipsnio **tikslas** – aptarti ekonomikos terminų gramatinių ir leksinių formų sklaidos tendencijas lietuvių bendrinėje kalboje. Remiantis surinktais pavyzdžiais, siekiama nustatyti ekonomikos mokslo šakos terminų sklaidos tendencijas pagal struktūrą. Analizuojant surinktus pavyzdžius, nemažai dėmesio skiriama jų gramatinių ir leksinių formų taisyklingumui ir tikslingumui, tiriama, ar pateikti terminai atitinka kalbos normos kriterijus. Tyrimo **objektas** – ekonomikos terminai, surinkti iš šių šaltinių: 1) Karolio Puloko ir Tomo Petrašiūno interneto svetainės², kurios adresas – <http://e-terminai.lt/ekonomika>, 2) EŽ; 3) ETŽ. Minėta interneto svetainė pasirinkta dėl šių priežasčių: pirma, ji dar nėra baigta, ir jos autoriai galėtų čia teikiamą informaciją dar pakoreguoti, kad naudotojams apskritai nepatektų netaisyklingų pavyzdžių. Antra, svetainės lankytojai daugiausia yra studentai, studijuojantys ekonomiką, bankininkystę ar kitus studijų dalykus, kuriems ypač svarbi taisyklinga specialybės ir specializacijos kalba, tad dėl svetainės naudos, prieinamumo ir patogumo nekyla jokių abejonių. Trečia, svetainės privalumas yra tas, kad joje galima operatyviai fiksuoti nuolat atsirandančius naujus ekono-

2 Norint pagerinti šios svetainės turinį, būtina jos autoriams paskaityti Jono Klimavičiaus recenziją apie Rūtos Vainienės *Ekonomikos terminų žodyną* (žr. literatūros sąrašą – 7).

mikos terminus, kurie mums yra aktualūs kuriant ir plėtojant taisyklingą lietuvišką terminiją. Tyrimui taikytas sisteminis analitinis **metodas**.

Tyrimo rezultatai ir jų aptarimas

Straipsnyje aptarti 765 terminai, kurie struktūros atžvilgiu suskirstyti į vientisinius (vienažodžius) ir sudėtinius (keliažodžius). Pastarieji dar smulkiau suskirstyti į dvinarius, trinarius ir daugianarius.

Vienažodžiai ekonomikos terminai

Vienažodžiai tarptautiniai terminai. Vienažodžiai ekonomikos mokslo šakos terminai sudaro 28 % visų tiriamų pavyzdžių. Dauguma jų aptinkami tarptautinių žodžių duomenų bazėse, pavyzdžiui: *Akceleratorius*³, *Akcija*, *Akizas*, *Akredityvas*, *Aktyvas*, *Amortizacija*, *Arbitražas*, *Arenda*, *Balansas*, *Bankas*, *Banknotas*, *Bankrotas*, *Barteris*, *Birža*, *Biudžetas*, *Boikotas*, *Brokeris*, *Bumas*, *Čekis*, *Deficitas*, *Defliacija*, *Dempingas*, *Depozitas*, *Depresija*, *Devalvacija*, *Diskontas*, *Dividendas*, *Dotacija*, *Ekonomika*, *Eksportas*, *Embargas*, *Euroobligacija* [ETŽ: 289], *Faktoringas*, *Finansai*, *Hipoteka*, *Holdingas*, *Honoraras*, *Importas*, *Indeksas*, *Infrastruktūra*, *Inovacija*, *Investicijos*, *Koncernas*, *Koncesija*, *Konkurencija*, *Konsorciumas*, *Kooperacija*, *Kreditas*, *Krizė*, *Kursas*, *Kvota*, *Makleris*, *Makroekonomika*, *Obligacija*, *Oligopolija*, *Oligopsonija*, *Opcionas*, *Privatizacija*, *Produktas*, *Spekuliacija*, *Stagfliacija* (stagnacija + infliacija), *Stagnacija*, *Subsidija*, *Valiuta* [ETŽ: 270], ir kt. Iš hibridinių vienažodžių ekonomikos terminų minėtini šie: *Agroverslas*, *Efektyvumas*, *Finansavimasis*, *Hiperinfliacija*, *Indeksavimas*, *Likvidumas*, *Perprodukcija*, *Reguliavimas* ir kt. Iš dūrinių su dviem daiktavardiniais sandais aptiktas *važtaraštis* [ETŽ: 278]. Greta tarptautinio termino *frachtas* (angl. *freight*, pranc. *fret*, vok. *Fracht*, rus. *фрахт*), užfiksuotas dūriny *važtapinigiai* [EPT: 135]. Informacijos šaltiniuose įvairuoja jau seniai kalboje vartojamų terminų giminė, pvz., įprasta moteriškosios giminės forma *frančizė* (iš senosios prancūzų kalbos *franchise* < *franche*, moteriškosios giminės *franc*, *free* [19: 252], rusų kalbos *Франшиза* [3: 205]). Ten pat fiksuojamas ir

3 Šaltinio nuoroda – aukščiau minėtas interneto adresas, kuris prie kiekvieno termino straipsnyje atskirai nেকartojamas. Didžiąja raide pradedami rašyti tie terminai, kurie paimti iš nurodyto interneto šaltinio.

rūšinis terminas *Frančizo mokestis* (= *Frančizės mokestis*). Vyrliškosios giminės formos *Frančizas* buvimas duomenų bazėse turėtų būti pagrįstas semantiškai, kitaip tariant, kalbamos vyrliškosios giminės formos *Frančizas* radimasis ir pateikimas Karolio Puloko ir Tomo Petrašiūno interneto svetainėje vertinamas kaip terminologinis balastas. Aptariamoje interneto svetainėje aptiktas terminas *Forfeitingas* (angl. *Fortfeit*) – tai komercinėje praktikoje vadinamieji *atsimestiniai pinigai* „tai išorinių ekonominių operacijų finansavimo forma, ppr. eksporto. Tokias operacijas atlieka komerciniai bankai ir specializuotos įmonės“ [3: 205]. *Vienažodžiai lietuviški terminai*. Remiantis turimais duomenimis, akivaizdu, kad lietuviškų terminų esama gerokai mažiau nei tarptautinių ekonomikos terminų, pvz.: *Mokesčiai, Mokestis, Mokumas, Nedarbas, Naudingumas, Nuosmukis, Nusidėvėjimas, Pagyvėjimas, Pajamos, Pakaitalai (substitutai), Pakilimas, Paklausa, Palūkanos, Pasiūla, Paslauga, Pelnas, Pelningumas, Pašalpos (transferiniai mokėjimai), Perteklius, Pervargimas, Poreikis, Prekė, Pranašumas, Prekyba, Sąnaudos, Santaupos, Skola, Skurdas, Smukimas, Suokalbis, Suinteresuotumas, Susijungimas, Susilieėjimas, Tarpininkas, Ūkininkas, Užimtumas* ir kt.

Matome, kad ir toliau vartosenoje, Jono Klimavičiaus žodžiais tariant, vienažodis terminas *nusidėvėjimas* (= *nuvertėjimas*) šiurkščiai pažeidžia terminų sistemingumo kriterijų [7: 205]. Interneto svetainėje pateikti kai kurių terminų tarptautiniai atitikmenys, dvižodžiai sinoniminiai pakaitai. Lietuviški vienažodžiai ekonomikos terminai, kaip ir tarptautiniai, yra abstrakčių ir konkrečių ekonomikos mokslo reiškinių, realiųjų, veiksmų, procesų pavadinimai, asmenų, būsenų pavadinimai.

Su antruoju daiktavardiniu sandu rasti šie dūriniai, pvz., *Viršvalandžiai* [ETŽ: 289], *Viršpelnis* [EŽ: 232]. Kazimieras Gaivenis terminų trumpumo nelaikė būtinuoju reikalavimu [4: 42–43], pavyzdžiai rodo, kad pagal skiemenų ilgumą maždaug proporcingai pasiskirsto ir dviskiemeniai, triskiemeniai, ir daugiau skiemenų turintys terminai. Iš lietuvių kalbos dūrinių dar minėtinas *Vienbalsiškumas* [ETŽ: 286].

Termino *kaštai* norma ir realioji vartoseną. Kaip žinoma, kodifikacijos tikslas – „tobulinti bendrinę kalbą, t. y. pritaikyti ją visiems visuomenės komunikacijos poreikiams tenkinti, sudaryti sąlygas atlikti visas reikiamas funkcijas lengvai ir veiksmingai“ [20: 142]. Ritos Miliūnaitės manymu, kalbos vartotojų elgesys kodifikacijos procese darosi vis svarbesnis. Kodifikacijos darbe būtina išmanyti bendrinės kalbos kūrimo(si) ir norminimo istoriją, jos raidos dėsninumus ir nusistatyti minėtą kodifikacijos kryptį [18: 17–19].

Jau beveik 40 metų yra taisomas skolinys *kaštai*, kuris vertinamas kaip neteiktina svetimybė [14: 122]. Ši tendencija ir toliau tęsiama mokomosiose knygoose studentams [15: 52, 16: 53]. Tačiau terminas *kaštai* plačiai vartojamas moksliniame stiliuje ir mokslinio stiliaus mokomajame postilyje. Pavyzdžiai: *Gamybos kaštai (išlaidos) ir įmonių organizavimas* [ET: 49], *Trumpojo ir ilgojo laikotarpio gamybos kaštai (išlaidos)* [ET: 49], *vidutiniai bendrieji kaštai* <...> yra <...> *kintamųjų VKK kaštų suma* [ET: 51], *ilgojo laikotarpio kaštai* [ET: 53], *Tiesioginiai ir netiesioginiai kaštai sudaro ekonominius kaštus* [ET: 55], *Individualūs ir visuomeniniai kaštai* [ET: 56], *Kaip skirstomi bendrieji kaštai?* [ET: 71], *Pastovūs kaštai, Kintami kaštai, Ribiniai kaštai* [ET: 71], *Vidiniai kaštai* [EŽ: 229]. *Pelnas* <...> – *grynosios pajamos, liekančios, padengus gamybos kaštus* [ME: 87], *pradiniai/ išsigijimo kaštai* [AEŽ: 134], *atstatomieji kaštai* [AEŽ: 543], *EksPLICITINIAI KAŠTAI, Socialiniai (visuomeniniai) kaštai, Infliacijos kaštai* [MA: 160], angl. *Cost „kaštai“ (sąnaudos, kaina, išlaidos)* [AEŽ: 131], *kaštų ir naudos analizė* [AEŽ: 132], *Pakaitiniai (alternatyvieji, priskirtiniai kaštai)* [AEŽ: 460], *kapitalo kaštai* [AEŽ: 134], *kaštų minimizavimas* [AEŽ: 133], *kaštų ir naudingumo analizė* [AEŽ: 135], *pastovieji kaštai* [AEŽ: 135], *vidutinių kaštų kainodara* [AEŽ: 135], rečiau tame pačiame šaltinyje vartojama: *pragyvenimo (= išgyvenimo) išlaidos* (angl. *cost of living*) [AEŽ: 135], *tiesinė išlaidų sistema* (angl. *linear expenditure system*) [AEŽ: 366], *paskolintinos lėšos* (angl. *loanable funds*) [AEŽ: 370]. Vadinasi, terminų *kaštai, išlaidos, lėšos* semantinis turinys yra skirtingas.

Mokslinio stiliaus mokomajame postilyje aptiktas pasakymas *nunešiotų batų kaštai*. Šis terminas aiškintinas taip: *tai infliacijos kaštai, susiję su žmogaus noru turėti grynųjų pinigų. Infliacijos metu didėjant palūkanų normai žmogus, norėdamas, kad pinigai kuo mažiau nuvertėtų, suinteresuotas juos laikyti bankų palūkanas duodančiose sąskaitose. Kuo mažesnės sumos bus paimamos iš šių sąskaitų, tuo infliacijos nulemti kaštai bus mažesni. (Ši priklausomybė plačiau aptarta nagrinėjant pinigų paklausos temą Baumolio-Tobino modelį.) Todėl žmogui tenka dažniau eiti į banką, stovėti eilėse, prarandamas laikas, dėl to nuostoliai dėl infliacijos padidėja. Nepatogumai, susiję su padažnėjusiu ėjimu į banką, vadinami „nunešiotų batų kaštais“* [17: 161].

Pasakymas *nunešiotų batų kaštai* vertintinas kaip profesionalizmas ir į ekonomikos terminyną dėl sintaksinio balasto neturėtų būti įtrauktas. „Teorinėje terminografijoje dažnai pabrėžiama, kad į terminų žodynus dėtini tik terminai“ [4: 80].

„*Meniu kaštai* – antroji numatomos infliacijos *kaštų* rūšis, kuri atsiranda dėl būtinumo dažnai keisti kainas. Jie gali atsirasti ir defliacijos metu. Jei vidutinis kainų lygis didėja arba mažėja, individualūs įkainiai turi būti peržiūrimi daug dažniau, negu esant nuolatinėms kainoms. Prekybos centruose „meniu kaštai“ nėra dideli, tačiau jie gali būti reikšmingi automobilių stovėjimo aikštelių skaitikliams, taksofonams arba prekių automatams. Juos perprogramuoti reikia daug darbo sąnaudų. Todėl šalyse, kur infliacijos tempas didelis, už automatų atliekamas paslaugas paprastai mokama ne monetomis, o žetonais arba atsiskaitoma kortelėmis. „*Meniu kaštai*“ verčia atsisakyti dažno kainų keitimo, todėl kuo didesnis infliacijos tempas, tuo nepastovesnės santykinės kainos“ [17: 161].

Kalbamame vadovėlyje vartojama: *Netikėtos infliacijos kaštai* [17: 163], <...> *neteisingai priimtų verslo sprendimų kaštai*, Infliacijos metu sumažėjus pinigų perkamajai galiai atsiranda netikėtos infliacijos lemiami *verslo kaštai*⁴ [17: 164]. Šie junginiai vartojami ir kituose vadovėlio puslapiuose.

Atkreiptinas dėmesys, kad skolinys *kaštai* į lietuvių kalbą pateko daugiau nei prieš 250 metų ir plačiai vartojamas ir aukštaičių, ir žemaičių tarmėse (Lp, Pln, Skr, Mžk, Srj, Ps, Vks, Rz, Lš, Jnšk, Smn, Ds; R, P), pavyzdžiui, *Titis turėjo didį kăštą ant sodvos (veselijos) savo dukters J. Tas viens kaštas būtų* Rd. *Be kăšto tai nieko nepadarysi* Trgn. *Jis turėjo daug kašto* Bgt. *Jo kaštū važiuos* Dkš. *Tas darbas didelio kašto vertas* Al. *Neturiu kăšto – iš ko padarysi* Gs. *Dėjau didžiausį kăštą, ka tik įsitaisyčio karvę* Vvr. *Vien kaštai ir kaštai* Als. *Kaštai jam žuvo, tik sumą gavo* Gs. *Kiek aš in tavęs kăšto padėjau* Ktk. *Kaštas buvo didis* Dauk. Šis skolinys toks gajus mūsų kultūroje, kad net į patarlę patekęs, pvz., *Be kašto nebūs*⁵ rašto Rt.

Eugenijaus Coseriu manymu, kalbos norma – tai tam tikroje bendruomenėje nusistovėjusių kalbos įpročių ir tradicinių realizacijų visuma (pagrindinė kalbos normos atrama yra visuotinė vartoseną). Bendrinės kalbos funkcionavimo laikotarpiu kartais gana smarkiai skiriasi kalbininkų požiūriai.

Gramatikos norminimo principai ir kriterijai Ritos Miliūnaitės monografijoje „Lietuvių kalbos gramatikos norminimo pagrindai“: sistemiškumas, taisyklingumas, grynumas – pagrindiniai, o kalbos jausmas, kalbos etiketas, jos estetiškumas, ekonomiškumas, vartojimo patogumas – pagalbiniai ir skyrium – tikslingumo principas. Vito Labučio manymu, kalbant apie gramatikos

4 Mokant studentus specialybės kalbos, studentai paprastai gerai neskiria terminų *kaštai*, *išlaidos*, *sąnaudos*, *lėšos* reikšmės skirtumų.

5 Pavyzdžiai pateikti iš dvidešimties tomų Lietuvių kalbos žodyno elektroninės versijos.

norminimo principus ir kriterijus, „Kalbos jausmo nevertėtų permesti į pagalbinių kriterijų grupę, taip pat didesnę svorį galima suteikti ir kalbos aiškumui“ [13: 73–74]. Jonas Jablonskis, būdamas visuomenininkas, siekė, kad jo mokslo rezultatai būtų suvokti ir priimti visuomenės [12: 19]. Čia reikia pritarti Vito Labučio nuomonei, ypač pabrėžiant, kad kalbos jausmą tauta ugdo ir puoselėja per šimtmečius, tad ko vertos mūsų pastangos, jei kalbos vartotojai jų visai nepaiso.

Daugiau nei prieš 40 metų buvo teigiama, kad „Norma – realūs kalbiniai įgūdžiai, reali vartoseną, kodifikacija – taisyklės, kurios tą vartoseną fiksuoja ir riboja jos svyravimus. Norma – dinamiškas, kintamas reiškinys, kodifikacija visada statiška: ją galima tik pakeisti kita, bet pati ji nekinta“ [6: 66]. Šiuo atveju neabejojama, kad teikiant siūlymų dėl terminų vartosenos taisyklingumo akivaizdžiai nepaisoma realios kai kurių terminų vartosenos.

Terminas *kaštai* yra indoeuropietiškas, pvz., angl. *Cost.*, į viduriniąją anglų kalbą pateko iš senosios prancūzų kalbos: *cocter, to cost* < lot. *cōnstāre* „to be fixed“, *const* [25: 313, 19: 199]. Tai jokiū būdu ne polonizmas, – jis tik per lenkų kalbą greičiausiai pateko į mūsų tarmes. Ekonomistai akivaizdžiai vartoja visus terminus: *išlaidos, sąnaudos, lėšos, kaštai* ir juos skiria semantiškai, tad šiuo atveju kalbininkams nederėtų būti kategoriškiems, būtina atsivėlgti į vartosenos polinkius. „Nomenklatūra nepriešpastatoma terminologijai, o yra neatskiriama jos dalis. Svarbiausia nomenklatūros ypatybė – kalbos priemonėmis susiaurinti specialiąją sąvoką iki dalinės sąvokos“ [24: 41].

Dvižodžiai ekonomikos terminai

Dvižodžiai lietuviški terminai. Ir lietuviški, ir tarptautiniai dvižodžiai ekonomikos terminai sudaro didesnę pusę visų aptariamų pavyzdžių (53 %). Iš tyrimo paaiškėjo, kad šaltiniuose vartojamos įvairios gramatinės priklausomojo dėmens formos, pvz.: *valstybės skola* [ETŽ: 274] ir *valstybinė skola* [EŽ: 224], *valstybės vartojimas* [ETŽ: 274] ir *valstybinis vartojimas* [EŽ: 224], *visuomeniniai interesai* [EŽ:233] ir *visuomenės interesai* [EŽ: 233], *visuomeninis turtas* [EŽ: 233] ir *visuomenės turtas* [EŽ: 233]. Matome, kad priklausomasis dėmuo išreikštas daiktavardžio kilmininku arba santykiniu būdvardžiu.

Kaip žinoma, įvardžiavimas – viena svarbiausių terminų gramatinių ypatybių, šio nenuoseklumo irgi esama kalbamuose šaltiniuose, pvz., *žalingoji konkurencija* [EŽ: 235] ir *žalinga konkurencija* [ETŽ: 291]. Kalbamuose šaltiniuose

ne visada nuosekliai vartojamos dvižodžių terminų įvardžiutinės formos, pvz., *mišrios pajamos* – tai nekorporuotų firmų pajamos (pelnas), kurios gaunamos kaip gamybos rezultatas (firmos savininkų, šeimos narių ir samdomų darbuotojų pajamos kartu). Jos gaunamos namų ūkio sektoriuje [ME: 89]. *Klaidingoji specifikacija* [AEŽ: 412], *privalomosios atsargos* (angl. *Required reserves*) [AEŽ: 543], *einamosios pajamos* [AEŽ: 460]. Pasitaiko darbų, kuriuose persistengiama vartoti įvardžiutines formas, pvz., *Ypatinguosiuose straipsniuose⁶ parodomi atsitiktinių ūkinių įvykių <...> rezultatai* [VAS: 502].

Nemažai dvižodžių ekonomikos terminų aptikta su priklausomaisiais dėmenimis *darbas* ir *mokestis*, pvz.: *Darbo apmokėjimas, Darbo drausmė, Darbo intensyvumas, Darbo ištekliai, Darbo jėga, Darbo kokybė, Darbo laikas (tarifinis), Darbo pajamos, Darbo paklausa, Darbo pasiūla, Darbo pobūdis, Darbo rinkta, Darbo sąlygos, Darbo sutartis, Darbo turinys, Darbo užmokestis, Darbo vieta, Mokesčio išpareigojimai, Mokesčio įstatymas, Mokesčio lengvata, Mokesčio permoka, Mokesčių administravimas, Mokesčių klasifikavimas, Mokesčių našta, Mokesčių neutralumas, Mokesčių perkėlimas, Mokesčių prieglobstis, Mokesčių rūšys, Mokesčių vengimas*. Kai kurie šių dvižodžių terminų antrieji dėmenys yra hibridiniai, pvz.: *administravimas, klasifikavimas, intensyvumas* ir kt.

Aptariant ekonomikos terminus, aiškėja, kad vyrauja terminai, kurių priklausomasis dėmuo išreikštas daiktavardžio kilmininku, santykiniu būdvardžiu, neveikiamosios rūšies esamojo laiko dalyvio įvardžiutine forma, pvz., *Asmeniniai mokesčiai, Dvigubas apmokestinimas, Grynas pelnas, Grynieji pinigai, Darbo apmokėjimas, Darbo drausmė, Darbo intensyvumas, Darbo ištekliai, Darbo jėga, Darbo kokybė, Gamybos sąnaudos, Gamybos veiksniai, Mokesčių prieglobstis, Paveldėjimo mokestis, Ženklo mokestis* [EŽ: 235], *Išorinis poveikis, Išperkamoji nuoma, Išperkamoji vertė*. Iš nuorodų akivaizdu, kad rūšinis terminas *ženklo mokestis* nėra patekęs nei į ETŽ, nei į elektroninį informacijos šaltinį. Įvairių terminų šaltinių lyginimas „leidžia apibūdinti terminografiją kaip gretutinę discipliną, esančią leksikologijos, leksikografijos ir terminologijos sandūroje [23: 27].

Belieka tik apgailestauti, kad net naujausiuose šaltiniuose vis dar pasitaiko netaisyklingas terminas *dukterinė įmonė*. Pavyzdžiui, *Įmonė laikoma dukterine ir jos finansinės ataskaitos turi būti konsoliduojamos, jei jos veiklai gali būti daromas tiesioginis arba netiesioginis lemiamas poveikis* [VAS: 984]. **Dukterinė**

6 Kyla klausimas: kokie tie straipsniai? Tarsi jie būtų slapti, ar ne kiekvienam įveikiami perprasti.

bendrovė [ETŽ: 92]. Daugelį kartų teikti logiški terminų dėmenys *pirminė – antrinė, pagrindinė – šalutinė* vis dar lieka kalbos vartosenos periferijoje.

Dvižodžiai tarptautiniai terminai, arba terminai su tarptautiniais dėmenimis. Šių terminų priklausomasis dėmuo irgi išreikštas daiktavardžio kilmininku, santykiniu būdvardžiu, įvardžiuotiniu arba neįvardžiuotiniu kokybiniu būdvardžiu, pvz., *Banko rezervai, Centrinis bankas, Chroniškasis deficitas, Importo kvota, Importo licencija, Eksporto kvota, Eksporto licencija, Globalinės problemos, Kreditinė rizika, Kredito kortelė, Kredito norma, Kredito unija, Globalinės problemos* ir kt. Terminų bazėse esama ekonomikos terminų kaupimo spragų, antai, pastaruoju metu vis didėja sąvokų grupė su dėmeniu *globalus*, pvz., *globali rinka, globali finansų rinka, globalūs investuotojai, globali ekonomika* ir t. t. [LK: 61]. Pildant terminų duomenų bazines, derėtų pateikti būdvardžio įvardžiuotinę formą.

Įvairuoja terminų skaičiaus formos, pagrindinis sintaksinis komponentas vienur pateikiamas vienaskaitos forma, kitur – daugiskaitos, pvz., *iždo vekseliai* ir *iždo vekselis* [ETŽ: 119].

Dvižodžiai mišrieji terminai. Tarp dvižodžių ekonomikos terminų aptikta ir tokių, kurių priklausomasis dėmuo antroponiminis, pvz., *Grešamo dėsnis* ir *Grešamo dėsnis* (angl. *Greshams*) [ETŽ: 100; EŽ: 77]; *Gifeno kreivė, Filipso kreivė, Nešo pusiausvyra* [ETŽ: 187] (= *Našo pusiausvyra*) [27: 78] (JAV mokslininkas *John Nash*, liet. *Džonas Našas*), *Okano dėsnis* ir *Okuno dėsnis* [ME: 153], *Pareto optimalumas* ir *Pareto optimumas* [ETŽ: 204], *Sėjaus dėsnis* (*Say's*) [EŽ: 199], *Valraso dėsnis* [ETŽ: 273], *Walrasian modelis* [EŽ: 223] *Žiro sistema* [EŽ: 235] ir kt. Norminiai terminai yra *Grešamo dėsnis* [26: 137], *Okuno dėsnis* [27: 720]. Taigi terminų fonetinių variantų radimasis irgi priskiriamas terminologiniam balastui.

Pagal dvižodžių terminų dėmenų raišką matyti, kad daugelio ekonomikos terminų pagrindinis dėmuo išreikštas tarptautiniu žodžiu, pvz., *Darbo birža, Darbo koncentracija, Darbo redukcija, Mokesčio bazė, Mokesčio deklaracija, Mokesčio objektas, Mokesčio subjektas, Mokesčio tarifas, Mokesčių amnestija, Mokesčio elementai, Mokesčių konsultantas, Mokesčių kriterijai, Mokesčių multiplikatorius, Mokesčių norma, Mokesčių politika, Mokesčių reforma, Mokesčių sistema* ir kt., tik vienas kitas dvižodžio termino dėmuo yra lietuviškas, pvz., *globalūs tinklai* (= *globalieji tinklai*), *globalūs mainai* (= *globalieji mainai*).

Sudėtiniai daugiažodžiai ekonomikos terminai

Sudėtiniai daugiažodžiai ekonomikos srities terminai sudaro 19 % visų tiriamų pavyzdžių, iš jų 110 terminų yra trižodžiai, pvz.: *Alternatyvus darbo užmokestis*, *Apyvartinis gamybinis kapitalas*, *Asmeninių pajamų mokestis*, *Bendrasis nacionalinis produktas (BNP)*, *Bendrasis vidinis produktas (BVP)*, *Bendroji agrarinė politika (BAP)*, *Besivystančių šalių ekonomika*, *Būsimųjų sandorių rinkta*, *Dalinė mokesčio prievolė*, *Dalinio rezervo principas*, *Darbingo amžiaus gyventojai*, *Darbo rinkos infrastruktūra*, *Darbo našumas*, *produktyvumas*, *Darbo rinkos konjunkcija*, *Darbo rinkos politika*, *Darbo rinkos prognozavimas*, *Darbo vertės teorija*, *Mokesčių mokėtojų boikotas* ir kt. Pastebėta skirtingos gramatinės struktūros variantų, pvz., *Valiutos kurso kilimas* [ETŽ: 271], *Valiutos kurso pakilimas* [EŽ: 222]. *Žydrojo dangaus įstatymai* [EŽ: 235], *Geltonojo šuns kontraktas*. Atkreiptinas dėmesys, kad kalbamoje interneto svetainėje ir kituose šaltiniuose toliau plinta ydingi, neteiktini lietuvių kalbos terminų sistemos sudėtiniai daugiažodžiai terminai, pvz., *geltonojo šuns kontraktas* [7: 203].

Iš sudėtinių keturžodžių ir kitų daugiažodžių ekonomikos mokslo terminų, kuriuos sudaro ir lietuviškos, ir tarptautinės kilmės dėmenys, minėtini tokie kaip: *Azijos mažų įmonių akcijų kryptis*, *Bendroji sutartis dėl tarifų ir prekybos*, *Besivystančių šalių akcijų kryptis*, *Finansinės investicinės veiklos pajamos*, *Finansinės investicinės veiklos sąnaudos*, *Gyventojų pasiskirstymas pagal pajamas*, *Išaitinės pašalpos ir kompensacijos*, *Lietuvos Respublikos nacionalinis biudžetas*, *Mažėjančio ribinio naudingumo dėsnis* ir kt. Iš tikrųjų tai nėra tikrieji terminai, jie vadinami aprašomaisiais.

Išvados

1. Dvižodžiai ekonomikos terminai sudaro daugumą (53 %) visų tirtų pavyzdžių. Sudėtiniai daugiažodžiai ekonomikos terminai sudaro mažumą (19 %) iš visų nagrinėjamų pavyzdžių.

2. Tyrimas atskleidė, kad sisteminant ir kaupiant ekonomikos terminų duomenų bazes, esama akivaizdžių problemų: įvairuoja giminės ir skaičiaus gramatinės formos, randasi nereikalingų fonetinių variantų, nepaisoma terminų sistemos reikalavimų, randasi sinonimiškų gramatinių formų, toliau vartosenoje plinta ydingi vienažodžiai ir sudėtiniai terminai, profesinės žargonybės, neteiktinos lietuvių kalbos terminų sistemos.

3. Apžvelgus termino *kaštai* realią vartoseną nustatyta, kad norminimo tendencija neatitinka vartosenos poreikių. Norminant terminus ir įtraukiant juos į terminų duomenų bazines, reikėtų remtis ne vien tik terminų grynumo kriterijumi, bet ir tradicine vartoseną ir kalbos jausmu, kuris buvo puoselėjamas per šimtmečius.

Literatūros sąrašas

1. Buračas A., Rudaitienė V. Apie *velfarizmą* ir kitas naujoves ekonomistų kalboje. *Gimtoji kalba*. 2010. Nr. 9, p. 12–15.
2. Buračas A. Ekonominė informacija ir probleminiai terminijos aspektai. *Terminologija*. 1997. T. 4, p. 37–47.
3. *Экономика и право. Энциклопедический словарь Габлера*. Москва: Большая российская энциклопедия, 1998.
4. Gaivenis K., *Lietuvių terminologija: teorijos ir tvarkytos metmenys*. Vilnius: Lietuvių kalbos instituto leidykla, 2002.
5. *Gimtoji kalba*. 2000. Nr. 2, p.1–28.
6. Girdenis A., Pupkis A. Bendrinės kalbos normos ir jų kodifikacija. *Kultūros barai*. 1970. Nr. 1 (61), p. 65–67. In: Girdenis A., *Kalbotyros darbai*. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas, 2000. T. 1, p. 183–189.
7. Klimavičius J. Rūta Vainienė. Ekonomikos terminų žodynas (recenzija). *Terminologija*. 2005. T. 13, p. 202–206.
8. Klimavičius J. Ar tinka sakyti *atsiremia į pinigus?* *Gimtoji kalba*. 2001. Nr. 4, p. 15–16.
9. Klimavičius J. Ar gerai *akcijų laiko*tojas? *Gimtoji kalba*. 2005. Nr. 10, p. 8.
10. Klimavičius J. Ar galima bendrovę *listinguoti?* *Gimtoji kalba*. 2005. Nr. 12, p. 12–13.
11. Kvašytė R. Lietuvių ir latvių ekonomikos terminijos anglybės. *Terminologija*. 2004. T. 11, p. 31–51.
12. Labutis V. Jonas Jablonskis ir lietuvių spaudos draudimas. *Kalbos kultūra*. 2010. T. 83, p. 19–29.
13. Labutis V. Studija apie gramatikos norminimo pagrindus. *Kalbos kultūra*. 2004. T. 77, p. 67–75.
14. *Kalbos praktikos patarimai*. Vilnius: Mokslas, 1976.
15. *Kalbininkų patarimai studentams*. Sud. A. Kaulakienė, A. Petrėtienė, L. Rutkienė, R. Žukienė. Vilnius: Technika, 2007.
16. *Kalbininkų patarimai studentams*. Sud. A. Kaulakienė, A. Petrėtienė, L. Rutkienė, R. Žukienė. Vilnius: Technika, 2010.

17. *Makroekonomika*. Sud. V. Skominas. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2006.
18. Miliūnaitė R. Kodifikuotų normų keitimas: už ir prieš. *Kalbos kultūra*. 2007. Nr. 80, p. 7–23.
19. Nelson *Canadian Dictionary of the English Language*. Kanada: An Encyclopedic Referente, 1997.
20. Pupkis A. *Kalbos kultūros studijos*. Vilnius: Gimtasis žodis, 2005.
21. Rudaitienė V., Vitkauskas V. *Vakarų kalbų naujieji skoliniai*. Vilnius: Mokslas, 1998.
22. Rudaitienė V. *Leksikos skoliniai administracinėje kalboje*. Vilnius: Mykolo Romerio universiteto Leidybos centras. 2008.
23. Skujiņa V. Some lexicological aspects of terminology and terminography. *Terminologija*. 2008. T. 15, p. 17–29.
24. Шелов С. Номенклатура versus терминология (три подхода к выделению номенклатурных наименований). *Terminologija*. 2006. T. 13, p. 33–47.
25. *Thorndike-Barnhart Comprehensive Desk Dictionary*. Edit by Clarence L. Barnhart. New York, 1965.
26. *Visuotinė lietuvių enciklopedija*. T. 7: Gorkai–Imermanas. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas, 2005.
27. *Visuotinė lietuvių enciklopedija*. T. 16: Naha–Omuta. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas, 2009.

Šaltinių sąrašas

1. AEŽ – *Aiškinamasis ekonomikos anglų-lietuvių kalbų žodynas*. Sud. David W. Rearece. Vilnius: TEV.2006.
2. Al – Alytus
3. Als – Alsėdžiai, Plungės r.
4. angl. – anglų k.
5. Bgt – Bagotoji (Bagotšilis), Marijampolės r.
6. BK – Lietuvių bendrinė kalba
7. Dauk – Daukantas
8. EPT – *Ekonomika, politika, teisė: penkių kalbų žodynas*. Vilnius: Teisinės informacijos centras. 2006.
9. ET – Davulis G. *Ekonomikos teorija*. Vilnius: Mykolo Romerio universiteto Leidybos centras, 2009.
10. ETŽ – Vainienė R. *Ekonomikos terminų žodynas*. Vilnius: Tyto alba, 2008.
11. ETŽP – Pass Ch., Lowes B., Davies L. *Ekonomikos terminų žodynas*. Vilnius: Baltijos biznesis (*biznis = verslas – Z. B.*), 1997.

12. EŽ – Auštrevičius P., Pupkevičius D., Treigienė D. *Šiuolaikinių ekonomikos terminų enciklopedinis žodynas lietuvių-anglų-vokiečių-rusų kalbomis*. Ats. red. A. Miškinis. Vilnius: Lietuvos laisvosios rinkos institutas. Lietuvos komersantas, 1991.
13. LK – Klimavičius J. Lietuvių kalba ir visuomenė: bendrasis ir terminologinis aspektai. – *Terminologija*. 2008. T. 15, p. 56–104.
14. ME – *Makroekonomika*. Moksliniai red. V. Snieška, J. Čiburienė. Kaunas: Technologija. 2005.
15. VAS – *Verslo apskaitos standartai ir metodinės rekomendacijos*. Vilnius: Viešoji įstaiga Audito ir apskaitos tarnyba. 2011.
16. MA – *Makroekonomika*. Sud. V. Skominas. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla. 2006.
17. Dkš – Daukšiai, Marijampolės r.
18. Gs – Geistariai (Didvyžiai), Vilkaviškio r.
19. J – Juška
20. Ktk – Kuktiškės, Utenos r.
21. Skr – Skirsnemunė, Jurbarko r.
22. Srj – Seirijai, Lazdijų r.
23. Ps – Pasvalys
24. Rt – Rietavas
25. Trgn – Tauragnai, Utenos r.
26. Vkš – Viekšniai, Mažeikių r.
27. Rz – Rozalimas, Pakruojo r.
28. Lš – Liškiava, Varėnos r.
29. Jnšk – Joniškėlis, Pasvalio r.
30. Smn – Simnas, Alytaus r.
31. Ds – Dusetos, Zarasų r.
32. R – *Littauisch-Deutsches und Deutsch-Littauisches Lexicon*. Königsberg, 1747.
33. P – Jurgis Pabrėža (1771–1849), jo raštai.
34. Rd – Radviliškis
35. Vvr – Veiviržėnai, Klaipėdos r.

OCCURANCE OF GRAMMATICAL AND LEXICAL VARIANTS OF ECONOMIC TERMS: STANDARD AND REALITY

Summary. *The article deals with the tendencies of grammatical and lexical variants of economic terms in the standard Lithuanian language. The terms are analyzed from the point of view of their structure. Economic terms are typically divided into single-word forms, compound-word terms, and complex-word terms. The research showed that compound economic terms make up 53 percent of all investigated terms while complex economic terms make up only 19 percent of all investigated examples.*

The research revealed that in the process of systemising and compiling databases of economic terms specific problems were revealed, i. e. the form of gender and number vary or improper fonetical variants occur as well as professional slang terms appear, etc.

The research showed that the process of term normalization does not correspond to the actual usage of such terms, for example, kaštai 'costs'.

Keywords: *economic terms, single-word forms, compound-word terms, standard Lithuanian language, databases of economic terms.*

GEŠTALTO PSICHOLOGIJOS TERMINAI: GRAMATINĖS FORMOS

Irena Elžbieta Čekmonienė

Mykolo Romerio universitetas
Ateities g. 20, LT-08303 Vilnius
tel. (8 5) 271 45 83, el. paštas: kkk@mruni.eu

***Reikšminiai žodžiai:** geštalto psichologija, gramatinės formos, specializacijos kalba, pamatiniai terminai, skirtingos formos.*

Tyrimo **objektas** – vienos psichologijos krypties mokslo darbų kalba; tai žvilgsnis ne apskritai į kalbą, bet į kalbą pagal veiklos sritį, antra, tai žvilgsnis į kalbą žmonių, kurie patys yra specialistai, trečia, tai žvilgsnis į kalbą žmonių, kurie patys rengia specialistus. Kadangi straipsnyje gilinamasi į vienos iš psichologijos krypčių – geštalto psichologijos – terminus ir dėl straipsnio apimties tuo apsiribojama, tikslinga būtų kalbėti apie specializacijos kalbą, kurią reikėtų suvokti kaip žmonių, dirbančių šios siauros specialybės mokslinį darbą ir tą dalyką dėstančių būsimiesiems specialistams. Dėsninga, kad tokiai kalbai reikia papildomų kalbos išteklių, ypač terminų, kuriuos reikia arba susikurti, arba paskolinti. Šios srities specializacijos kalboje ne tik kad nėra pamatinių terminų vienovės, bet, priešingai, esama nemažos terminų ir jų gramatinių formų įvairovės. Tai ir ketinama aptarti.

Nagrinėjama **problema** – patiems geštalto psichologijos mokslo darbų autoriams nėra aiškus terminų atrankos kriterijus. Dėl to beveik visuose skirtingų mokymo įstaigų psichologijos mokslo darbuose vartojamos skirtingos tų pačių terminų gramatinės formos. Kadangi tai yra mokomoji literatūra [žr. 1, 2, 4, 5, 6], kyla klausimų, koku terminu, esant terminų ir jų gramatinių formų įvairovei, yra nusakomas specializacijos kalbos objektas ir koku terminu tinkamiausia būtų jį nusakyti; kokiais terminais studentai įtvirtins specializacijos kalbos žinias; kokį kalbos paveldą specialistas perduos specialistui, jei apie tą patį dalyką kiekvienas autorius kalba vis kitokiais terminais; kadangi tiek specialybės,

ties ir specializacijos kalba yra bendrinės kalbos dalis, jos reikalavimų mokslo darbų tekstuose turėtų būti paisoma.

Straipsnio **tikslas** – pagrįsti geštalto psichologijos terminų ir jų gramatinių formų taisyklingumo kriterijų ir nurodyti vartoti tinkamą termino gramatinę formą.

Tyrimo **metodas** – geštalto psichologijos mokomosios literatūros terminų lyginimas, klasifikavimas, jų aptarimas ir kai kurių psichologų mokslininkų ir straipsnyje minimų autorių apklausa apie jų terminų parinkimo kriterijus.

Geštalto psichologijos terminų gramatinės formos žodynuose yra nurodytos šios: *Psichologijos žodyne geštaltnė psichologija*, bet *geštalto terapija* [7: 92–93]; vieno *Tarptautinių žodžių žodyno* autoriai, aiškindami terminus *geštalto (psichologija, terapija)*, vartoja iš svetimų kalbų nusižiūrėtą terminą – dūrinį *geštaltpsichologija*, *Geštaltas* (vok. *Gestalt – pavidalas, forma, figūra*) **geštaltpsichologijos** (= *geštalto psichologijos*) teorijoje – *vientisas psichinis darinys; geštaltpsichologija* (= *geštalto psichologija*) – *psychol. kryptis, psichinius procesus laikanti vientisais ir neskaidomais* [9: 268]; kitame žodyne rašoma, kad *Geštaltas* (vok. *Gestalt – pavidalas, forma, figūra*) – *visybės psichologijos teorijoje vientisas psichinis reiškinys; geštaltnė psichologija* (vok. *Gestalt – pavidalas, forma, figūra + psicho + logos*), *visybės psichologija*¹ – *psichologijos kryptis, teigianti, kad psichiką reikia tirti kaip vientisas struktūras, visybes, kurios esančios pirminės jas sudarančių komponentų atžvilgiu* [10: 379].

Kokius šio termino pažymimosios reikšmės žodžio variantus yra pasirinkę vadovėlių autoriai: *geštalto ar geštaltnė psichologija (psichoterapija)*?

Būdvardžio su priesaga -inis, -inė forma (geštaltninis, -inė). Mokomosios knygos *Geštaltnės psichoterapijos teorija ir praktika* [5] autorė yra pasirinkusi būdvardžio *geštaltnė (psichologija, psichoterapija)* formą, pvz.:

Geštaltnės (|| *geštalto*) *psichoterapijos metodai padeda stabtelėti, priimti patyrimą <...>, skirti dėmesį tam, kas yra, o ne ieškoti, vaikytis daugiau ir vis naujų potyrių; Perlas tvirtino, kad žodžiai todėl, dėl to geštaltnėje* (|| *geštalto*) *psichoterapijoje yra keiksmažodžiai; Geštaltnės (|| *geštalto*) *psichoterapijos atstovai vieningai pabrėžia psichoterapeuto ir kliento santykių svarbą* [5: 67, 78, 98].*

Formos *geštaltnė* taip pat laikomasi leidinyje *Ugdymo psichologija* [8], pvz.:

1 Termino *geštaltnė psichologija* galimas lietuviškas atitikmuo *visybės psichologija*, tačiau iki šiol psichologijos mokslo tekstuose jis nevartojamas.

*Naują požiūrį į kūrybą pateikia humanistinės, egzistencinės ir **geštaltinės** (|| geštalto) psichologijos kryptių atstovai; Kūrybiškumas **geštaltinės** (|| geštalto) teorijos požiūriu; **geštaltinė** (|| geštalto) išmokymo teorija; **geštaltinės** (|| geštalto) terapijos kūrėjas F. Perlsas; **Geštaltinės** (|| geštalto) teorijos požiūriu, kiekvienas žmogus laikomas unikaliu <...>; **geštaltinės** (|| geštalto) teorijos atstovai [8: 30, 34].*

Daiktavardžio kilmininko forma (geštalto). Psichologijos literatūros vertėjai [10, 11] vartoja tik daiktavardžio kilmininko formą *geštalto* (psichologija, psichoterapija), pvz.:

Geštalto terapiją pradėjo plėtoti F. Perlsas <...>; Geštalto terapija prasidėjo psichoanalizės peržiūrėjimu <...>; Geštalto teorijoje holizmas siejasi su lauko teorija; Geštalto terapija siekia žmogaus savęs pažinimo, priėmimo ir augimo, ištraukiant į dabartinį buvimą; Geštalto terapija užima kur kas radikalesnę poziciją; Fritzo Perlso nuomone, geštalto psichologija, organizmo teorija, lauko teorija ir holizmas sudaro tinkamą derinį [10: 324, 325, 327, 330]; Geštalto psichologijos pradininkas Fritzas Perlsas teigė, kad kiekvienas gyvas ar negyvas sapno objektas simbolizuoja kurią nors sapnuotojo dalį [11: 279].

Pakaitomis vartojamos **daiktavardžio kilmininko (geštalto)** ir **būdvardžio (geštaltinis, -inė) formos**. Leidinyje *Mokymasis ir asmenybės brendimas. Pedagoginės psichologijos įvadas studentams, mokytojams tėvams* [1] vartojamos daiktavardžio kilmininko *geštalto* (terapija ir teorija) ir būdvardžio *geštaltinė* (psichologija) formos, pvz.:

Geštaltinė (|| geštalto) psichologija (vok. Gestalt – pavidalas, forma) – psichologijos kryptis, psichikos procesus laikanti vientisiais ir neskaidomais į elementus; Viena jų turi ryšį su **geštaltine** (|| geštalto), kita su biheavioristine psichologija [1: 28, 111]; Geštalto terapijos terminais, tai retrofleksija, projekcija, susijungimas ir introjeksija (Perls F., 1973); Lietuvoje labiausiai patikrintas yra saviugdos būdas, pagrįstas kognityvinės bei geštalto terapijos principais ir C. Rogerso (1976) bei R. Assagioli (1965) asmenybės sampratomis; Pasak E.C. Tolmano (1934–1937), kuris remiasi geštalto teorija, stimulus yra vientisa situacija o reakcija yra vientiso organizmo atsakas į tokios situacijos poveikį [1: 65, 67, 111].

Nepaisydamas šių dviejų formų variavimo, knygos *Valdymo psichologija* [6] autorius, kaip ir *Tarptautinių žodžių žodyno* autoriai [9: 268], kaip terminus renkasi dūrinius *geštaltpsichologija* ir *geštaltterapija*, pvz.:

Geštaltpsichologijos (= geštalto psichologijos) atstovai <...> tyrė suvokimą ir atmintį; Pastaraisiais dešimtmečiais remiantis **geštaltpsichologijos** (= geštalto psichologijos) ir **geštalterapijos** (= geštalto terapijos) principais; **Geštaltpsichologijos** (= geštalto psichologijos) ir hodegetikos atstovai <...>; klasikinis S. L. Rubinšteino ir Lietuvos **geštaltpsichologų** (= geštalto psichologijų) nūdien ypač vertingu laikomas L. Jovaišos visybinis asmenybės modeliai [6 : 20, 37, 38].

Atkreiptinas dėmesys, kad autorius tą pačią pažymimosios žodžio reikšmės formą vartoja su abiem žodžiais – *psichologija* ir *terapija*. Kai kurie autoriai kilmininko formą *geštalto* vartoja su žodžiais *terapija* ir *teorija* [1: 65, 67, 111], o būdvardį *geštaltinė* su žodžiu *psichologija* [1: 28, 111]. Knygos *Valdymo psichologija. Nuo altruizmo iki savireguliacijos* [6] autorius to nepaiso ir vartoja dūrinius *geštaltpsichologija* ir *geštalterapija*. Tai rodo, kad patiems autoriams nėra aiškus terminų atrankos kriterijus. Į skirtingos formos terminus nekreipia dėmesio ir recenzentai. Vadovėlio *Psichologija šiandien* skyriaus *Psichologijos samprata* [4: 7–28] autorė taip pat pasirinko dūrinį *geštaltpsichologija*: **Geštalpsichologija** (= geštalto psichologija) (vok. *gestalt* – forma, struktūra) – Vokietijoje gimusi psichologijos kryptis [4: 23]. Į tai irgi nereagavo dviejų aukštųjų mokyklų (VDU, LKKA) mokslininkai recenzentai.

Kitų būdvardžių su priesaga **-inis**, **-inė** ir daiktavardžių kilmininko formos: (*psichinis* ar *psichikos*) *procesas, darinys, reiškiny*; (*medicininės* ar *medicinos*) *žinios*; (*psichoterapiniai* ar *psichoterapijos*) *tyrimai, poveikis, seansas, kursas*.

Nusakydami tą patį turinį, autoriai vartoja skirtingas formas, pavyzdžiui, *Tarptautinių žodžių žodyno* autoriai vartoja būdvardžio **-inis**, **-inė** formą: *Geštaltas* <...> – *vientisas psichinis* (= *psichikos*) *darinys*; <...> **psichinius** (= *psichikos*) *procesus laikanti vientisais ir neskaidomais* [9: 268, 10: 379]. Kiti autoriai vartoja daiktavardžio kilmininko formą: *geštaltas psychol. uždara (vientisa) forma*; *vientisas, nedalomas, neskaidomas į dalis psichikos reiškiny* (*darinys, procesas*) [5: 18]; *psichikos procesus laikanti vientisais ir neskaidomais į elementus*; *Kompleksai yra natūralūs ir būtini psichikos dariniai*; *Visų psichikos funkcijų raidoje* [1: 28, 32, 104].

Verstiniuose psichologijos literatūros tekstuose visur vartojamos daiktavardžio kilmininko formos *psichoterapijos* (*mokytojai, studentai, santykiai, seansai* ir t. t.), *reabilitacijos (programa)*, *medicinos (žinios)*, pvz.: *Beveik visi psichoterapijos mokytojai smarkiai kritikuoja tokius dvigubus santykius – bet kokius dvigubus psichoterapeuto ir paciento santykius*; *Psichoterapijos mechanizmo atskleidimas*; *Psichoterapijos tyrimai*; *psichoterapijos poveikis*; *psichoterapijos*

konsultacijos; psichoterapijos kryptys; pereiti psichoterapijos kursą; dalyvavo geroje reabilitacijos programoje; Remdamasis savo medicinos žiniomis [12: 20, 35, 38, 58, 84, 85, 221].

Kokia šių formų vartosenos norma ir kokie yra būdvardžių su priesaga *-inis, -inė* ir daiktavardžio kilmininko vartojimo skirtumai. Jeigu labiau pabrėžiamas daiktas (veikėjas ar objektas), turintis tam tikrą ypatybę, vartojamas kilmininkas, o jeigu labiau pabrėžiama to daikto (veikėjo ar objekto) ypatybė, vartojamas priesagos *-inis, -inė* būdvardis. Be to, kartais būdvardžių su priesaga *-inis, -inė* ir daiktavardžio kilmininko formos gali būti vartojamos sinonimiškai, pavyzdžiui, *geštaltinės* || *geštalto* terapijos terminai; *geštaltinė* || *geštalto* teorija; *geštaltinė* || *geštalto* psichologija.

Vis dėlto bendra šių formų vartojimo tendencija yra tokia: ten, kur galima vartoti ir daiktavardžio kilmininką, ir priesagos *-inis, -inė* būdvardį, patartina pirmenybę teikti kilmininkui: **geštaltinė** (= *geštalto*) terapija; **geštaltinė** (= *geštalto*) teorija; **pedagoginės** (= *pedagogikos*) žinios; **politinis** (= *politikos*) apžvalginkininkas; **medicininė** (= *medicinos*) pagalba (*priežiūra, procedūra*). Suvoktas terminų gramatinių formų vartojimo skirtumas matyti verstiniuose psichologijos literatūros tekstuose [11, 12].

Būdvardžio su priesaga *-inis, -inė* vartojimas termine *geštaltinė psichologija* galėtų būti pateisinamas remiantis analogija su kitais tokios darybos terminais: *humanistinė, egzistencinė* ir kt. *psichologija*. Tačiau, nepaisant analogijos, čia teiktinesnės daiktavardžio kilmininko formos.

Visiškai nevertotini dūriniai *geštaltpsichologija* (plg. rus. *геиштальтпсихология*) ir *geštaltterapija* (plg. rus. *геиштальттерапия*) [žr. 6: 20, 4: 23]. Lietuvių kalboje įprasta vartoti priesaginius arba galūnių vedinius vietoj dūrinių.

Dėl kitų kalbų įtakos negalima rašyti brūkšnelio **geštalt – terapeutai** (= *geštalto terapeutai*), **humanistinė - egzistencinė** (= *humanistinė ir egzistencinė*) psichologija [6: 18].

Geštalto ar geštaltinis psichoterapeutas (psichologas)?

Būdvardžio su priesaga *-inis, -inė* forma (*geštaltinis, -inė*). Knygoje *Geštaltinė psichoterapijos teorija ir praktika* [5] vartojamos būdvardžio formos, pvz.:

L. Perls šią mintį išreiškė taip: „Dirbantis su vaikais **geštaltinis** (= *geštalto*) psichoterapeutas siekia analogiškų operatyvių tikslų <...>; **Geštaltinis** (= *geštalto*) psichoterapeutas naudoja ne technikas <...>“; E. Polsteris ir M. Polster (1974)

teigimu, **geštaltinis** (= geštalto) psichoterapeutas tiki dviem aksiomomis: „Tai kas yra, yra“ ir „Vieną momentą keičia kitas“; Padėti klientui įgyti tokios drąsos ir yra vienas iš **geštaltinio** (= geštalto) psichoterapeuto tikslų [5: 91, 97 116, 174].

Taip pat ir su žodžiais grupė, požiūris ir kt.: **Geštaltiniu** (|| geštalto) požiūriu, pats prisiminimo procesas svarbiau už tai, kas konkrečiai prisimenama; **Geštaltinės** (|| geštalto) grupės vadovas inicijuoja grupės narių veiksmus ir, pavyzdžiui, prašydamas, kad kiekvienas narys pasakytų kiekvienam, ką jam ar jai jaučia; **Geštaltiniu** (|| geštalto) požiūriu [5: 23, 69, 116].

Knygoje *Mokymasis ir asmenybės brendimas* [1] vartojamos abi formos: **grupinė** (= grupės) dinamika klasėje; **grupinės** (= grupės) dinamikos elementai; Pirmąsyk terminą **grupinė** (= grupės) dinamika pavartojo K. Lewinas 1939 m.; **Grupinės** (= Grupės) dinamikos disciplina buvo pritaikyta psichoterapijoje, valstybės aparate, biznyje, švietime [1: 277].

Daiktavardžio kilmininko forma (geštalto). Knygoje *Šiuolaikinė psichoterapija* [11] vartojamos tik daiktavardžio kilmininko formos: *Geštalto psichoterapeutas naudoja aktyvius metodus, kurie <...>*; *Geštalto psichoterapeutas pagarbiai ir užjaučiamai sutelkia dėmesį į paciento suvokimo ir kontakto procesus, priažįsta paciento subjektyvios tikrovės pagrįstumą. Dabartinis geštalto psichoterapeutas neapsimeta žinąs tiesą apie tai, kas yra neracionalu* [11: 327, 329, 331].

Kadangi yra sakoma *tradiciiniu, medicininiu* ir kt. *požiūriu*, tai pagal analogiją galimas būdvardžio su priesaga *-inis, -inė* formos vartojimas: *geštaltiniu* (|| geštalto) *požiūriu*. Tačiau norint apibūdinti grupę, vartotina daiktavardžio kilmininko forma, plg.: *literatų, kalbininkų, psichoterapeutų, psichologų, geštalto grupė*.

Be to, nors būdvardžio su priesaga *-inis, -inė* formų paskirtis yra pabrėžti daikto (veikėjo, objekto) ypatybę, dažniausiai medžiagą, iš kurios daiktas yra padarytas (*sidabrinis, medinis, geležinis*), tai *-inis, -inė* tinka negyviems daiktams, o ne asmeniui apibūdinti, todėl turi būti **geštaltinis** (= geštalto) *psichoterapeutas (psichologas)*. Nevartotini dūriniai *geštaltpsichologas, geštaltpsichoterapeutas* (plg. rus. *гештальтпсихолог, гештальттерапевт*).

Geštaltistai ar geštaltininkai? Priesagų *-istas, -istė* ar *-ininkas, -ininkė* vartojimo pasirinkimo negalima pagrįsti leidinio naujumo ar senumo kriterijumi. Tai autoriaus (redaktoriaus) kompetencijos reikalas. Pavyzdžiui, 2007 m. išleistuose vadovėliuose randamos abi formos. Priesaga *-istas, -istė* vartojama tiek vadovėlyje *Psichologija šiandien* [4], tiek ir prieš vienuolika metų išleistoje knygoje *Mokymasis ir asmenybės brendimas* [1]:

Geštalistai (= geštaltinginkai) atrado daug suvokimo dėsnų; Išmokimas, anot **geštalistų** (= geštaltinginkų), tai yra naujas situacijos suvokimas; Nepaisant to, **geštalistai** (= geštaltinginkai) psichologijos mokslą praturtino gausių eksperimentinių tyrimų duomenimis, ypač suvokimo, mąstymo, išmokimo, asmenybės bei motyvacijos srityse [4: 23, 24]; **Geštalistai** (= geštaltinginkai) aiškina, kad išmokstama, kai susidaro ryšys tarp ženklo ir pažymintiojo pažiūros; **geštalistai** (= geštaltinginkai) nustatė; **Geštalistų** (= geštaltinginkų) pažiūros; **Geštalistai** (= geštaltinginkai) nustatė, kad dauguma dalykų geriau išmokstama, kai idėjos yra sugrupuojamos į platesnes sistemas [1: 111, 133].

Kitoje 2007 metais išleistoje knygoje *Geštaltingė psichoterapijos teorija ir praktika* [5] vartojama priesaga *-ininkas, -ininkė, pvz.:*

Amerikietė filosofijos profesorė ir geštaltingė psichoterapeutė S.F. Crocker (1999) <...>; Geštaltinginkai teigė, kad suvokimo procese nuolat vienas objektas atsiduria žmogaus dėmesio centre<...>; Geštaltinginkai tvirtino, kad žmogui įgimtas užbaigtumo principas <...> [5:16, 18].

Tarptautinių žodžių priesaga *-istas, -istė*, ypač išplitusi per rusų kalbą (*traktoristas, futbolistas* ir kt.), lietuvių kalboje yra keičiama priesaga *-ininkas, -ininkė*: *futbolininkas, traktorininkas, geštaltinginkas, kompiuterininkas*.

Išvados

1. Vartodami savo specializacijos kalbos – geštalto psichologijos – terminus, autoriai neturi aiškių kriterijų, koks terminas ir kokia šio termino gramatinė forma yra tinkamiausia, todėl reikiamo termino formą kopijuoja arba iš žodyno, arba iš kurio nors jau esamo vadovėlio, nesvarstydami, ar ši termino forma yra taisyklinga.

2. Susidaro įspūdis, kad aukštųjų mokyklų leidžiamų vadovėlių redaktoriai nėra specialistai, išmaną dabartinės kalbos normas; jų atlikto darbo kokybė nepagerina autorių pavartotų terminų ir jų gramatinių formų.

3. Specializacijos kalbos terminų ir jų gramatinių formų taisyklingumo atžvilgiu verstinė psichologijos literatūra smarkiai skiriasi nuo originaliosios.

4. Aptarus geštalto psichologijos terminų ir jų gramatinių formų tikimą ir nurodžius netikimo priežastis, geštalto psichologijos specialistai galės suvienodinti ir argumentuotai pasirinkti taisyklingus terminus ir vartotinas jų gramatinės formas, gebės kvalifikuotai paaiškinti studentams, kokiems terminams ir jų

gramatinėms formoms teiktina pirmenybė, o kokių ir kodėl reikėtų vengti arba nevertoti.

Šaltinių sąrašas

Originalūs šaltiniai

1. Butkienė G., Kepalaitė A. *Mokymasis ir asmenybės brendimas. Pedagoginės psichologijos įvadas studentams mokytojams tėvams*. Vilnius: Margi raštai, 1996.
2. Kasiulis J., Barvydienė V. *Vadovavimo psichologija*. Kaunas: Technologija, 2004.
3. *Ketvirtoji pasaulio lietuvių psichologų konferencija*. Vilnius: Lietuvos psichologų sąjunga, Vilniaus universitetas, 2009.
4. Lekavičienė R., Vasiliauskaitė Z. ir kt. *Psichologija šiandien*. Kaunas: Technologija, 2007.
5. Lepeškieienė V. *Geštalitinės psichoterapijos teorija ir praktika*. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2007.
6. Lileikis S. *Valdymo psichologija. Nuo altruizmo iki savireguliacijos*. Klaipėda: Klaipėdos universiteto leidykla, 2008.
7. *Psichologijos žodynas*. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidykla, 1993.
8. *Ugdymo psichologija*. Vilnius: Vilniaus pedagoginio universiteto leidykla, 2006. Nr.16.
9. *Tarptautinių žodžių žodynas*. Vilnius: Alma litera, 2001.
10. Vaitkevičiūtė V. *Tarptautinių žodžių žodynas*. Vilnius: Žodynas, 2007.

Verstiniai šaltiniai

11. Corsini J. Raymond, Danny Wedding. *Šiuolaikinė psichoterapija*. Vilnius: Poligrafija ir informatika, 2011.
12. Yalom, Irvin D. *Žiūrėti į saulę. Kaip įveikti mirties baimę*. Kaunas: Žmogaus psichologijos studija, 2008.

GESTALT THERAPY TERMS: GRAMMATICAL FORMS

Summary. This paper researches the terms of one of the perspectives of psychology – the gestalt psychology. In this field of specialized language, not only there is no unity of fundamental terms, but there is considerable diversity of

terms and grammatical forms. As the authors of gestalt psychology studies are not convinced of the criteria of term selection, almost in each case of gestalt psychology studies, they use different grammatical forms of the same term. The scientific material of the article is selected from the tutorial of gestalt psychology and other publications of psychology. The analysis and evaluation of the right terms of gestalt psychology and grammatical forms will enable the specialists of gestalt psychology to unify and to make a right and motivated choice of terms and their grammatical forms based on the correctness criterion of official language. They will be able to explain which terms and grammatical forms have the priority and which of them should never be used or used in a limited way.

Keywords: *gestalt psychology, grammatical forms, official language, fundamental terms, different unity.*

SPECIALYBĖS TERMINAI IR JŲ FORMOS: DAIKTAVARDŽIŲ KIRČIAVIMO MOKYMO(SI) YPATUMAI

Giedrė Čepaitienė

Šiaulių universitetas
P. Višinskio g. 25, LT-76351 Šiauliai
tel. (8 41) 595 785, el.p.: lkk@hu.su.lt

***Reikšminiai žodžiai:** terminų kirčiavimo mokymas, tarptautiniai žodžiai, studentų motyvacija.*

Dėstant specialybės kalbos kultūros kursą nemaža kurso dalis tenka terminams, aiškinantis jų funkcijas, semantiką, kilmę, darybą, kirčiavimo ypatumus. Lietuvių akcentologijai skirtuose darbuose paprastai dėmesys kreipiamas į pačią kirčiavimo sistemą [6, 12, 13, 14, 7]. Patarimų, kaip kirčiavimą padaryti lengviau suprantamą besimokantiems, beveik nėra. Tik vienas kitas straipsnis, skirtas lietuvių kalbos mokytojams, orientuotas ir į mokymo(si) ypatumus [5, 10, 8]. Juose, ypač Danguolės Mikulėnienės publikacijoje, dėstytojai ras naudingų schemų, lentelių, kuriomis galės pasinaudoti per pratybas.

Kaip studentai skatinami mokyti(s) kirčiavimo, galima suvokti pagal užduotis, skirtas studentams [3, 4, 1]. Pirmasis iš minėtų leidinių skirtas lietuvių filologijos studijas pasirinkusiems studentams, du paskutiniai – specialybės kalbos studijoms. Pastarieji leidiniai skaitytojui kelia klausimą: koks specialybės kalbos kultūros studijų tikslas ir siauriau – kokių tikslų siekiama per kirčiavimo pratybas. Pastarąjį klausimą provokuoja tokios užduotys: nustatykite linksniojamųjų žodžių kirčiuotę [4: 48, 55] nustatykite nurodytų žodžių kirčiuotę [1: 135], atkreipkite dėmesį į tarptautinių žodžių kirčiavimą [4: 51, 1: 137]. Pirmosios užduotys, mano galva, nefilologinių specialybių studentams yra per sudėtingos (ar iš tiesų studijų tikslas – gebėti nustatyti kirčiuotę), o paskutinė – per abstrakti, neorientuota į konkrečių įgūdžių formavimą(si).

Manychiau, kad kirčiavimo dėstymo per specialybės kalbos kultūros pratybas tikslas – ugdyti sąmoningą kalbos vartotoją, gebantį taisyklingai kalbėti, tinkamai kirčiuoti specialybės terminus, prireikus – pasiremti norminamuosiuose žodynuose esančiomis nuorodomis.

Studijuoti specialybės terminų kirčiavimą būtų paprasta, jei studentai turėtų su(si)formuotą ir suvoktą lietuvių kalbos kirčiavimo sistemos sampratą arba bent:

1) žinotų kirčiuočių ypatumus, gebėtų jais remtis vartodami terminus, skaitydami specialybės tekstus;

2) gebėtų taikyti linksniuojamiems žodžiams priešpaskutinio skiemens priegaidės taisyklę;

3) pagaliau – skirtų ilguosius ir trumpuosius skiemenis.

Tada užtektų dirbti su specialybės tekstais, pasiremiant specialybės, tarpautinių žodžių ar kitais norminamaisiais žodynais.

Deja, didžiąjai daliai antrakursių studentų šie klausimai atrodo tiesiog buginantys. Vyrauja studentų nuostata, kad lietuvių kalbos kirčiavimas toks sudėtingas, kad jo išmokti neįmanoma, taigi ir mokytis neverta. Vis dėlto šį bei tą apie kirčiavimo dalykus studentai būna girdėję. Ką apie kirčiavimą jie gali pasakyti per pirmąsias jam skirtas pratybas? Jų žinios paprastai ribojasi taip:

1) visi yra girdėję apie kirčio ženklus, neretai geba juos pavaizduoti, nors kairinį ir dešininį kirčio ženklus ne vienas painioja (tokią painiavą sukelia tai, kad kairinis „žvelgia“ į dešinę, o dešininis – į kairę);

2) visi žino, kad kirčiuotieji trumpieji balsiai *a, e, i, u* žymimi kairiniu kirčio ženklu;

3) dauguma iš klausos skiria dvigarsių, kurių pirmasis sandas balsiai *a, e*, priegaidės, pvz.: *dárbas – vargas, pláukas – laūkas, éngia – keñkia, kéikia – veikia* ir pan.;

4) dauguma yra girdėję, kad kirčiuotieji ilgieji balsiai *a, e* (paprastai juos vadina atviraisiais) žymimi riestiniu kirčio ženklu;

5) kai kurie sieja kirčio ženklus su priegaidėmis.

Taigi dėstytojas, atsiremdamas į studentų žinias, turi formuluoti ir studijų tikslus, ir darbo metodus bei užduotis. Didžiąją dalį specialybės leksikos sudaro daiktavardžiai. Todėl pagrindinis kirčiavimo pratybų tikslas turėtų būti sudaryti studentams sąlygas, kad jie, remdamiesi priešpaskutinio skiemens priegaidės taisykle ir kirčiuočių požymiais, galėtų taisyklingai tarti vadinamąsias pavo-

jingas terminų formas. Tačiau to pasiekti neįmanoma, jei studentai neturi elementarių įgūdžių. Kadangi praktiniams įgūdžiams formuoti(s) laiko nėra daug, siūlyčiau apsiriboti tais tarptautiniais žodžiais, kurių kirtis yra ne tolesniame kaip priešpaskutiniame skiemenyje. Kirčiuodami kitus terminus studentai retai klysta, todėl, manyčiau, apie juos reiktų kalbėti tik tada, kai tam turima laiko.

Didelė paspartis dėstytojui – gerai parengti specialybės terminų žodynai, su kuriais dirbdami studentai įgauna savarankiško darbo įgūdžių, gali patys atrasti ir formuluoti tam tikrus dėsningumus. Žinoma, pats dėstytojas turi būti gerai susipažinęs su tokio žodyno stuktūra, jo ypatumais. Tik taip galima išsiaiškinti būdingiausius specialybės leksikos bruožus, jų tipus pagal baigmenis, drauge ir kirčiavimo ypatumus.

Deja, ne visų specialybių žodynai yra parengti, o ir esami ne visada atitinka lituanisto lūkesčius. Matyt, patiems lituanistams derėtų būti aktyvesniems, skatinti kitų specialybių kolegas rengti tokius žodynus, o patiems prisidėti norminant, kirčiuojant terminus ir pan.

Keletą metų teko dėstyti specialybės kalbos kultūrą būsimiesiems istorikams. Kadangi šios specialybės terminija siejasi ir su kitų specialybių (politologijos, kultūrologijos ir kt.) vartojama leksika, šių terminų kirčiavimo mokymas yra aktualus daug kam. Kita vertus, akcentas į tai, *kaip mokyti*, tikiuosi, pravers ir kitiems lituanistams.

Pagrindinis istorijos specialybės žodynas – Vilniaus edukologijos universiteto parengtas ir „Vagos“ leidyklos 2003 metais išleistas *Istorijos žodynas*. Šiame žodyne ne tik pateikiami sąvokų apibrėžimai, bet esama ir enciklopedinio pobūdžio straipsnių, skirtų svarbiausiems įvykiams ir asmenybėms. Žodyno redaktorė – patyrusi kalbininkė Teresė Gužauskienė. Žodyno paskirtis, kai teigia sudarytojai, būti parama „mokytojams, dėstantiems vyresnėse klasėse, istorijos specialybės studentams ir visiems, besidomintiems istorija“ [2: 5]. Tai leistų viltingis, kad studijų tikslais parengtas žodynas bus patogi parankinė knyga ir dėstytojui lituanistui.

Minėtu žodynu studijuojant istorijos specialybės kalbą, kreipiant dėmesį į jos terminiją, nėra patogu naudotis. Pirmiausia, jo sudarytojai nekalba apie terminų atrankos ar norminimo principus, nepaaiškina tekste esančių sutrumpinimų. Ne visada nurodoma terminų kilmė, o kartais nuorodos kitomis kalbomis neaiškios, net klaidinančios. Pavyzdžiui, žodyne parodoma, kad žodis *burggrafas* yra vokiškos kilmės (vok. *Burggraf*), bet apie žodžio *bulvaras* prancūzišką kilmę nekalbama, o prie monarchų dinastijos *Burbonai* pateikiami prancūziš-

kas (Bourbons), ispaniškas (Borbones) ir itališkas (Borboni) pavadinimai, bet straipsnyje nepaaiškinama, ar tai kelių tautų (valstybių), ar tik prancūzų dinastija [2: 79–80].

Žodyne antraštiniai žodžiai nekirčiuoti, vardažodžių kirčiuotės nepažymėtos. Vadinasi, specialybės terminų kirčiavimo užduotis parengti pagal specialybės terminų žodyno nuorodas neįmanoma. Ir apskritai norint remtis šiuo žodynu dėstytojui būtina pačiam gerai išstudijuoti čia esančią terminiją, parinkti tinkamas savarankiško darbo užduotis.

Be sąvokų – specialybės terminų – istorikams svarbūs valstybių, tautų pavadinimai, nemaža vietovardžių ir asmenvardžių. Manychiau, kad kiekvienos specialybės studentams svarbi turi būti ir su studijų aplinka susijusi leksika.

Šiame straipsnyje pateikiamos kai kurios metodinės ir praktinės nuorodos, padedančios tikslingai organizuoti kirčiavimo mokymo(si) pratybas.

Dėstytojui kyla klausimas, kada skirti vietos kirčiavimui. Manychiau, kad specialybės kalbos kultūrai ypač svarbios sintaksės ir kirčiavimo temos. Tai susiję su keliais dalykais: 1) sintaksinių konstrukcijų tikimą (netikimą) bendrinei kalbai studentai sunkiai suvokia, tik dirbdami viso kurso metu pasiekia laukiamų rezultatų; 2) neturint lietuvių kalbos kirčiavimo sistemos suvokimo, sunku ugdytis praktinius kirčiavimo įgūdžius, taigi tam taip pat reikia ilgesnio laiko. Todėl ir sintaksės, ir kirčiavimo užduotis siūlyčiau įtvirtinti viso semestro metu, jas derinant su kitomis kurso temomis. Kitaip tariant, dalį pratybų laiko nuolat skirti kirčiavimui.

Kirčiavimo pratybas tikslinga pradėti nuo kirčiuoto skiemens kiekybės atpažinimo. Tai svarbu, nes studentai, pamatę *Tarptautinių žodžių žodynuose* sukirčiuota *himnas, firma, urna, triumfas* ir pan., mano, kad kirčiuotieji skiemenys trumpi. Antrasis keliantis painiavą dalykas – balsio *o* kiekybė. Taigi būtina atkreipti dėmesį ir į dvigarsių sistemą (tiek senųjų, tiek naujųjų) bei jų tvirtaprādės priegaidės žymėjimo lietuvių kalbos žodynuose tradiciją, ir trumpojo balsio *o* bei ilgojo balsio *o* tarties ir kirčiavimo ypatumus. Kad greičiau suformuotume įgūdžius, geriau remtis ne tekstais, bet įvairiais žodžių rinkiniais¹, kur studentai turi skirtingai pažymėti trumpuosius ir ilguosius kirčiuotus skiemenis, pvz.: *bastioną, cirką, drabantą, parlamentą, ešafotą, frontą, senatą, labirintą, demiurgą, amuletą, legioną, baraką, baroką, milijoną, koncerną, alfabetą, firmą, boiko-*

1 Rengiant žodžių rinkinius pravartus A. Pakerio parengtas atvirkštinis tarptautinių žodžių sąrašas [11: 102 – 233], kur galima rasti įvairių specialybių terminų.

*tą, tundra, diskontą*². Tikslinga į sąrašą įtraukti rečiau vartojamų, bet specialybei aktualių žodžių, kurių reikšmę turėtų išsiaiškinti patys studentai.

Kai studentai jau skiria kirčiuoto skiemens kiekybę, galima pereiti prie priešpaskutinio skiemens priegaidės taisyklės. Jai demonstuoti geriausia pasirinkti tokius žodžius, kurie visoje Lietuvoje iš esmės kirčiuojami taisyklingai, pvz.: *namas, laukas, miškas, ranka*. Mokant priegaidės taisyklės, būtina su studentais išsiaiškinti žodžio galūnės sąvoką (ne vienas ja laiko paskutinį žodžio skiemenį ar paskutinį balsį). Pasiaiškinus priegaidės taisyklę, pravartu formuoti gebėjimus remiantis tam tikromis žodžių grupėmis.

Kad greičiau įtvirtintume įgūdžius, patartina pirmiausia dirbti su žodžiais, turinčiais kirčiuotame priešpaskutiniame skiemenyje trumpąjį ar padėtinio ilgumo balsį. Istorijos terminijoje tokie yra žodžiai su baigmenimis³ -*afas* (*grafas, markgrafas, kenotafas*), -*agas* (*gulagas, sarkofagas*), -*anas* (*chanas, klanas, koranas, talibanas*), -*aras* (*alkazaras, korsaras, durbaras*), -*ažas* (*pažas, arbitražas, sabotžas*), -*istas* (*imperialistas, nacistas, talmudistas*), -*itas* (*mezolitas, skitai, sunitai, tranzitas*), -*izmas* (*feodalizmas, idealizmas, anarchizmas, marksizmas, stalinizmas*), -*onas* (*agonas, bastionas, gaonas, legionas*), -*utas* (*atributas, absoliutas, konvoliutas*).

Nemažą dalį istorijos terminų sudaro žodžiai su baigmenimis -*antas*, -*entas*, kuriuos, mokantis priegaidės taisyklės, verta supriešinti (pirmasis baigmuo turi kirčiuotą tvirtapradį, antrasis – tvirtagalį skiemenį). Kadangi šių baigmenų kirčiuotų skiemenų priegaidės studentai paprastai girdi iš klausos, galima paprašyti parašyti priegaidės taisyklei paklūstančių linksnių formas ir pabraukti kirčiuotą skiemenį (pvz.: *studentą – studentu, studentus; docentą, parlamentą, konventą; drabantą – drabantu, drabantus; koribantai, vagantai*).

Kai studentai jau turi priegaidės taisyklės sampratą, galima pereiti į tuos baigmenis, kurių priegaidę iš klausos nustatyti sunku. Akcentuotina, kad baigmenys -*ėjas*, -*ėja*, -*ėnas*, -*ėnė*, -*ybė*⁴ ir žodžiai, kurių priešpaskutiniame skiemenyje yra dvigarsiai *er, im, ir, om, on, or, um*, turi tvirtapradę priegaidę. Dar kartą pabrėžtina, kad pastarieji dvigarsiai iš tradicijos žymimi kairiniu kirčio ženklų.

2 Tikslinga žodžius pateikti vienaskaitos galininko forma, kurios prireiks kalbant apie priešpaskutinio skiemens priegaidės taisyklę.

3 Kalbant su įvairių specialybių studentais geriau vartoti apibendrintą terminą *baigmuo*, nes tai leidžia nesigilinti į žodžių darybos ypatumus, kurie, suprantama, pačiai kirčiavimo sistemai yra svarbūs.

4 Šiuo atveju nesvarbu, ar šie baigmenys tarptautiniai, ar tai lietuviškos priesagos: visi jie kirčiuojami pagal tą patį modelį.

Taigi tokie žodžiai priegaidės taisyklei nepaklūsta (pvz.: *bastėja, plebėjai, sara-cėnas, Atėnė, anglikonybė, rezervas, Olimpas, firma, bomba, bronzas, vikontas, milordas, triumfas*). Įtvirtinimui tinka pasiūlyti šiuos žodžius pavartoti viena-skaitos įnagininko forma.

Atkreiptinas dėmesys, kad kirčiuoti baigmenys *-ūnas, -ūna, -ūra, -ykas, -ystė, -yvas, -yras, -iejus, -ierius, -ietas, -ietis* yra tvirtagaliai, vadinasi, jie paklūsta priegaidės taisyklei (pvz.: *tribūnas, karabinierius, diktatūra, manufaktūra, emy-ras, archyvas, zanavykas, miestietis, sovietai, kunigaikštystė*).

Įtvirtinus priegaidės taisyklę, galima duoti įvairesnių savarankiško darbo užduočių. Iš pradžių siūlyčiau dirbti mažose grupėse, kurioms vadovauti galėtų gabesni ar geresnius įgūdžius turintys studentai. Užduotys tokioms grupėms galėtų būti tekstai, kuriuose studentai turėtų rasti žodžius, paklūstančius prie-gaidės taisyklei; pavartoti suskliaustus žodžius reikiamu linksniu (imti priegai-dės taisyklės linksnius), paaiškinti tų žodžių kirčiavimą. Teksto pavyzdys:

Daugelis XIX ir XX a. sandūros žmonių tikėjo, kad alkį ir ligas galima paša-linti, kad taika ir teisingumas gali įsigalėti pasaulyje. Nedemokratinėse politinėse sistemose tarpukario laikotarpiu, ypač fašizmo metais, baimė vaidino sistemą stabilizuojančią vaidmenį. Diktatūra remiasi baimė, o totalitarizmas pasinaudoja šiomis baimėmis, projektuodamas jas į priešiškas grupes, kurias būtina sunaikinti. Baisiausi nacionalsocialistų žvėriškumai, stalinizmo baisumai ir kolektyvinis akceptavimas turi būti vertinami baimės požiūriu [Europos mentaliteto istorija. 1998: 259].

Taip pat galima pateikti su studijų aplinka susijusių žodžių rinkinį, prašant išrinkti tuos, kurie paklūsta priegaidės taisyklei, parašyti jai paklūstančias for-mas, pabraukti kirčiuotą skiemenį, pvz.: *biblioteką, dalyką, galimybę, praneši-mą, referatą, dekanatą, magistrantūrą, bakalaūrą, dekaną, katedrą, vedėją, vals-tybę, profesiją, idėją, centą, eurą, filmą, docentą, kabinetą, metodą, prezidentą, projektą, specialistą, kultūrą, universitetą, fakultetą, specialybę*.

Galimos tokios namų darbų užduotys: iš skaitomo specialybės teksto⁵ išrinkti 10 terminų, paklūstančių priegaidės taisyklei, ir 10 – šiai taisyklei ne-paklūstančių žodžių; parašyti 10 asmenis įvardijančių terminų vns. Įn. formą, pabraukti kirčiuotą skiemenį; parašyti 10 epochas, istorinius laikotarpius įvar-dijančių žodžių vns. Vt. formas, pabraukti kirčiuotą skiemenį. Namų darbų už-duotis siūlyčiau individualizuoti. Namų darbų užduotis vėliau galima aptarti

5 Studentai patys turėtų atsinešti specialybės tekstų, užduotis paskirstyti individualiai: kiekvie-nam skirti rinkti pavyzdžius iš skirtingų puslapių.

grupėse, išvadas apie jų kokybę pateikti visai auditorijai, išsiaiškinti, kurie dalykai dar nėra iki galo aiškūs, kur klystama.

Tik gerai išmanant priegaidės taisyklę galima pereiti prie kirčiuočių ypatybių įtvirtinimo. Paprastai bent dalis studentų apie kirčiuotes būna girdėję, tikslinga šiais studentais pasiremti, aiškinantis daugiskaitos kilmininko (naudininko) kirčio vietos svarbą. Kadangi didžiumą specialybės terminų sudaro tarptautiniai žodžiai, atkreiptinas dėmesys, kad paklūstantys priegaidės taisyklei terminai – antrosios kirčiuotės, o nepaklūstantys – pirmosios kirčiuotės žodžiai.

Iš terminų, turinčių kirtį tolesniame nei priešpaskutinis skiemuo, atskirai dera pakalbėti apie žodžius su baigmeniu *-ija*. Galbūt dėl to, kad lietuviškos priesagos *-ija* vediniai kirčiuojami pagal antrąją kirčiuotę, pastebima tokia kirčiavimo tendencija ir tariant tarptautinius žodžius. Todėl būtina atskirai kalbėti apie tokio tipo tarptautinių žodžių (pvz., *demokratija, agresija, diplomatija, agitacija, ambrozija*) kirčiavimą, ypač – jų vienaskaitos galininko formas. Šių žodžių kirčiavimą galima sieti su asmenis įvardijančiais žodžiais: *demokratas – demokratiją, agresorius – agresiją, diplomatas – diplomatiją*. Išimtis, rodos, tėra žodis *tironija*, kirčiuojamas pagal antrąją kirčiuotę [žr. 11: 26].

Tikslinga pasiūlyti studentams patiems, remiantis atitinkamais žodynais, išsiaiškinti savo vardų kirčiavimo ypatumus (drauge jų kilmę, reikšmę), pavardžių kirčiavimą ir paplitimą. Būtina pasiaiškinti pavardžių kirčiavimo ypatumus, drauge skatinant taisyklingai vartoti kuruojančios katedros, dekanato, rektorato darbuotojų vardus ir pavardes, paaiškinti moteriškų pavardžių kirčiavimo ypatumus. Atkreiptinas dėmesys į mokslo ir pedagoginių vardų, pareigų pavadinimus ir jų kirčiavimo ypatumus.

Istorikams būtina išmokti taisyklingai kirčiuoti ir Lietuvos, ir kitų valstybių pavadinimus, etnonimus bei kitus vietovardžius. Pirmiausiai, žinoma, reikia išsiaiškinti, kad mūsų valstybės pavadinimas yra 3^a kirčiuotės, todėl, nors vienaskaitos vardininke kirčiuotinas žodžio galas, vienaskaitos įnagininke kirtis privalo būti trečiame nuo galo skiemenyje. Studentus reikia paskatinti išsiaiškinti, kurios kirčiuotės yra jų gimtųjų vietų pavadinimai, kaip kirčiuotini jų vietininkai. Istorijos specialybės studentai gali parinkti mūsų pavadinimų, išsiaiškinti jų kirčiavimo ypatumus. Taip pat dera atkreipti studentų dėmesį į Europos, Amerikos, Azijos vietovardžių žodynus, kuriais remdamiesi jie turi gebėti taisyklingai kirčiuoti dažniausių vietovardžių linksnių – įnagininko ir vietininko formas.

Taigi kirčiavimo mokymas(is) – nelengvas, bet įmanomas darbas. Jei mokomasi per visą semestrą, nuolat prisimenant ir įtvirtinant tai, kas aiškintasi

anksčiau, tikėtina, kad semestro gale daugelis studentų pasakys, kad lietuvių kirčiavimo sistemą galima suvokti ir kad taisyklingai kirčiuoti nėra neįveikiamas uždavinys.

Išvados

1. Dėstant specialybės kalbos kultūrą dera susipažinti su esančiais tos srities terminų žodynais ir jais remtis studijų procese.

2. Prieš mokant kirčiavimo, reikia išsiaiškinti turimus studentų įgūdžius.

3. Kirčiavimo mokymą dera pradėti nuo trumpojo–ilgojo skiemens priešpriešos, akcentuojant tarptautinių žodžių su tvirtapradžiais dvigarsiais, kurių pirmieji sandai *e, i, u, o*, priegaidės žymėjimo ypatumus.

4. Priešpaskutinio skiemens priegaidės taisyklę aiškintis dera pradėti nuo daugumos žmonių taisyklingai kirčiuojamų žodžių.

5. Terminų kirčiavimo mokymą dera sieti su tarptautinių žodžių baigmenų ypatumais.

6. Dirbant auditorijoje galima studentams parengti grupines užduotis, o namų darbų užduotis individualizuoti. Namų darbų užduotis vėliau galima aptarti grupėse, išvadas apie jų kokybę pateikti visai auditorijai.

7. Studentų motyvaciją galima skatinti specialiomis užduotimis, susietomis su jų asmenine patirtimi (asmenvardžių, vietovardžių kirčiavimas).

Literatūros sąrašas

1. Celiėšienė V, Džežulskienė J. *Profesinės kalbos pagrindai*. Kaunas: Technologija, 2008.
2. *Istorijos žodynas*. Red. kol. V. Pukienė ir kt. Vilnius: Vaga, 2003.
3. Kazlauskaitė R. *Kirčiavimo užduotys ir pratimai*. Šiauliai: Šiaulių universiteto leidykla, 2008.
4. Kazlauskienė A., Rimkutė E., Bielinskienė A. *Bendroji ir specialybės kalbos kultūra*. Kaunas: Pasaulio lietuvių centras, 2008.
5. Kuzavinis K. Praktinio kirčiavimo mokymo problemos vidurinėje mokykloje. *Lietuvių kalba mokykloje. I knyga*. Kaunas: Šviesa, 1983, p. 81–90.
6. Laigonaitė A. *Lietuvių kalbos akcentologija*. Vilnius: Mokslas, 1978.
7. Malakauskas A. *Mažasis lietuvių kalbos kirčiavimo žinynas*. Šiauliai: Šiaulių universiteto leidykla, 2009.

8. Mikulėnienė D. Sisteminis kirčiavimo mokymas X klasėje. *Lietuvių kalba mokykloje. IV knyga*. Kaunas: Šviesa, 1992, p. 21–39.
9. Pakerys A. Kirčiuotės ir praktinės taisyklės. *Lietuvių kalba mokykloje. I knyga*. Kaunas: Šviesa, 1983, p. 91–100.
10. Pakerys A. Svetimos kilmės žodžių kirčiavimas: sudėtinių dvigarsių priegaidė. *Lietuvių kalba mokykloje. III knyga*. Kaunas: Šviesa, 1989, p. 23–44.
11. Pakerys A. *Tarptautinių žodžių kirčiavimas*. Kaunas: Šviesa, 1991.
12. Stundžia B. *Lietuvių kalbos kirčiavimas*. Mokytojo knyga. Vilnius: Baltos lankos, 1996.
13. Stundžia B. *Bendrinės lietuvių kalbos akcentologija*. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2009.
14. Vaitkevičiūtė V. *Bendrinės lietuvių kalbos kirčiavimas*. Kaunas: Šviesa, 1997.

ТЕРМИНЫ СПЕЦИАЛЬНОСТИ И ИХ ФОРМЫ: ОСОБЕННОСТИ ОБ/ИЗУЧЕНИЯ АКЦЕНТУАЦИИ ИМЕН СУЩЕСТВИТЕЛЬНЫХ

Резюме. При изложении курса культуры речи по специальности большая часть курса отводится терминам, объяснению их функций, семантики, происхождения, образования, особенностям акцентуации. Об/изучение акцентуации – сложная, но возможная работа. При об/изучении в течение всего семестра, постоянно вспоминая и закрепляя то, что рассматривалось раньше, вполне вероятно, что в конце семестра многие студенты скажут, что систему акцентуации литовского языка можно понять и правильная постановка ударения не является непреодолимой задачей.

При изложении курса культуры речи по специальности необходимо ознакомиться с существующими терминологическими словарями в этой области и опираться на них в процессе обучения. Перед изучением акцентуации нужно определить имеющиеся навыки студентов. Обучение акцентуации следует начать с противоположности короткого и длинного слога, подчеркивая особенности обозначения интонации в международных словах с нисходящими дифтонгами, первыми компонентами которых являются *e*, *i*, *u*, *o*. Объяснение правила интонации предпоследнего слога следует начать со слов, которые большинство людей произносят с пра-

вильным ударением. Обучение акцентуации терминов надо связывать с особенностями оканчивающихся частей международных слов. Работая в аудитории можно подготовить для студентов групповые задания, а домашние задания индивидуализировать. Позже можно провести обсуждение домашних заданий в группах, выводы об их качестве представить всей аудитории. Мотивацию студентов можно стимулировать с помощью специальных заданий, связанных с их личным опытом (акцентуация личных имен, названий местностей).

Ключевые слова: обучение акцентуации терминов, международные слова, мотивация студентов.

EINSATZ DER LDL-METHODE ODER IHRER EINZELNEN ELEMENTE IM FACHBEZOGENEN DAF-UNTERRICHT

Laimutė Dantienė, Irena Sagaitienė

Mykolo Romerio universitetas
Ateities g. 20, LT-08303 Vilnius
tel. (8 5) 271 46 13, el. paštas: ukk@mruni.eu

Schlüsselwörter: *interaktiver Unterrichtsstoff, Rolle des Lehrenden, selbstgesteuertes Lernen, Vorteile der LdL-Methode, Lernergruppe.*

1. Einleitung

Der wichtigste und gleichzeitig grundlegende Anreiz für den Einsatz der LdL- Methode (Lernen durch Lehren) im fachbezogenen DaF-Unterricht war für die Autorinnen des vorliegenden Beitrags ihre Teilnahme am vom Goethe-Institut Litauen organisierten Blended-Learning-Kurs für Deutschlehrkräfte “Schule im Wandel” vom 17. Oktober –11. Dezember 2011.

Die wichtigste und gleichzeitig grundlegende Voraussetzung für den Einsatz dieser Methode im fachbezogenen DaF-Unterricht war für die Autorinnen des vorliegenden Beitrags gute technische Basis (digitale Sprachlabors Sanako 300) an der Mykolas Romeris Universität Vilnius und ihre eigene Erfahrung der Arbeit mit der Anwendung von innovativen Maßnahmen und Methoden im Prozess des fachbezogenen Fremdsprachunterrichts.

Die Autorinnen konzentrieren sich in ihrem Beitrag auf die von ihnen gesammelte Erfahrung während der Anwendung der LdL-Methode (ihrer Elemente) am konkreten Beispiel: der Behandlung des Unterrichtsthemas “*Europäische Union und ihre Institutionen*”, sowie auf die Vorteile dieser Methode aus der Erfahrung anderer Autoren und aus ihrer eigenen Sicht.

Seit der Antike wurde das Verfahren angewandt, jüngere Schüler von meist Älteren unterrichten zu lassen. Dies geschah jahrhundertlang aus ökonomischen Gründen, um Lehrer einzusparen. Der Effekt, dass die lehrenden Schüler selbst davon profitieren, war zunächst nicht mitbedacht. Bereits Seneca stellte fest: Menschen lernen, während sie lehren. Die Schulen in England und Frankreich im 18.–19. Jh. können von der Organisation her als Vorläufer von Lernen durch Lehren betrachtet werden. Erst am Ende des neunzehnten Jahrhunderts wurde Schülern aus pädagogischen Gründen die Aufgabe übertragen, Mitschüler zu unterrichten.

In Deutschland erfolgte der Einsatz von Lernen durch Lehren als pädagogische Maßnahme, also um Lernprozesse zu verbessern, im Rahmen der Reformpädagogik in Jahren 1970. Hier sind bekannt die Arbeitsschule von Georg Kerschensteiner, Arbeiten von Rudolf Krüger (die erste Monographie in Deutschland zum Thema Lernen durch Lehren), Jean Pol Martin (Lernen durch Lehren im Französischunterricht), Udo Kettwig 1986, Theodor F. Klassen 1988 und Ursula Drews (Themenheft: Schüler als Lehrende 1997), Joachim Grzega (drei Säulen-Unterricht 2000).

Außer Deutschland wird die Methode Lernen durch Lehren von Guido Oebel (Attraktivitätsfaktoren und Erfolgsgaranten beim Deutschlernen) in Japan eingesetzt und verbreitet und in Russland von Alina Rachimova (Multi-media in der Ausbildung).

Der Versuch an der Mykolas Romeris Universität wurde in den ausgegliederten Unterrichtseinheiten realisiert. Im Beitrag wird kein Idealfall des Unterrichts nach der LdL-Methode beschrieben.

Die Autorinnen unterstreichen die Bedeutung und die Vorteile des Mediums Internet als besonders relevante und attraktive Informationsquelle für die Vorbereitung und die Gestaltung des computergestützten fachbezogenen DaF-Unterrichts nach der Unterrichtsmethode Lernen durch Lehren. Sie betonen, wie man mittels der Medien Computer und Internet im virtuellen Unterrichtsraum die Methode Lernen durch Lehren für fachbezogenen DaF-Unterricht erfolgreich einsetzen kann.

2. Das Medium Internet als grundlegende Basis für die Auswahl von Unterrichtsmaterialien für das selbstgesteuerte Lernen

Der Lehrende muss auf die Tatsache, dass in der heutigen globalisierten Gesellschaft alles sich so schnell ändert, Rücksicht nehmen. Diese Tatsache muss besonders bei der Auswahl der Unterrichtsmaterialien berücksichtigt werden. Für das selbstgesteuerte Lernen ist die Auswahl und die besondere Gestaltung der Unterrichtsmaterialien charakteristisch. Die Auswahl der Materialien ist heutzutage dank dem Internet vielfältig und fast unerschöpflich. Da sie später durch die Lerner selbstständig bearbeitet werden, sollten sie nicht nur dem zu behandelnden Thema entsprechen, sondern auch alle erforderlichen Anleitungen enthalten, weil sie in den nächsten Etappen ohne Lehrer bearbeitet werden müssen.

Der Computer mit Internet stellt dem Lehrenden auch wie dem Lernenden das wichtigste Arbeitsmittel dar. Dem Lehrenden dient das Netz mit einer Vielzahl von Quellen und Angeboten aktueller originalsprachlicher Texte, einem riesigen Angebot an Lehr- und Lernmaterialien unterschiedlicher

Anbieter als Hilfsmittel zur Unterrichtsvorbereitung. Bei der Anwendung der LdL-Methode im fachbezogenen DaF-Unterricht geht es im Wesentlichen darum, die angebotenen Informationen sinnvoll auszuwählen und den Lernenden zur Auswahl anzubieten. Als Besonderes geht es im Beitrag um die Lernmaterialien und um die Rolle des Lehrenden bei derer Auswahl für den fachbezogenen DaF-Unterricht nach der LdL-Methode.

Die Autorinnen des vorliegenden Beitrags halten das unerschöpfliche Medium Internet für die geeignetste Quelle für die Recherche nach den Unterrichtsmaterialien für selbstgesteuertes Lernen, weil eben das Internet eine Menge von authentischen Materialien anbietet, leicht für die Lerner zugänglich ist und die Lerner zu eigenen Recherchen anregt. Die Autorinnen haben eine Umfrage unserer Studenten durchgeführt, um zu erfahren, welche Medien am besten seinen Bedürfnissen entsprechen. Aus dieser Umfrage geht hervor, dass als beliebte Medien gelten heutzutage die elektronisch computerbasierten Medien. Die Meinung der Studierenden war für uns, Lehrer, besonders wichtig, weil die Unterrichtsmedien verbessern die Unterrichtsqualität, unterstützende Lernprozesse sowie dadurch wird die Motivation der Lerner gesteigert.

3. Die Rolle des Lehrenden bei der Auswahl des interaktiven Unterrichtsstoffes

Für das Lernen, das selbstgesteuert ist, ist vor allem die besondere Gestaltung der Unterrichtsmaterialien charakteristisch. Sie sollten alle erforderlichen Anleitungen enthalten, damit sie ohne Lehrer bearbeitet werden könnten. Die Prozesse, die zur Entwicklung der Selbständigkeit der Lerner führen, sollten durch die lehrende Person unterstützt werden. Und besonders bei der Auswahl der Unterrichtsmaterialien.

Kernstück des Unterrichts nach der Methode “Lernen durch Lehren” ist die Übertragung der Vermittlung neuer Lerninhalte an die Lerner. In unserem Fall war es das Unterrichtsthema “EU und ihre Institutionen”.

Die erste Aufgabe des Lehrenden bestand in der Aufteilung der Lerner in Gruppen (3 Gruppen, je 5 Lerner).

Zweite Aufgabe des Lehrenden bestand in der Aufteilung des neuen Stoffes auf Arbeitsgruppen. Der Lehrende erhält hier eine ganz zentrale Rolle. Er gibt die Anreize bei der Auswahl des Unterrichtsstoffes. Da wir die Anwendung dieser Unterrichtsmethode nur als Experiment betrachteten, haben, wir auch viele Abweichungen von der “klassischen LdL-Methode” unternommen. Z. B., wir haben den konkreten Unterrichtsstoff angegeben, aus dem sich die Lerner ihres Erachtens nach auswählen sollten. Weitere Aufgaben des Lehrenden: eindeutige Formulierung der Lernziele, die Gestaltung des Lernmaterials: Lerninhalte wurden in einzelne, aufeinanderbauende Portionen an jede von drei Gruppen aufgeteilt. Der Lehrende ist in dem Fall nicht mehr Wissensvermittler, er ist mehr Lehrberater, der dem Lernenden beisteht. Bei der Auswahl des interaktiven Stoffes, der den Lernern anzubieten ist, muss der Lehrende selbst viel im Web surfen, nach interessantesten und aktuellsten Angeboten suchen und ständig die Entwicklung des Internets verfolgen. Dem Lehrenden kam also in unserem Fall die zentrale Rolle bei der Auswahl des Lernmaterials zu: wir haben die interaktiven Informationen zum Thema ausgewählt und sie den Studenten zur Verfügung gestellt, wir haben jeder einzelnen Gruppe die Problemstellung vorgegeben und die Lerner beim Bearbeiten dieser Informationen unterstützt. Der Zugriff auf das www konkreter Links überlässt die Gestaltung des Unterrichts schon der Phantasie der Lerner selbst.

Es gibt eine unendliche Fülle von Links für das Unterrichtsthema “EU und ihre Institutionen” Bei der Auswahl von Quellen und Angeboten an interakti-

ven Lernmaterialien zum behandelnden Unterrichtsthema wurde von den Autorinnen des vorliegenden Beitrags die Tatsache berücksichtigt, dass das Lernen immer ein Prozess ist, der nach der LdL-Methode vom Lerner selbst gewollt und geleitet werden muss. Schon bei der Auswahl des Unterrichtsstoffes muss der Lehrende berücksichtigen, dass die Lernmotivationen über die Unterrichtsstunde hinaus erhalten bleiben werden. Deswegen soll dieser Stoff attraktiv sein, die ausgewählten Aufgaben sollen darauf ausgerichtet sein, dass der Lerner später von dem Lehrenden unabhängig arbeiten könnte.

Im vorliegenden Beitrag werden nur einige von den Autorinnen ausgewählte und den Studierenden für das Unterrichtsthema "EU und ihre Institutionen" empfehlenswerte Links angeführt, die erst nach der Einschätzung der Lerner als Unterrichtsmaterialien für dieses Thema als nützlich angesehen wurden.

http://europa.eu/about-eu/index_de.htm – Diese Seite erklärt, was die EU will und wie die verschiedenen Institutionen arbeiten. Hier können die Lerner auch Informationen über die Finanzen der EU, die Rechtsgrundlagen der Union und ihre Politikfelder und Tätigkeiten finden.

http://www.eu2007.de/de/About_the_EU/Institutions_and_Other_Bodies/Institutions/index.html#european_council – Diese Seite enthält den durch die Fotos und Erklärungen unterstützten einen sehr attraktiven Lehrstoff zu den EU Institutionen.

<http://www.dieeuros.eu/PODCAST-Das-Europaische-Parlament,2838> – Da die Audioqualität im Sprachlabor Sanako 300 hervorragend ist, sind folgende Hörtexte zum Thema sehr empfehlenswert.

http://www.european-online-learning.eu/european_parliament.php – Der durch die Videos unterstützte Lernstoff ist besonders informativ und attraktiv.

<http://www.bpb.de/shop/lernen/spicker-politik/34379/europaeische-union?tlid> – Die EU kurz und knapp. Die Geschichte der Integration, die verschiedenen Institutionen und aktuelle Zahlen und Fakten, der Spicker – fast alle wichtigen Informationen rund um die EU mit Hilfe von Stichpunkten und Schaubildern zusammen.

http://www.bundesregierung.de/nn_774/Content/DE/Archiv16/Podcasts/2007/2007-03-24-Video-Podcast-50-EU/2007-03-24-50-eu.html – *Video-Podcast Europäische Union;*

<http://www.youtube.com/watch?v=aRFAnByXNoU&feature=related> – Dolmetschen für EU;

<http://www.youtube.com/watch?v=A2guLmcUig8&feature=related> – Euroskeptisches Großbritannien;

<http://www.youtube.com/watch?v=sYo7nlLF9-A&feature=related> – Das Dreieck der EU-Institutionen;

<http://www.youtube.com/watch?v=WKmDSV-E9FQ&feature=channel> – Warum das EU-Parlament in Straßburg und in Brüssel tagt;

<http://www.youtube.com/watch?v=ppXdr76-ePA&feature=related> – Endlich die EU verstehen;

http://www.podcast.de/episode/623797/Tim_fragt_Tom%3A_Was_ist_die_EU%3F – Tim fragt Tom Audio;

<http://www.auswaertiges-amt.de/diplo/de/Europa/Erweiterung/Uebersicht.html> – 0Aufnahmekriterien;

http://www.politische-bildung.de/eu_weiterbildung.ht.

4. Die Rolle der Lehrenden bei der Vorbereitung und der Darstellung des Unterrichtsthemas

Das Unterrichtsthema ist bekannt. Die Lerner bekommen eine Menge der Adressen für den Unterrichtsstoff, mit dem sie sich auseinandersetzen müssen, weil sie ihn nicht nur präsentiert bekommen, sondern selbst präsentieren werden. Selbständigkeit und Kreativität – das sind die Hauptstrategien, die von uns gefördert werden.

In der Regel wird die klassische Unterrichtsstruktur als fester Rahmen beibehalten, nur dass eben die Funktionen des Schüler Lehrers übernehmen.

Wir als Lehrpersonen lehnen uns aber nicht völlig zurück. Wir sind immer dabei, wir treten in der Rolle der Helfer auf und sind jederzeit bereit, einzugreifen. In der Vorbereitungsphase klären wir die Vorgaben, Strukturen und Probleme des Themas “EU und ihre Institutionen”. Die organitorischen Voraussetzungen werden auch durch die Lehrpersonen geklärt. Wir formulieren konkrete Lehrziele zu diesem Thema und gleichzeitig formulieren Hypothesen über die Handlungsziele der Lerner. Themenspezifische Hinweise werden vom Lehrenden gegeben, aber keine gezielte Hinweise für die Ausführung der einzelnen Unterthemen (Geschichte der EU, das europäische Parlament, die europäische Kommission, usw.). Also, bei der Einteilung des Stoffes kommt dem Lehrenden die Hauptrolle zu.

Videos sind eine aus dem Unterricht nicht mehr wegzudenkende Informationsquelle. In Zeiten von vielen Videoportalen ist es so leicht wie nie zuvor, geeignete Filmbeiträge für das Unterrichtsthema zu finden. Eine Herausforderung ist allerdings oft die Einbettung des Videos in eine didaktisch sinnvolle Stundenplanung. Was machen die Lerner mit dem Filmbeitrag außer ihn vorzuspielen?

Die Einbettung von Videos in den durch die Lerner vorbereiteten Unterrichtsstoff wird nur dann wirksam, wenn sie von der Lehrperson gesteuert wird. Unsere Praxis bei der Anwendung der LdL-Methode hat gezeigt, die Lerner wirken zwar aktiv bei der Auswahl von einer großen Menge von Videos, aber ohne die sorgfältige Steuerung durch die lehrende Person verstehen sie eigentlich nicht immer, was sie tun.

Aufgrund der Komplexität des Stoffes haben wir uns dazu entschlossen, für jede Lernergruppe einen individuellen Anleitungsbogen zu konzipieren.

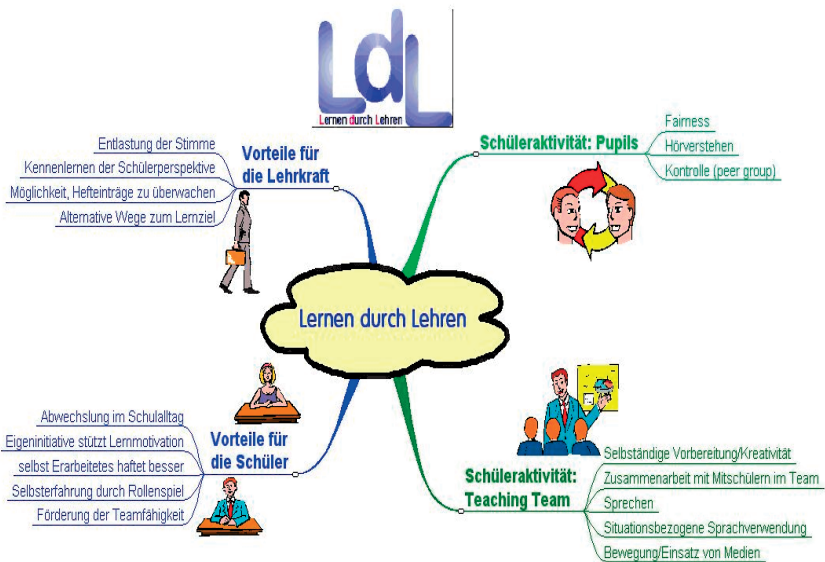
Von den verschiedenen Organisationsformen der Arbeit, die für selbstgesteuertes Lernen geeignet sind, haben wir die Gruppenarbeit als vorteilhaft angesehen. Unserer Meinung nach ist der Lernprozess erfolgreicher, wenn er in Gruppen stattfindet. Und das hat sich bewährt: die Lerner bearbeiteten in der kleinen Gruppe ein spezifisches Thema (z.B. das europäische Parlament). Sie verwendeten dabei verschiedene von oben erwähnte Quellen und vermittelten ihre Kenntnisse ihren Mitlernern. Wir beobachteten den Lernprozess und sind zur Schlussfolgerung gekommen, dass die Gruppenarbeit die Teemkooperation und das Verantwortungsgefühl fördert: dadurch werden die Verhältnisse der Mitlernern gefestigt, die Verantwortung des Einzelnen bei der Verarbeitung der Aufgaben gegenüber den Anderen erhöht; jeder fühlte sich mehr für das Gelingen der Arbeit verantwortlich.

Die Gruppenarbeit finden wir als besonders geeignete Sozialform bei der Anwendung der LdL-Methode bzw. einiger Elemente dieser Methode. Diese Arbeitsform überwindet die Isolierung in der Lernergruppe, erhöht die Motivation und aktiviert die Lerner.

5. Die Vorteile der LdL-Methode

Unseres Erachtens nach hat die LdL-Methode mehr Vor-als Nachteile. Die Anwendung dieser Lern-und Lehrmethode ist aber erst dann möglich,

wenn sich die Lerner der Lernanforderungen bewusst sind und auch die Verantwortung für die Gestaltung des Unterrichts annehmen und übernehmen. Die Lerner können auf eigene Weise lernen, auf eigene Weise den Unterrichtsstoff präsentieren, das eigene Lerntempo bestimmen oder mitbestimmen usw. Es kommt dadurch zur Individualisierung der Lernerpersönlichkeit, er steht im Zentrum der Aufmerksamkeit, im Mittelpunkt des ganzen Lernprozesses. Die Rollen der Lerner und Lernenden werden neu definiert, umorientiert, der Lerner wird zur aktiven Mitgestaltung zugelassen.

MindMap © 2000 Peter Ringelsen

Grafik (entnommen http://www.asamnet.de/~ringeisp/ldl_frm.htm)

Wie wird diese Methode von den Lernern angesehen? Wir haben *eine Umfrage* von den Deutschstudierenden der Mykolas Romeris Universität durchgeführt. Die Studenten sollten bei der Umfrage die LdL mit Adjektiven bewerten, wie sie diese Methode finden. Die Bewertung der LdL war von den Studierenden durchaus positiv. Besonders interessant haben sie den Wechsel in die Lehrerrolle gefunden (als "attraktiv" bewertet). Fast alle Befragten betonten

den Spaß am Unterricht, den die Arbeit mit der LdL-Methode gemacht hat. Einige Befragten finden den Unterricht nach der LdL-Methode sehr "spannend". Einige Studierende haben die Methode als "wirkungsvoll" bewertet. Oft wurde der Unterricht mit LdL von den Studenten als "lebendiger, kreativer, freudiger und entspannter" beschrieben im Vergleich mit dem Frontalunterricht. Betont wurde auch die Einbeziehung der schwächeren Lerner in den Lernprozess. Viele von den Befragten haben den Wunsch geäußert, diese Methode häufiger im Deutschunterricht einzusetzen.

6. Schlussfolgerung

Obwohl die LdL-Methode im Grunde genommen nicht neu ist, wurde sie früher in unserem Unterricht nicht ausgeübt. Da haben wir uns als Ziel gesetzt, sie zu erproben. Kurz nachdem als wir die LdL-Methode im Unterricht als einen Erprobungsversuch eingeführt und durchgeführt haben, wurden wir von unseren Lernern gefragt, ob wir auch nächstes Unterrichtsthema nach dieser Methode durcharbeiten werden. Im Grunde waren wir mit dem Ergebnis unserer Erprobung recht zufrieden, denn besonders begeistert davon waren unsere Studenten.

Wir sind zur Schlussfolgerung gekommen, dass diese Methode auch für den fachbezogenen DaF-Unterricht geeignet ist, weil sie zahlreiche Vorteile beinhaltet sowie viele Fähigkeiten der Studierenden fördert: die Verantwortung gegenüber ihren Mitlernern, Teamfähigkeit, die Bereitschaft zur Eigeninitiative, die Fähigkeit zum selbständigen Handeln. Die Studenten gewinnen an Selbstvertrauen. Diese Methode trägt zur Aktivierung der Lerner bei, motiviert sie zum Lernen, entwickelt ihre Selbstständigkeit.

Einsatz der LdL-Methode macht den Unterricht wenn nicht qualitativ besser, aber das ist eine von Möglichkeiten, dann hilft, den Unterricht sinnvoll zu ergänzen. Der Lehrende muss auf die Tatsache, dass sich heute alles so schnell ändert und dass so viele Innovationen auftreten (besonders im Lern- und Lehrprozess) Rücksicht nehmen.

Wir sind aber der Meinung, dass die LdL-Methode im fachbezogenen DaF-Unterricht nur dann wirksam ist, wenn sie von der Lehrperson sorgfältig gesteuert wird: Unterrichtsqualität ist doch vom Handeln der Lehrperson abhängig. Der Lehrende übernimmt nicht die leitende Funktion, so wie es bei dem

Frontalunterricht der Fall ist. Aber der Meinung der Autorinnen nach wäre es sinnvoller, in diesem Rahmen den Unterricht nach einer Teilmethode (Frontalunterricht plus LdL-Unterricht oder Einsatz von einzelnen LdL Elementen) zu gestalten.

Nach Abwägung der oben genannten Vorteile und unter Berücksichtigung des Interesses der Lerner halten wir die Wiederholung der Unterrichtseinheit nach der LdL-Methode zu nächsten Unterrichtsthemen (z.B. exekutive Gewalt in der BRD oder Sozialstaat Deutschland) für erwünscht und nützlich.

Literaturverzeichnis

1. http://wiki.zum.de/Lernen_durch_Lehren (geöffnet 23.4.2012).
2. http://de.wikipedia.org/wiki/Handlungsorientierter_Unterricht (geöffnet 23.4.2012).
3. Wittwer A. Handlungsorientierter Fremdsprachunterricht (Französisch) mit der Methode "Lernen durch Lehren". Hannover: erschienen in "Pädagogik und Schultag", 1996.
4. Lernen durch Lehren. – <http://www.ldl.de/> (geöffnet 23.4.2012).
5. Martin J. P. Das Projekt "Lernen durch Lehren" – eine vorläufige Bilanz. – <http://www.lernen-durch-lehren.de/Material/Publikationen/flul.pdf> (geöffnet 23.4.2012).
6. Martin J. P. Zum Aufbau didaktischer Teilkompetenzen beim Schüler: Fremdsprachenunterricht auf der lerntheoretischen Basis des Informationsverarbeitungsansatzes. Tübingen: Narr, 1985.
7. Hilgers C. "Lernen durch Lehren". Ein Konzept für mehr Schüleraktivität im Mathematikunterricht, Eichenstätter Kolloquium UR, Februar 2005.
8. Analyse der Methode "Lernen durch Lehren". – <http://www.hausarbeiten.de/faecher/vorschau/56791.html> (geöffnet 23.4.2012).
9. Erfolgreiches Lehren und Lernen. – <http://gandalf.twoday.net/topics/Erfolgreiches+Lehren+und+Lernen/> (geöffnet 23.4.2012).
10. http://www.asamnet.de/~ringeispl/ldl_frm.htm LdL: Vorteile Grafik (entnommen 23.4.2012).
11. http://www.fachdidaktik-inecke.de/7_Unterrichtsmethoden/hauptseite_unterrichtsmethoden.htm (geöffnet 23.4.2012).

METODO MOKYKIS MOKYDAMAS KITĄ TAIKYMAS MOKANT VOKIEČIŲ SPECIALYBĖS KALBOS GRAMATINIŲ STRUKTŪRŲ

Santrauka. *Metodas mokykis mokydamas kitą (kartais dar vadinamas mokymasis mokant) nėra naujas. Jo pradininkas prancūzų pedagogas Jean Pol Martin daug kur pritaikė šį metodą Vokietijoje, mokydamas prancūzų kalbos kaip užsienio kalbos. Nuo tada šį metodą mokytojai ėmė naudoti įvairių dalykų mokymui visų tipų mokyklose ir visoms amžiaus grupėms.*

Šio metodo pagrindinis principas yra tai, kad besimokantieji, mokytojo padedami, patys moko vieni kitus. Skiriamasis šio metodo požymis ir pagrindinis tikslas – skatinti besimokančiojo savarankiškumą. Tam, kuris mokosi, suteikiama pasirinkimo laisvė: jis renka mokymo medžiagą, ją apdoroja, pateikia savo bendramoksliams ir kartu naudojasi ja per pratybas. Mokantysis nenusišalina nuo mokymo proceso, jis padeda besimokančiajam, stebėdamas jį lyg ir iš šalies, kad kilus klausimui galėtų suteikti reikiamą kvalifikuotą pagalbą.

Straipsnio autorės pritaikė šį metodą dirbdamos kompiuterinėse kalbų mokymo laboratorijose Sanako 300 ir priėjo prie išvados, kad net ir atskirų mokykis mokydamas kitą metodo elementų taikymas gali iš esmės papildyti vokiečių specialybės kalbos pratybas. Atliktas bandymas ir studentų apklausa parodė, kad šis metodas taip pat gerai tinka mokant vokiečių specialybės kalbos gramatinių struktūrų, nes jis turi daug privalumų: skatina studentų atsakomybę prieš bendramokslius, gebėjimą dirbti komandoje, norą imtis iniciatyvos, savarankiškos veiklos, atsakomybę ieškant dalykinės informacijos. Besimokantieji įgyja daugiau pasitikėjimo savimi, patiria atradimo džiaugsmą. Tai rodo anketos atsakymai. Šis metodas prisideda prie besimokančiųjų aktyvinimo, skatina juos mokytis, ugdo jų savarankiškumą.

Reikšminiai žodžiai: *interaktyvi dėstymo medžiaga, mokytojo vaidmuo, savarankiškas mokymasis, metodo mokyk mokydamas kitą pranašumai, besimokančiųjų grupė.*

VIETOJ IR VIETOJE VARTOSENĄ

Ona Laima Gudzinevičiūtė

Šiaulių universitetas
P. Višinskio g. 25, LT-76351 Šiauliai
tel. (8 41) 595 785, el.p.: lkk@hu.su.lt

Reikšminiai žodžiai: daiktavardžio vietininkas, prielinksnis, prieveiksmis, variantai, vartosena.

Įvadas

Žodžių formų (morfologiniai) variantai vartojami norint „lanksčiau, įvairiau reikšti mintį ir santykį su jos turiniu“ [21: 28]. Formų (*medyje / medyj / medy; eikime / eikim; kalbėti / kalbėt; pavargusi / pavargus* ir kt.) pasirinkimą dažniausiai lemia teksto stilius. Trumposios formos traktuojamos kaip tarminio, grožinės literatūros teksto, šnekamosios kalbos ypatumai, o ilgosios formos būdingesnės rašomajai, ypač mokslinei, kanceliarinei kalbai [plg. 11: 62–65].

Šio straipsnio **tikslas** – aptarti *vietoj(e)* vartosena, matant žodį kaip 1) daiktavardžio vietininko ilgąją arba trumpąją formą; 2) prielinksni; 3) prieveiksmį.

Daiktavardžio *vieta* vietininkas kalboje gali būti vartojamas ilgąja (*vietoje*) arba trumpesne (*vietoj*, tarmėse *vieto*) forma. Ilgosios (pilnosios) linksnių formos laikomos stilistiškai neutraliomis [plg. 2: 81]. DLKŽ₄ pateikiamos tokios daiktavardžio *vieta* reikšmės¹:

vieta (2) 1. ‘buveinė, kurioje galima būti, ką laikyti, daryti, kurioje kas yra, vyksta’: <...> *Reikalą vietoje išspręsti. Užmušti vietoje* (iš karto)². *Jo vietoje* (būdamas, dėtas juo), *aš nebūčiau taip daręs. Jis yra savo vietoje* (tinkamas, tinkamai elgiasi). *Vietoje gulėdamas, ir akmuo apželia* (tts.); 2. ‘vietovė’: <...>; 3. ‘tarnyba’: <...>; 4. ‘užimamoji padėtis’: <...> *Jis vis paskutinėje*

1 Straipsnyje pateikiami tik vietininko vartosenos pavyzdžiai.

2 Daiktavardis ar prieveiksmis? Plg. prieveiksmio reikšmę: 3. Ar, Skr, Plt *iš karto, nedelsiant*: Gyvulio vaistai [buvo], tai laiminga, kad negėriau – būčiau vietoj gatava Rk.

viėtoje. 5. ‘atskira dalis, skyrius’: <...>; 6. ‘kiemas, ūkis, namai’: <...> *Tokioje viėtoje reikia tik gero šeimininko*. ◊ *Viėtoje tūpčioti* (nedaryti pažangos).

DLKŽ₄ pateikiamas ir daiktavardis **nevietà** (2) ‘netinkama kam būti vieta’: *Padėjai neviėtoje kirvį. Neviėtoje pasėti javai*. Į žodį yra atkreipusi dėmesį Virginija Vasiliauskienė: „Šio daiktavardžio vietininkas – jau gerokai apiprieveiksmėjusi forma, todėl toks rašybos būdas diskutuotinas: / *Kodėl tu šautuvą neviėtoj laikai? Neviėtoj pasodintas bulves apsėmė pakilęs upelio vanduo*“ [18: 28; taip pat plg. 19: 31]. Yra daiktavardis ir LKŽ₆: **nevietà** sf. (2) ‘buvimas ko ne ten, kur turėtų būti’: <...> *Per neviėtoj pirtis tenai – prieš gonkas Slm*. Mokslo leidiniuose pabrėžiama, kad neiginio kaip dalelytės ir kaip priešdėlio rašyba su daiktavardžiais priklauso nuo reikšmės ir konteksto [žr. 6: 233–234, 7: 328], o prieveiksmiai su neiginiu rašomi drauge, jei sakinyje nėra priešpriešos [18: 28].

Daiktavardžio vietininkas pagal savo funkcijas prieveiksmėja arba šliejasi prie prielinksnių. Aldona Paulauskienė pateikia pavyzdį, kaip prielinksnėja vietininkas: „*Viduryje* (vietininkas) *miško augo eglė*. *Vidur* (prielinksnis) *miško augo eglė*“ [14: 348]. Mokslininkės nuomone, naujybiniai prielinksniai – tai žodžiai, galintys atlikti ir prielinksnių, ir prieveiksmių funkcijas, į prielinksnius patekę per prieveiksmius. Eidami su veiksmažodžiais, jie rodo veiksmo aplinkybę, o eidami su linksniu, tą linksnį jungia su kitu žodžiu į prielinksninę konstrukciją, išlaikydami aplinkybinę santykio reikšmę [3: 213]. LKG³ pateikiamos abi prielinksnio formos – *vietoj* (*vietoje*) [8: 580–581, 608–609], tačiau dažniau mokslinėje literatūroje minima trumpesnė prielinksnio forma *vietoj* [2⁴: 439, 13: 388, 7: 213]. Jonas Šukys, aptardamas prielinksnius, teigia: „Šalia įprasto ir bendrinei kalbai teiktiniausio varianto *vidury* toleruojami variantai *vidur*, *viduryj*, *viduryje*, šalia *viduj* toleruojamas variantas *viduje*, nors pilnosios linksnių formos prielinksniams nelabai tinka“ [16: 532]. A. Paulauskienė mano: „Žodis, patekęs į prielinksnio kategoriją, morfologiškai supaprastėja. Jau prieveiksmiui, savarankiškai kalbos daliai, nereikalinga galūnė – ji nutrupa, o jei ir pasilieka, tai netenka galūnės požymių, pasidaro nekintama – virsta savotišku formantu“ [3: 213]. Tokiai nuomonei pritaria ir kiti kalbininkai: „Kai kurie prielinksniai siejami su prieveiksmiais arba daiktavardžių linksniais, juose galima įžiūrėti tam tikrus formantus (baigmenis), pvz.: *-oj* – *viėtoj* (plg. prv. *viėtoj*⁵, dkt. *vieta*)

3 Skyriaus apie prielinksnius autorė – E. Valiulytė.

4 Ten pat.

5 Autoriai čia pateikia prieveiksmio formą *vietoj*, o atskirai aptardami prieveiksmius – jau variantus: „*-oj(e)*, pvz.: *viėtoj(e)* (plg. dkt. *vieta* vns. viet. *viėtoje*)“ [9: 272].

vns. viet. *viėtoje*) [9: 279]. Žodynuose (LKŽ_e⁶, DLKŽ₄⁷) pateikiami formos variantai. Tik elektroniniuose DLKŽ leidimuose atsiranda nauja nuoroda, kaip vartojama – tikrieveiksmis – trumpesnė forma:

viėtoj prv.

→ 1, 2 **viėtoj(e)**.

Beveik visi lietuvių kalbos prielinksniai eina tik prepozicijoje. A. Paulauskienė teigia, kad tais atvejais, kai savarankiškieji žodžiai prielinksnėja, jie vartojami ir prieš priklausomą prielinksninės konstrukcijos narį, ir po jo, pvz.: *vidury miško* ir *miško vidury*, *viėtoj tėvo* ir *tėvo viėtoj* [3: 212, 8: 580–581]. „Prielinksniai *dėl*, *link*, *vidury*, *viėtoj* gali būti vartojami ir kaip polinksniai: *link centro* ir *centro link*, *vidury gatvės* ir *gatvės vidury*, dirbo *viėtoj tėvo* ir *tėvo viėtoj*“ [1: 351]. Peržiūrėjus LKŽ_e pateikiamus pavyzdžius į akis krinta tai, kad prie prielinksnio pavyzdžių esama polinksnio vartosenos, o prie polinksnio – ir prielinksnio vartosenos atvejų, skiriasi prielinksnio ir polinksnio reikšmių niuansai:

2 **viėtoje** praep. su gen. <...>, **viėtoj** <...>, **viėto** <...> pavadinimo, pakeitimo (kartais su priešinio atspalviu), perimamumo santykiams reikšti: Šimto litų *viėtoj* jis duonos žiaunę (riekę) tegavo J.Jabl. *Viėtoj* atsakymo į tuos klausimus jaunikaitis ėmė graudžiai verkti J.Balč. || <...> ppr. polinksnis, pavadinimo santykiams su lyginamosios reikšmės atspalviu reikšti: Tas tėvelis jau dirbo kaip ir vaiko *viėto[je]* Rdn. *Viėtoj* lango – lentikės tarp sienų D. Pošk. Jūs daugiau manęs kvailio *viėtoj* nebelaikysit! J. Balč.

DLKG rašoma, kad prielinksnis *viėtoj* reiškia pavadinimą, juo nurodomas:

1) „vieno daikto pakeitimas kitu: *pieną geria viėtoj vandens*, *sienojų pasinaudojo viėtoj laivo*, *viėtoj namų styrojo kaminais*;

2) asmens pavadinimas: *sūnus atėjo viėtoj tėvo* /*už tėvą, ji išginė bandą viėtoj manęs*, *tėvelio viėtoj turėjo patėvį*;

3) asmens būsenos pakeitimas kita, paprastai nelaukta: *pykčio viėtoj atsirado susidomėjimas*, *viėtoj užuojautos sutiko pajuokos šypsni*, *pogulio viėtoj nubėgo į sodžių* (plg. *užuot atsigulęs nubėgo į sodžių*);

4) kuo kas laikoma ar su kuo kas lyginama: *laiko žentą kvailio viėtoj* (plg. *laiko jį už kvailį / kvailiu*), *aš tave zuikio viėtoj nušaučiau* (plg. *nušau-*

6 2 **viėtoje** praep. su gen. <...>, **viėtoj** <...>, **viėto** <...> pavadinimo, pakeitimo (kartais su priešinio atspalviu), perimamumo santykiams reikšti || Žg, Prn, Jrb ppr. polinksnis, pavadinimo santykiams su lyginamosios reikšmės atspalviu reikšti.

7 2 **viėtoj(e)** *prl.* (su *kilm.*) žymint kas ką pakeičia.

čiau kaip zuikį / už zuikį); Jei nori, aš paimsiu tave sūnaus vietoj ir išmoky-siu, ką pats moku Balč.“ [2: 446–447].

Pavyzdžiai rodo, kad prielinksnis *vietoj* sakiniuose vartojamas ir kaip po-linksniis. DLKG teigiama: prielinksnis *vietoj* vartojamas ir postpoziciškai (daž-niau), ir prepoziciškai, pvz.: *pykčio vietoj* ir *vietoj pykčio* [2: 437].

A. Paulauskienės nuomone, „naujybiniai prielinksniai yra vienareikšmiai ir dėl nevisiško suprielinksninimo gali neturėti fiksuotos prepozicinės vietos, t. y. gali būti vartojami tiek prieš kilmininką, tiek po kilmininko, plg. *Vidury miško* ir *miško vidury augo eglė*; *Dirba vietoj tėvo* ir *tėvo vietoj*. Aišku, kad *vidury* ir *vietoj* (nors ir sutrumpėję, nors ir aiškiai priklauso kilmininkui), dar galimi interpretuoti kaip daiktavardžiai. Bet štai žodis *vidur*, kilęs iš *vidury* ir teikian-tis tą pačią informaciją, rodantis tuos pačius žodžių sintaksinius ryšius, jau yra tikras prielinksnis: *Vidur miško augo eglė*. Jau nebeprasakysi *miško vidur*. Toks yra reikšminių žodžių prielinksninimo kelias: pirmiausia netenkama savaran-kiškumo, einama tarsi koku linksnio pagalbininku, o paskui ir sutrumpėjama, įsitaisoma pastovioje pozicijoje prieš linksnį. Žinoma, ne visi žodžiai taip su-trumpėja ir įgauna pastovią poziciją. Cituotasis pavyzdys, kur galima sakyti *tėvo vietoj* ir *vietoj tėvo* gal toks pasiliks per amžius, nes tarp žodžių samplaikų yra tam tikras reikšmės skirtumas“ [12: 168, taip pat plg. 14: 162]. J. Šukys mano panašiai: kartais pavadinimo reikšmės vietininkas stilistiniais ar aiškumo su-metimais vengtinas, pvz.: *Pastatyk vietoj manęs žvakutę* (– už mane / nuo ma-nęs žvakutę; *pastatyk vietoj manęs žvakutę* gali reikšti „Mane pakeisk žvakute“) [16: 549], pabrėžia, kad pilnoji forma *vietoje* prieš linksnį nepageidaujama – ji gali būti tik po linksnio [16: 548].

Vietoj(e) kaiprieveiksmis vartojamas retai. DLKŽ₄ pateikiama tokia reikšmė: 1 **vietoj(e)**⁸ *prv.* ‘tame pačiame daikte’: *Sukimasis v. Tupinėti, trepsėti, stovėti v. LKŽ_e* pateikia daugiau šiorieveiksmio reikšmių:

1 **vietoj** adv. <...>, **vietoj** <...>, **viėto** <...>1. *ten pat, kur ir anksčiau, ne kitur*: Nepariogsojai vietoje! Žem. | *prk.*: Nei blogesnis, nei geresnis [li-gonis] – vietoj stovi Skd. Vieto[je] gulėdams ir akmuo apžela S.Dauk. || *ten pat, kur būva, esti, niekur neinant, nepasitraukiant*: Užsimetė ant pečių ser-mėgą ir, pametęs dalgį vietoje, leidosi eiti LzP. Tegul būna ir supūna vietoj, kad nereiktų kilot (sakoma pirmąkart įžengus į naujai pastatytą namą) Jz. || <...> *netoli, čia pat, prie namų*: Pačtas vietoj, bažnyčia vietoj, aš gi nueinu,

8 Žodyne skliausteliuose pateikiamos kai kurių žodžių ar jų dalių variantų fakultatyviosios da-lys, pvz.: **kartkartėm(is)**, **kontr(a)**-.

neklusau [draudimo] Vdn. || *greta vienas kito, krūvoje*: Eisis į tę ir rasit abu kaimus, vietoj abu Šr. **2.** *tuoj pat, greitai* (apie laiką): Visų [šventųjų] šventė vieto[je], bet oras gražus, šilta Rdd. **3.** <...> *iš karto, nedelsiant*: Gyvulio vaistai [buvo], tai laiminga, kad negėriau – būčiau vietoj gatava Rk.

Kanceliarinės kalbos patarimuose išskiriama viena prieveiksmio reikšmė, nurodoma: „**vietoje** – vartojama kaip prieveiksmis reikšme „čia pat“: *Nutarta viską išsiaiškinti vietoje* (nesikreipiant kitur). Forma *vietoj* vartojama kaip prielinksnis pakeitimui nusakyti: **Vietoj ministro dalyvavo pavaduotojas**“ [5: 319].

Antriniai (naujybiniai) prielinksniai gali būti susieti su kitų kalbos dalių žodžiais, daugiausia su prieveiksmais, pvz.: <...> *vietoj, vidurỹ / vidur, vidũj, viršũj / viršum / virš* [2: 438]. Apie prieveiksmėjančių daiktavardžio vietininką Kazys Ulvydas, nors ir nepateikdamas vartojimo pavyzdžių, rašė, kad „labai riboti galimūmai turėti derinamųjų pažymiųjų tuos inesyvus lenkia į prieveiksmį, <...>, pvz.: <...> *vietoje* TŽ V 147, *ne vietoje* ŽR II 457 ir t. t.“ [17: 273; dar plg. 2: 411].

Taigi teorijos teiginiai apie žodžius *vietoj (vietoje)*, jų formą, vietą sakinyje, vartoseną nėra visiškai vienodi. Paanalizavus *vietoj(e)* vartoseną, pateiktą skirtingose DLKT dalyse, galima teigti, kad *vietoje* – dažniausiai vartojama daiktavardžio vietininko forma, o *vietoj* – dažniausiai kaip prielinksnis vartojama forma.

Kelia problemų ir kitokia *vietoj(e)* vartosena. Konstrukcija *vietoj to, kad* netaisyklingai vartojama šalutiniams nuolaidos sakiniams prijungti. Arnoldo Piročkino nuomone, „aklai verčiant vietininkas *vietoj* darosi sudėtinio jungtuko dalimi. Tokį *vietoj* taisome taip: / Tačiau instituto vadovybė *vietoj to, kad* užkirstų kelią piktnaudžiavimams, neteisingai užsipuolė straipsnio autorių (= <...> vadovybė, užuot užkirtusi kelią piktnaudžiavimams <...>) [15: 130]. J. Šukys pritaria, kad lietuvių kalbai netinka verstiniai pasakymai *vietoj / vieton to kad...*, jų variantai *vietoj / vieton kad...* – ypač su bendratimi, padalyviu, bet ne per geriausi jie ir su tariamąja nuosaka, pvz.: *Vietoj to kad rašyti (= Užuot rašęs), jis ėmė skaityti* Jabl. [16: 549]⁹. *Didžiųjų kalbos klaidų sąrašė*¹⁰ nurodoma: **vietoj to, kad** nevartotinas su bendratimi ar padalyviu *vietoj užuot*, pvz.: **Vietoj to, kad paaiškinti** (= Užuot paaiškinęs), *dar labiau viską supainiojo*. **Vietoj to, kad ugdyti** (= Užuot ugde) *savus restauruotojus, švaistėme lėšas kitur. Raštą vadovai*

9 J. Šukys prieš *kad* kablelio tame leidinyje nerašė.

10 Skyrelis „Sakinio dalių ir sakinių jungimo klaidos“ 6.4 dalis.

nuslėpė, **vietoj to, kad paskelbus** (= užuot paskelbę) jį viešai [20]. Konstrukcijos vartoseną yra išsamiai komentavusi Rita Miliūnaitė [11: 199].

Klystama vartojant verstines konstrukcijas su vietininku: junginys **šioje (šitoje, toje) vietoje**¹¹ nevertotinas reikšme *šiuo atveju*: **Šitoj vietoj** (taisoma *Šiuo atveju*; Čia) *mes turėtume suprasti, kad valstybės pinigų naudojimas ministrės reklamai neleistinas. Šitoj vietoj* (taisoma *Šiuo atveju*; Čia) *norėčiau pasakyti, kad pasitaiko dvi draudimo sutarčių sudarymo klaidos. Kartais junginį šioj (šitoje, toje) vietoj galima taisyti ir kitaip: Šioj vietoj* (taisoma *Šiuo klausimu*) *susitarti galimybės yra labai ribotos. Šioj vietoj* (taisoma *Šiuo požiūriu*; *Kaip tik dėl to*) *planavimo dokumentai yra ypač svarbūs. Dabar jau trūksta darbo rankų, ir šioj vietoj* (taisoma *todėl; dėl to; užtat*) *darbdavys darbuotojus turi branginti* (cit. iš <http://www.vlkk.lt/> konsultacijų bankas¹²).

Tačiau įvairių reikšmių posakiuose ir frazeologiniuose junginiuose verstinių pasakymą *ant ko* reikia taisyti būtent forma *vietoj(e)*: *Nejudėk, ramiai stovėk ant vietos* (taisoma *vietoj(e)*) [4: 26].

Išvados

Įvairovė yra gyvosios šnekamosios kalbos ypatumas. Žodžio formų variantų vartoseną priklauso nuo funkcinų stilių ypatumų: vienaip vartojama moksliniuose tekstuose, kitaip – grožinėje literatūroje, šnekamojoje kalboje, tarmėse. Svarbu, kad viename tekste nebūtų pramaišiu vartojami to paties kalbos vienetų variantai. Variantai vartotini motyvuotai. Dabartinėje kalboje paprastai neaiškumų nekyla vartojant daiktavardžio vietininką *vietoje* ir jo trumpesnę formą *vietoj*. Kaip prielinksnis dažniausiai prepoziciškai vartojama forma *vietoj*. Prieveiksmis *vietoj(e)* vartojamas retai. Esama kalboje ir tokių pavyzdžių, kai problemiška nustatyti, kuri kalbos dalis yra *vietoj(e)*.

Literatūros sąrašas

1. Akelaitis G., Pečkuvienė L., Žilinskienė V. *Specialybės kalba: administracinės kalbos vadovėlis*. Vilnius: Mykolo Romerio universiteto Leidybos centras, 2009.

11 Žr. Alberto Rosino ironišką vaizdelį „Šitoje vietoje...“ („Gimtosios kalbos“ žurnalo 2005 metų 12 numerio priedas).

12 Šukys J. Ar junginiai šioje (šitoje, toje) vietoje vartotini reikšme „šiuo (šituo, tuo) atveju“? *Gimtoji kalba*. 2007. Nr. 10, p. 21–22.

2. DLKG – *Dabartinės lietuvių kalbos gramatika*. Red. V. Ambrazas. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas, 1997.
3. Jakaitienė E., Laigonaitė A., Paulauskienė A. *Lietuvių kalbos morfologija*. Vilnius: Mokslas, 1976.
4. *Kalbos patarimai*. Kn. 2: Sintaksė 2: Prielinksnių ir polinksnų vartojimas. Sud. R. Miliūnaitė. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas, 2003.
5. *Kanceliarinės kalbos patarimai*. Pareng. P. Kniūkšta. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas, 1998.
6. Kniūkšta P. *Administracinė kalba ir jos vartoseną*. Vilnius: Lietuvių kalbos institutas, 2005.
7. *Lietuvių kalbos žinynas* / B. Dobrovolskis ir kt. Sud. P. Kniūkšta. Kaunas: Šviesa, 1998.
8. LKG – *Lietuvių kalbos gramatika*. T. 2. Morfologija. Vyr. red. K. Ulvydas. Vilnius: Mintis, 1971.
9. Mikulėnienė D., Pakerys A., Stundžia B. *Bendrinės lietuvių kalbos kirčiavimo žinynas*. Vilnius: Vilniaus pedagoginio universiteto leidykla, 2007.
10. Miliūnaitė R. *Dabartinės lietuvių kalbos vartosenos variantai*. Vilnius: Lietuvių kalbos institutas, 2009.
11. Miliūnaitė R. *Lietuvių kalbos gramatikos norminimo pagrindai*. Vilnius: Lietuvių kalbos instituto leidykla, 2003.
12. Paulauskienė A. *Lietuvių kalbos kultūra*. Kaunas: Technologija, 2000.
13. Paulauskienė A. *Lietuvių kalbos morfologija*. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidykla, 1994.
14. Paulauskienė A. *Teisininkų kalba ir bendrosios normos*. Vilnius: Justitia, 2004.
15. Piročkinas A. *Administracinės kalbos kultūra*. Vilnius: Mintis, 1990.
16. Šukys J. *Lietuvių kalbos linksniai ir prielinksniai: vartoseną ir normos*. Kaunas: Šviesa, 1998.
17. Ulvydas K. *Lietuvių kalbos prieveiksmai*. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas, 2000.
18. Vasiliauskienė V. *Probleminiai lietuvių kalbos rašybos ir skyrybos aspektai*. Vilnius: Homo liber, 2002.
19. Vasiliauskienė V., Rimkutė E. *Probleminiai lietuvių kalbos rašybos ir skyrybos aspektai*. Kaunas: Pasaulio lietuvių kultūros, mokslo ir švietimo centras, 2007.
20. *Valstybinės lietuvių kalbos komisijos konsultacijų bankas*. – [www.vlkk.lt/konsultacijų bankas](http://www.vlkk.lt/konsultacijų_bankas) (žiūrėta 2012-05-01).
21. Župerka K. *Stilistika*. Šiauliai: Šiaulių universitetas, 1997.

Šaltinių sąrašas

1. DLKŽ₄ – *Dabartinės lietuvių kalbos žodynas*. 4-asis leidimas. Vyr. red. S. Keinys. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas, 2000.
2. DLKŽ_e – *Dabartinės lietuvių kalbos žodynas*. 6-asis (3-asis elektroninis) leidimas. Vyr. red. S. Keinys. Vilnius: Lietuvių kalbos institutas, 2006.
3. DLKT – *Dabartinės lietuvių kalbos tekstynas*. – <http://www.donelaitis.vdu.lt/> (žiūrėta 2012-04-20).
4. LKŽ_e – *Lietuvių kalbos žodynas* (T. 1–20. 1941–2002): elektroninis variantas. Red. kolegija: G. Naktinienė (vyr. redaktorė), J. Paulauskas, R. Petrokienė, V. Vitkauskas, J. Zabarskaitė. Vilnius: Lietuvių kalbos institutas, 2005. – <http://www.lkz.lt> (žiūrėta 2012-04-20).

THE USAGE OF VIETOJ AND VIETOJE

Summary. *The choice of word form (morphological) variant (medyje / medyj / medy; eikime / eikim; kalbėti / kalbēt; pavargusi / pavargus and others) is most often determined by the style of the text. The short forms are considered to be the peculiarities of dialectal, feature text, conversational language; the long forms are common in written, especially scientific, officialese language. The article discusses the usage of vietoj(e), considering the word as 1) the long or short form of noun locative case; 2) preposition; 3) adverb.*

To sum up, it has to be stressed that the variety is the feature of live conversational language. The usage of word form variants depends on the peculiarities of functional style: one form is used in scientific texts; another form is used in feature texts, conversational language, dialects. It is important not to use the variants of the same word in the same text. Variants could only be used purposefully. In the modern language, the ambiguity of using noun locative vietoje and its shorter form vietoj usually does not arise. As a preposition, the form vietoj is most often used in preposition. The adverb vietoj(e) is rarely used. However, in some contexts it is problematic to determine to what part of speech vietoj(e) belongs to.

Keywords: *locative case noun, preposition, adverb, variants, usage.*

VIEŠOJI POLITIKŲ KALBA

Silvija Masalskienė

Mykolo Romerio universitetas
Ateities g. 20, LT-08303 Vilnius
tel. (8 5) 271 45 83, el. paštas: kkk@mruni.eu

Reikšminiai žodžiai: politikų kalbos taisyklingumas, gramatikos klaidos, leksikos klaidos, viešoji kalba.

Šiuo metu vyrauja viena iš nuostatų, kad viešoji kalba turi būti tokia, kokia ji yra vartojama. Tai paskatino pasidomėti, ar iš tiesų viešoji politikų kalba yra tokia prasta, netaisyklinga, griaunanti bendrinės kalbos normas. Politikai, būdami viešieji asmenys, privalo stengtis, kad jų kalba būtų kiek įmanoma taisyklingesnė, nes ji daro didelį poveikį visuomenei. „Tobula bendrinė kalba yra tautos ir valstybės brandos rodiklis, nepakeičiama viešojo bendravimo priemonė, o kalbos kultūra – neatsiejama visuomenės ir žmogaus bendrosios kultūros dalis <...>“ [3: 3].

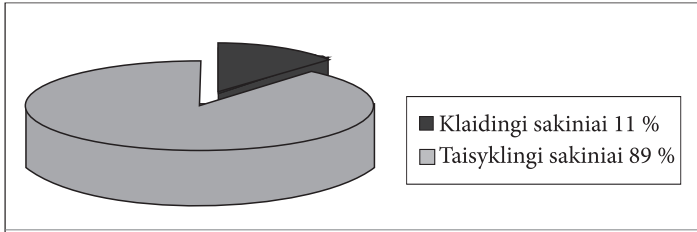
Tyrimo **tikslas** – nagrinėti politikų kalbos taisyklingumą. Tyrimo **medžiaga** rinkta iš 2012 m. gegužės mėn. Seimo posėdžių stenogramų ir to paties laikotarpio Lietuvos nacionalinės televizijos politikos aktualijų laidos „Teisė žinoti“.

Pirmiausia pateikiama statistika, kiek ir kokių klaidų pasitaikė 2012 m. gegužės 24 d. Seimo posėdyje. Rytiniame ir vakariniame posėdyje dalyvavo vidutiniškai 120 Seimo narių. Išanalizavus posėdžio stenogramą, suskaičiuoti 1223 sakiniai¹. 131 iš jų buvo klaidų².

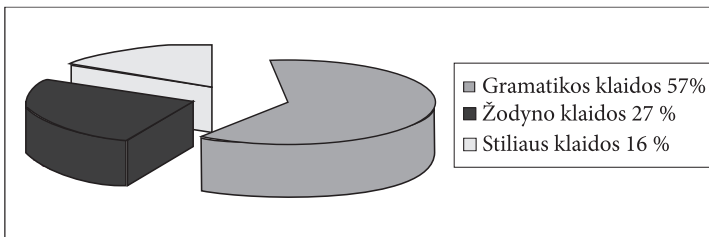
Daugiausia viešojoje politikų kalboje gramatikos klaidų: linksnių, prielinksnių, veiksmažodžio formų vartojimo. Tai sudaro 57 % visų klaidų. Daug mažiau pasitaikė žodyno klaidų (27 %) ir stiliaus netikslumų (16 %). Svarbu tai, kad kai kurie netaisyklingos vartosenos atvejai, pavyzdžiui, veiksmažodžio bendraties formos su jungtuku *kad*, klaidingas vietininko linksnis, žodžių junginys *kas liečia* labai paplitę.

1 Neskaičiuoti vienažodžiai sakiniai, pvz.: *Ačiū. Prašau. Atsiprašau. Dėkoju. Balsuojam.*

2 Nefiksuotos tarties ir kirčiavimo klaidos.

1 pav. Taisyklingi ir klaidingi sakiniai

2 pav. Klaidų tipai

Labai dažnai politikų kalboje pasitaiko veiksmažodžio formų vartojimo klaidų. Didelė klaida yra veiksmažodžio bendraties vartojimas šalutiniuose sakiniuose su jungtukais *kad* ir *jeigu*, pvz.:

Seimas sudaro komisiją, kad ištirti visos aplinkybės (= *kad būtų ištirtos visos aplinkybės*). *Manau, kad jis yra neparuoštas ir dar reikia labai rimtai dirbti, kad suderinti* (= *kad suderintume*) visos pozicijas. *Mes siūlėme prijungti prie alkoholio narkotikus, kad nesugriauti* (= *kad nesugriautume*) visos struktūros. *Reikėjo pakeisti bent keturis Statuto straipsnius, kad ją įteisinti* (= *kad įteisintume*) kaip nuolatinę komisiją. *Ką padarė Vyriausybė per 2011 m., jeigu kalbėti* (= *jeigu kalbėtume*) apie jaunimo nedarbą? *Siūlome akcinę bendrovę „Turto bankas“ versti valstybine įmone, toliau sujungti, jeigu tikėti* (= *jeigu tikėtume*) ministrės žodžiais <...>.

Šiek tiek mažiau politikų kalboje padalyvių ir dalyvių vartojimo klaidų, pvz.:

Višiškai neatsiklausiant (= *neatsiklausdama*) Seimo Vyriausybė priiminėja tokius sprendimus, tokius nutarimus <...>. *Atsižvelgiant* (= *Atsižvelgdamas*) į

pasiūlymu teikiamų nuostatų aktualumą, siūlau nustatyti, kad projektu keičiamo įstatymo 22 straipsnio pakeitimai įsigaliojė nuo projekto priėmimo ir paskelbimo „Valstybės žiniuose“ dienos. **Atsakant** (= Atsakydamas) į ministro klausimą, noriu pasakyti <...>. Per metus **dirbančiųjų** (= darbuotojų) skaičius krito maždaug 1 %. Ačiū **pirmininkaujantiems** (= pirmininkui, posėdžio pirmininkui).

Pirmininkaujantis – vartotina kaip būdvardis (su daiktavardžiu), pavyzdžiui, **Susirinkimui pirmininkaujantis** skyriaus vadovas paskelbė darbotvarkę. Nevartotinas daiktavardiškai (**pirmininko** reikšme), pvz.: *Reikia išrinkti **pirmininkaujantį*** (= susirinkimo pirmininką). Todėl Ačiū pirmininkui, posėdžio pirmininkui.

Administracinėje kalboje labai įsigalėjęs veiksmažodinių abstraktų vartojimas, nors lietuvių kalbai „būdingiau vartoti veiksmažodį negu veiksmažodinį daiktavardį“ [1: 109], pvz.:

Vaikas nėra įrankis savo poreikių **patenkinimui** (= poreikiams tenkinti). Vienai iš konflikto šalių atiduodama kita šalis **susidorojimui** (= susidoroti). Nulis procentų šiandien atliekų naudojama šilumos **pagaminimui** (= šilumai gaminti). Tiekėjas dažniausiai yra suinteresuotas savo prekės kuo didesniu **pristatymu** (= kuo plačiau pristatyti prekes). Suprantu, Konstitucija yra Konstitucija, **jos keitimui** (= jai keisti) reikia didesnės daugumos. Tai pasmerkė **uždarymui** didžiąją dalį kaimo mokyklų (= Teks uždaryti daug kaimo mokyklų).

Linksnių ir prielinksnių vartojimo klaidos yra didelės, labai pavojingos, jos pakerta pačią kalbos sistemą“ [2: 121]. Daugiausia politikų kalboje vietininko vartojimo klaidų:

Aš atsiimu tą siūlymą, nes esmė buvo **tame** (= ta), kad <...>. Jūs labai gerai žinote padėtį, ją išstudijavote ir jūs per tą trumpą laiką **kontrolierės pareigose** (= eidama kontrolierės pareigas, būdama kontroliere) nuveikėte didelį darbą <...>. Jeigu matysime, kad iš tikro alkoholio vartojimas mažėja arba atvirkščiai, lieka **tame pačiame lygyje** (= to paties lygio) <...>. Sutikite, taip, kaip dabar yra **prekyboje su energiniais gėrimais** (= kaip dabar prekiaujama energiniais gėrimais), tai tikrai yra netoleruotina. Svarstymo **eigoje** (= Svarstant) komitetų pirmininkai galės ateiti į tribūną ir išsakyti savo nuomonę. Esmė ne **išsilavinime** (= Svarbu ne išsilavinimas), o kad tas žinias, kurias gauna, mokėtų pritaikyti.

Pasitaikė galininko ir įnagininko vartojimo normų pažeidimų, pvz.:

Dėl techninių kliūčių dabar kol kas negalėsime pademonstruoti **keletą skaidrių** (= keletu skaidrių). Parlamentinės kontrolės komisija neturi jokių galimybių pagal dabar galiojančius įstatymus gauti **informaciją** (= informaci-

jos), ar teisėtai ir pagrįstai taikomos įvairios operatyvinės priemonės atskirų asmenų **atžvilgiu** (= tam tikriems asmenims). Aš likau vienintelis, kuris atstovauju **ideologiją, programą** (= ideologijai, programai), tai aš manau, kad likę liberalcentristai turėtų padėti mandatus. Laisvė yra supраста kaip būtinybė būti kažkam **atsakingu** (= būti atsakingam). Seniūnų sueiga siūlo, kad **pagrindiniu** (= pagrindinis) būtų Socialinių reikalų ir darbo komitetas, o **papildomu** (= papildomas) – Teisės ir teisėtvarkos komitetas. Galėjo tą laikotarpį įveikti visiškai kitokiais **prioritetais** (= keldami kitus prioritetus).

Prielinksnių konstrukcijų vartojimo klaidų viešojoje politikų kalboje yra nemažai, pvz.:

Oficialus mūsų mėsos suvartojimas **per parduotuves** (= perkant iš parduotuvių) labai sumažėjo. Čia yra pateikta ataskaita **už praėjusius metus** (= praėjusių metų ataskaita). Yra priimtas vienas **sprendimas per mokesčių politiką** (= mokesčių politikos sprendimas), kad mokestis bus padidintas iki 4 %. Viešumoje mes neva kovojame **prieš „Gazpromą“** (= su „Gazpromu“). Kažkaip išskrito iš mūsų **eigos** 2–15 klausimas (= praleidome 2–15 klausimą, nesvarstėme 2–15 klausimo). Sako, atlyginimai nedideli **pas mus** (= mūsų atlyginimai nedideli). Buvo pasakyta, kaip sakoma, negražiai **ant tų konservatorių** (= apie konservatorius). **Prie geriausių norų** (= Kad ir labai norėtume, Net ir labai norėdami) šiandien negalime svarstyti <...>. Kaip būtų elgiamasi kitose valstybėse **prie tokių situacijų** (= esant tokiai situacijai)? Nebent norite dirbti iki 21 val., tai galim daugiau klausimų įrašyti, bet viskas eina **pagal eilę** (= iš eilės). Bus paprasčiau, geriau ir greičiau priimsime, nes jeigu vėl **per valdybą** eis (= bus svarstoma valdyboje, valdyba svarstys), bus tiktai **papildomas** darbas.

Politikų kalboje vyrauja sudėtiniai sakiniai, juose neretai pavartojami klaidingi jungtukai ar jungiamieji žodžiai, pvz.:

Lietuvoje sėkmingi būna tiktai 7 % šių procedūrų, tai yra susilaukia šeimos vaikų, **kai tuo tarpu** (= nors, o) užsienyje yra iki 40 % <...> **kai tuo tarpu** (= nors, o), mano giliu įsitikinimu, tam daugiausia įtakos turėjo baudžiamųjų priemonių sugriežtinimas. Dabar balsuosime už kiekvieną atskirai, kadangi pasiūlymų pirmajam projektui nėra, **tuo tarpu kai** (= o) lydinčiajam yra. Todėl kviečiu visus kolegas pritarti šitam projektui, **o taip pat** (= ir, taip pat) kuo greičiau jį įgyvendinti atitinkamoms institucijoms.

Daugelis politikų, pradėdami savo kalbą, kreipdamiesi į posėdžio pirmininką ar kolegas, netaisyklingai vartoja žodį *prašau* kaip įterpinį, pvz.:

Gerbiamoji Pirmininke, **sakykite prašom** (= prašom pasakyti, prašau pasakyti), Jaunimo ir sporto reikalų komisijos narys turi teisę <...>. Gerbiamasis pranešėjau, **sakykite prašau** (= prašom pasakyti, prašau pasakyti), ar numatomas koks nors mokėjimas ir kokios sankcijos bus Lietuvai, jeigu neįvykdysime šių įsipareigojimų? **Sakykite prašom** (= Prašom pasakyti), ar tai sumažins kokią nors terminą, ar žmonėms reikės mažiau laukti <...>.

Viešojoje politikų kalboje antrą vietą pagal dažnumą (kaip jau minėta, 27 %) užima žodyno klaidos, todėl siekiant, kad apžvalga būtų išsamesnė, aptariamoms ir jos, pvz.:

Mokėdavo atlyginimus per **ofšorines** (= neapmokestinamąsias) kompanijas, taip pat įkūrė įvairiausias **marketingo** (= rinkodaros) kompanijas. Mūsų siūlomas projektas yra **žymiai** (= gerokai, kur kas) lankstesnis, liberalesnis ir leidžiantis, svarbiausia, padėti **didesniam ratui** (–didesnei grupei, didesniam būriui) Lietuvos žmonių. Tai rodo, kad griežtesnė alkoholio politika **ženkliau** (= gerokai, smarkiau, labai) nepadidino kontrabandinių produktų vartojimo. Manau, kad mes **eilinį kartą** (= dar kartą, ir vėl, kaip ir aną kartą) padarysime veiksmą ir paskui patys abejosime, ar gerai buvo, ar blogai. Iš tikrųjų daugelis klausimų iš dalies kartojasi ir **kalba eina** (= kalbama, kalbame) apie poveikį šalies ekonomikai. Aš ir minėjau, kad savo reikmėms naudojant pakils visų darbų **kaštai**: pakils **kaštai** kelių statybos, pakils **kaštai** katilinių kuro, pakils **kaštai** betonavimo ir statybinių darbų dėl žvyro, pakils **kaštai** smėlio panaudojimui ir daugelis kitų dalykų (**kaštai** – sąnaudos)). Tai nebūtinai **liečia** tik šią kadenciją (= susiję su šia kadencija), ir anų kadencijų vyriausybėse buvo problemų. Įstatymas **gatavas** (= parengtas, paruoštas) ir reikia jį pabaigti priimti. Visa kita konstrukcija yra **surėdyta** (= surašyta, parašyta, parengta) pagal mūsų komiteto siūlymus. Aš kalbėsiu **grynai** skaičiais (= remdamasis skaičiais, statistika). **Neįsisavinta** (= Nepanaudota) tam tikra suma Europos Sąjungos planuotų lėšų. Šis sprendimas **atstatys** (= atkurs, grąžins) pensijas dirbantiems valstybinių pensijų gavėjams. Perduoti šilumos punktus gyventojams galima tik pagal likutinę vertę arba **lizingo** (= išperkamosios nuomos) būdu. Pateikiame **jūsų žiniai** (= jums susipažinti) įstatymo projektą dėl karo prievolės pakeitimo.

Dar viena politikų kalbos problema – kalbėdami viešai jie nesugeba išlaikyti oficialiojo stiliaus ir pradeda kalbėti buitine kalba, pvz.:

Turiu galvoje, kad mes atmetėme klausimą dėl Garliavos įvykių įtraukimo. Aš labai džiaugiuosi, kad neįtvirtinome, kaip pirminiame variante, 18 metų, nes iš tiesų, **mano galva**, ta socialinė branda nėra visiškai pasiekta. Visa **esmė ir sukosi** apie tuos namus, kur nėra sudarytos bendrijos. Vyriausybės ataskaita

paprastai nelabai daug ką ir domina, kadangi tai yra daugiau darbas dėl paukščiuko. Bendrai paėmus, turime ką turime. Lietuva lieka uodegoje su mažiausiomis išmokomis. Tempiname gumą ir slepiamės po antklodėmis. Ar mes sugebėsime šiuo lūžio momentu pakilti, ar ne tik mums čia, bet ir visai visuomenei bus sulaužytas stuburas. Ar rado ką nors šitie, kurie kniso, kniso, kniso trejus ketverius metus, apie teisėją. Su sveiku protu tai prasilenkia. Teisinių klausimų apimtis yra velnioniškai didelė. 4 straipsnis sulaukė krūvos alternatyvų. Ekonomikos komitetas svarstė įstatymo projektą Nr. XIP-1416, ir su giliu liūdesiu turiu pasakyti, kad nusprendė atmesti. Mes visą šitą reikalą pakabinsime ore ir šita tema toliau bus intensyviai minkoma spaudoje. Žmonės ketverius metus teismuose turėjo įrodinėti, kad aš esu ne krokodilas ir ne kupranugaris. Aš manau, kad ne tik Lietuvoje, bet ir Europoje įsigalėjo žodžio „taupymas“ bacila.

Kai kurie politikų posakiai gali tapti naujaisiais frazeologizmais, pvz.:

Jūs manote, kad sveikata yra tik pasekmių gydymas? Kritika Vyriausybei visada yra smagi druska. Ar nėra kokio nors politinio pamušalo šioje byloje? Jeigu policininkams apачioj kyla kažkokia viltis <...>.

Lietuvių kalba yra mūsų tautos pamatas, reikia norėti ir stengtis vartoti taisyklingą kalbą, o ne numoti ranka – „kalbininkų išmislas“.

Išvados

1. Iš to, kas pateikta, galima apibendrinti, kad viešoji politikų kalba nėra labai prasta, netaisyklingų sakinių joje 11 %.

2. Daugiausia politikai klysta (57 %) vartodami žodžių formas: veiksmažodžio bendratį, abstrakčiuosius daiktavardžius, dalyvį, padalyvį, vietininko linksnį.

Literatūros sąrašas

1. Paulauskienė A. *Lietuvių kalbos kultūra*. Kaunas: Technologija, 2000.
2. Šukys J. *Kalbos kultūra visiems*. Kaunas: Šviesa, 2003.
3. Šukys J. *Kalbos patarimai politikams ir visiems kalbų sakytojams*. Vilnius: Seimo leidykla „Valstybės žinios“, 2000.

Šaltinių sąrašas

1. http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=425399
2. http://www3.lrs.lt/pls/inter2/dokpaieska.showdoc_l?p_id=425442
3. http://www3.lrs.lt/pls/inter2/dokpaieska.showdoc_l?p_id=426232
4. http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=426283
5. http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=425085
6. http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=425113
7. http://www3.lrs.lt/pls/inter2/dokpaieska.showdoc_l?p_id=424755
8. http://www3.lrs.lt/pls/inter2/dokpaieska.showdoc_l?p_id=424799

PUBLIC POLITICAL LANGUAGE

Summary. *The objective of the research is to analyse the correctness of the political speeches. The material for the research was collected from the transcripts from the Parliamentary meetings held in May 2012 and from the national TV channel public affairs program 'The Right to Know' („Teisė žinoti“).*

Firstly, the statistics of mistakes is provided from the Parliamentary session of May 24, 2012. On average, 120 Parliament members participated in the morning and evening parliamentary meetings. Having analysed the transcript, 1223 sentences in total were counted. 131 out of them (11 %) were not correct.

Politicians make grammar mistakes most often: they mix cases, prepositions, verbs. This makes up to 57 % of all mistakes. There were much fewer vocabulary mistakes (27 %) and inaccuracies of style (16 %). It is important to note that some mistakes are widely spread, such as using infinitive before that (kad) or wrong case to show the place or using the phrase as far as (kas liečia). A big problem that our politicians have when speaking in public is that they are not able to maintain the official language style and switch to everyday informal language.

Keywords: *correctness of the political speeches, grammar mistakes, vocabulary mistakes, official language.*

GRAMMATICAL EQUIVALENCE IN TRANSLATION AND TRANSLATION SHIFTS IN ENGLISH- LITHUANIAN TRANSLATIONS OF OFFICIAL TEXTS

Viktorija Mažeikienė

Mykolo Romerio universitetas
Ateities g. 20, LT-08303 Vilnius
tel. (8 5) 271 46 13, el. paštas: ukk@mruni.eu

Keywords: *translation, grammatical equivalence, translation shifts, official texts.*

Introduction

The problem of equivalence in translation has always been a core issue in the field of translation studies. The concept of equivalence encompasses equivalence at various levels: words, grammar, text, or pragmatics. Grammatical equivalence has not received enough attention of researchers; however, nowadays when the academic discipline of translation studies is dynamically developing, the issue of equivalence is back in the focus. The issue is especially relevant where translation involves such combinations of languages as English, an analytical language, and Lithuanian, a synthetic language. Thus, the aim of this article is to analyze some specific aspects of grammatical equivalence of English and Lithuanian and translation transformations employed by translators of official texts. The research is focused on (i) a theoretical review of the field literature and (ii) a contrastive analysis of collected data. The theoretical review starts with reference to the roots of the classical debates over free, literal, and faithful translation and then briefly covers specific issues regarding grammatical equivalence investigated in the works that are particularly relevant for translations from English to Lithuanian – Jakobson’s approach, Snell-Hornby’s approach, Baker’s analysis of equivalence at different levels, the theory of functional sentence

perspective, and most prominent investigations by Lithuanian researchers of translation. Finally, several extracts from translations of official texts have been analyzed to give a better insight into the practical applications of the theoretical points.

Theoretical background

Probably the most fascinating fact about translation studies is that theoreticians and practitioners in the field are always bound to start their discussions from the same standpoint marked by several key words – ‘literal’, ‘free’, ‘faithful’. The debate focusing on free and literal translation is rooted in attempts by philosophers, writers, linguists, translators to get insights into the nature, process, strategies, and the resultant outcomes of translation – a multilingual and broad interdisciplinary field that has acquired such an extent and dynamics that nowadays it interfaces literary studies, linguistics, philosophy, language engineering, and cultural studies. The good old dichotomy *free vs. literal* or *word-for-word vs. sense-for-sense translation* made the basis of investigations until the second half of the 20th century (and it still raises very engaging discussions) and only starting with the 1950s research into meaning and equivalence in translation, grammar models, translation norms, strategies and processes became more systematic and theories and approaches have been further developed and terminology systematized. Although the dichotomous point of view has received some criticism in contemporary translation studies, it has always had enormous influence on the field: starting with Cicero and St. Jerome, numerous scholars from then on pondered over the aspects of the distinction between two positions and the distinction’s expediency. Munday [7] cites both authors in his comprehensive overview of the origins of contemporary debates in translation studies: “Cicero outlined his approach to translation in *De optimo genere oratorum* (46 BCE/1960 CE), introducing his own translation of the speeches of the Attic orators Aeschines and Demosthenes: ‘And I did not translate them as an interpreter, but as an orator, keeping the same ideas and forms, or as one might say, the ‘figures’ of thought, but in language which conforms to our usage. And in so doing, I did not hold it necessary to render word for word, but I preserved the general style and force of the language’ (Cicero 46 BCE/1960 CE: 364). The ‘interpreter’ of the first line is the literal (‘word-for-word’) translator, while the ‘orator’ tried to produce a speech that moved the

listeners. In Roman times, ‘word-for-word’ translation was exactly what it said: the replacement of each individual word of the ST (invariably Greek) with its closest grammatical equivalent in Latin. This was because the Romans would read the TTs side by side with the Greek STs. <...> Thus, St Jerome, the most famous of all translators, cites the authority of Cicero’s approach to justify his own Latin revision and translation of the Christian Bible <...>. His translation strategy is formulated in *De optimo genere interpretandi* <...>. In perhaps the most famous statement ever on the translation process, St Jerome, defending himself against criticisms of ‘incorrect’ translation, describes his strategy in the following terms: ‘Now I not only admit but freely announce that in translating from the Greek – except of course in the case of the Holy Scripture, where even the syntax contains mystery – I render not word-for-word, but sense-for-sense.’ (St Jerome 395 CE/1997: 25)” [7: 19–20].

Translations of Bible present very interesting data about translation strategies used by translators and seem to substantiate the premise that, no matter what type of text is to be translated or which combinations of languages are involved or which theory is chosen, the major aim is to render the ST meaning, style and effect in correct TL. Munday also refers to Luther’s position and draws attention to the example from Matthew 12: 34: *Ex abundantia cordis os loquitur./Out of the abundance of the heart the mouth speaketh.* (The English King James literal translation)/*Wes das Herz voll ist, des geht der mund über.* (Luther uses a German proverb meaning ‘to speak straight from the heart’) [7: 24]. The Lithuanian New Testament, translated by Č. Kavaliauskas, renders it as *Juk burna kalba tai, ko pertekusi širdis* [8: 25] – *For mouth speaks the things that are abundant in heart.* Of course, besides correct TL there are other important things that a translator has to bear in mind regarding the TT audience, but grammatically correct TT is the starting point and the rock to build a larger edifice on.

Both Cicero and St Jerome gave rise to centuries-long debates over free and literal translation and thus inspired later thinkers to get deeper into the problem. In the 20th century, the issue still caused substantial debate. The concept of equivalence in meaning was discussed by structuralist Roman Jakobson in his seminal paper *On linguistic aspects of translation* [5]. In Jakobson’s framework, “<...> on the level of interlingual translation, there is ordinarily no full equivalence between code-units, while messages may serve as adequate interpretations of alien code-units or messages” [5: 114]. Another important achievement in translation studies, relevant for the subject matter of

this article, was the ‘integrated approach’ proposed by Snell-Hornby in 1988. It is very helpful in investigation of translations of different types of texts and, specifically, research into special language translation; besides, Snell-Hornby [9: 32] schematically showed that there are no rigid divisions between translations of different types of texts when it comes to investigating the specific aspects involved in the process of translations of different types of text. As Munday notes, “<...> the removal of rigid divisions between different types of language is to be welcomed. There is no necessity for translation studies to focus solely on the literary (as was often the case until the last fifty years) or solely the technical” [7: 77]. In her approach, Snell-Hornby developed a diagram covering text types and relevant criteria for translation. The diagram singles out literary translation, general language translation and special language translation but with no clear demarcations in vertical and horizontal layers: thus, Snell-Hornby’s ‘stratificational model’ incorporates all relevant divisions (literary, general and special language translations) and relevant criteria for translation. In special language translation section, (i) the ‘relevance of *equivalence* criteria’ interrelates with ‘invariance’, (ii) ‘information function’ is singled out and (iii) the following relevant linguistic dimensions pointed out: text linguistics; language for specific purposes syntax; standardization of terminology/documentation; sociolinguistics; pragmatolinguistics, and psycholinguistics [9: 32, cited in 7: 76].

Mona Baker [2] addresses the issue of equivalence in a very comprehensive description of different types of equivalence: equivalence at word level, equivalence above word level, grammatical equivalence, textual equivalence, and pragmatic equivalence. The concept of grammatical equivalence is closely related to the concept of textual equivalence when analysing translations from English to Lithuanian and vice versa: the linguistic laws of synthetic and analytical languages entail significant differences in sentence structure and available ways of expression of meaning. Translating from English (with its strict word order) to Lithuanian (with its tendency to place new information at the end of the statement) causes great challenges for translators. As Baker puts it, “<...> deviant grammatical configurations are simply not acceptable in most contexts. This means that, in translation, grammar often has the effect of a straightjacket, forcing the translator along a certain course which may or may not follow that of the source text as closely as the translator would like it to” [2: 95].

The functional sentence perspective (FSP) analysis is crucial for translators from English to Lithuanian. The concepts of information flow, linear arrangement, communicative dynamism, distribution of new/given information, theme/rheme, inspired by the Prague School of Linguistics and in depth researched by Firbas [3] among many others, provide the translator with the means of analysis of the interaction between syntax and communicative function and information flows. Lithuanian has a highly developed morphemic system, therefore, differently from English, Lithuanian does not rely that much on word order as English does and positioning of old/new information in a Lithuanian sentence is extremely significant.

One more concept that has to be taken into consideration in discussions focusing on the issues of grammatical equivalence in translation is that of grammatical meaning. According to O. Armalytė and L. Pažūsis [1: 163], the strict distinction between grammatical and lexical meanings sometimes gives an impression that they are two different types of meaning. In fact, lexical and grammatical meanings firstly differ in their way of expression. The researchers make a well-grounded conclusion that the meanings that in one language are expressed lexically may be expressed by grammatical means in another language. O. Armalytė and L. Pažūsis [1: 163] develop the premise that the absence of certain lexical or grammatical means in a language is not a hindrance to translation. As R. Jakobson put it, “If some grammatical category is absent in a given language, its meaning may be translated into this language by lexical means” [5: 116].

What is more, translators have to look for various ways of rendering grammatical meanings in order to avoid artificial though formally correct TL. Hatim and Munday [4: 14] are right in claiming that “We have all come across translations where the vocabulary of a given language may well be recognizable and the grammar intact, but the sense is quite lacking”. In further discussion of grammatical equivalence in translation, it is important to look at certain grammatical categories across English and Lithuanian and the corresponding translation shifts occurring in the process of translation in order to produce TT that is not only grammatically correct but also natural for TT audience.

A. Leonavičienė [6] describes five types of grammatical (morphological and syntactic) transformations: (i) changes involving parts of speech; (ii) changes in grammatical categories; (iii) changes in sentence parts; (iv) changes in sentence structure; and (v) changes in conjunction of clauses [6: 24]. According to O.

Armalytė and L. Pažūsis [1: 163], differences in the grammatical systems of different languages cause certain difficulties in the process of translation and therefore they cannot be ignored. The researchers analyze specific aspects of English and Lithuanian that have to be taken into consideration in translation. Thus, even the grammatical categories that seem identical in both languages in fact differ in certain aspects. As regards English-Lithuanian translations, Armalytė and Pažūsis point out the following differences:

(1) *differences in the category of number*, e.g. knowledge (sg) – žinios (pl); year (sg) – metai (pl); money (sg) – pinigai (pl); customs (pl) – muitas (sg); contents (pl) – turinys (sg), etc.

(2) *differences in the category of tense*, e.g. in Lithuanian the verb has two past tenses and the verb morphology of each tense depends on whether the action has been completed or not and whether the action was performed once or more than once (there are no such morphological forms for verbs in English grammar). Jakobson also analyzed the cases of absence of certain categories and noted that “It is more difficult to remain faithful to the original when we translate into a language provided with a certain grammatical category from a language devoid of such a category” [5: 116]. However, as O. Armalytė and L. Pažūsis further maintain, this fact rarely causes considerable difficulties since in most cases the information regarding the frequency or completion of action can be inferred from context. Besides, there are corresponding lexical or lexical-grammatical ways to provide that kind of information (e.g. by adding *once/used to+infinitive, would+infinitive, everytime*).

(3) *differences in the category of gender*. In Lithuanian, the indication of gender is obligatory and in English gender exists only in nouns and in the person system.

(4) *the absence of the category of article in Lithuanian*. In Lithuanian, the indication of definiteness/indefiniteness is not obligatory, but if need be, this category can be expressed lexically. However, O. Armalytė and L. Pažūsis claim that the above mentioned differences should not be overstressed since the grammatical meanings of ST do not have to be rendered necessarily only by grammatical means of TL. The use of lexical ways of expression is a common strategy in translation. O. Armalytė and L. Pažūsis also point out another aspect of rendering grammatical meaning: it is important to decide whether a certain grammatical meaning is denotative (or pragmatic) or merely intralinguistic and therefore irrelevant (insignificant) as such in translation [1: 163–180].

Analysis of samples

Bearing in mind all theoretical points covered briefly in this article so far and, specifically, investigations by Lithuanian researchers of translation and grammatical equivalence, the next step is to go over certain excerpts from translations from English to Lithuanian of official texts to see how grammatical meaning is rendered and grammatical equivalence achieved in practice. All samples used in this article have been taken from www.glosbe.com/, the multilingual online dictionary and translation memory, containing translation extracts in various languages from *the Official Journal of the European Union* and *EUR-Lex*, the official site containing official documents. The examples provided here give some insight into the ways of achieving grammatical equivalence in translations from English to Lithuanian though, of course, a more comprehensive study is needed.

In example 1, the passive construction ‘is based on’ becomes a noun in the Lithuanian version of the text:

Example 1: *Sustainable forest management is based on the balanced integration of economic, social and environmental objectives weighing the various issues at stake.* – *Darniojo miškų valdymo pagrindas yra ekonominių, socialinių ir aplinkosaugos tikslų subalansuotas integravimas, stengiantis tinkamai įvertinti skirtingus labai svarbius klausimus.*

Changes in grammatical categories are very common – English participial constructions are equivalent to Lithuanian infinitive in translation in example 2:

Example 2: *Neighbourhood renewal action will vary according to local circumstances, but should be holistic and include measures to improve education, health and other public services, enhancing training, employment and economic opportunities, introducing proactive neighbourhood management, tackling anti-social behaviour, improving environmental quality and design, and ensuring good public transport services.* – *Atsižvelgiant į vietos sąlygas bus vykdoma skirtinga gyvenamųjų rajonų atnaujinimo veikla, tačiau ji turėtų būti visaapimanti ir numatyti priemonės švietimui, sveikatos apsaugai ir kitoms viešosioms paslaugoms gerinti, mokymų, įsidarbinimo ir ekonominės veiklos galimybės plėsti, iniciatyviam gyvenamųjų rajonų valdymui įvesti, asocialaus elgesio problemoms spręsti, aplinkos kokybei ir projektavimui gerinti ir tinkamoms viešojo transporto paslaugoms užtikrinti.*

Moreover, changes in sentence structure are very common, too. In example 3, there is no conjunction in the TT but the meaning is rendered lexically:

Example 3: *The objective should be that the EU must have an adequate transport system – but that transport system will have to give more consideration to their effects on the climate.* – Pagrindinis tikslas – sukurti ES tinkamą transporto sistemą, kartu labiau atsižvelgiant į jos poveikį klimatui.

In example 4, the translator also renders the ST meaning lexically without the conjunction *but*:

Example 4: <...> *absences from the host Member State of less than two consecutive years, which occurred before <...> April <...> but following a continuous period of five years' legal residence completed before that date do not affect the acquisition of the right of permanent residence pursuant to Article <...> thereof.* – <...> *trumpesnės kaip dveji metai iš eilės išvykos iš priimančiosios valstybės narės iki <...> m. balandžio <...> d. po teisėto ištisinio penkerių metų gyvenimo šalyje iki šios datos negali daryti įtakos nuolatinio gyvenimo šalyje teisės įgijimui pagal minėto <...> straipsnio <...> dalį.*

In example 5, TT sentence also skips the conjunction – the translator resorts to the use of a negative form to render the meaning of the original:

Example 5: *The current EUSF Regulation does not provide for a rapid response instrument but only for a refinancing instrument for emergency expenditures already incurred by the national authorities.* – Dabartiniame ESSF reglamente greito reagavimo priemonė nenumatyta, numatyta tik nacionalinių valdžios institucijų patirtų išlaidų refinansavimo priemonė.

In the following examples, complex ST sentences become compound sentences in TT: the translator uses a coordinating conjunction instead of a subordinating conjunction though the meaning of the original is rendered without any loss and the TL sounds natural and is grammatically correct:

Example 6: *For management expenditure during the first five years, decreasing from <...> % to <...> %, but not more than <...> % of the value of sales in each year.* – Valdymo išlaidos per pirmuosius <...> metus sumažėja nuo <...> % iki <...> % ir sudaro ne daugiau kaip <...> % metinių pardavimų sumos.

Example 7: *As the fourth Altmark criterion is not met but all the other conditions of Article <...> of the EC Treaty are met, the payments in question constitute State aid within the meaning of Article <...> of the EC Treaty.* – Kadangi nėra ketvirtojo Altmark kriterijaus atitikties, o visos kitos EB sutarties

<...> straipsnio <...> dalyje nustatytos sąlygos įvykdytos, laikoma, kad minėti mokėjimai yra valstybės pagalba pagal EB sutarties <...> straipsnio <...> dalį.

The following excerpt involves a transformation in the category of number:

Example 8: *This appropriation is intended to cover the remuneration and the employer's share of social security contributions for contract agent.* – *Šie asignavimai skirti padengti pagal sutartis dirbančių darbuotojų atlyginimus bei darbdavio mokamos socialinio draudimo įmokos dalį.* However, TL of example 9 should be corrected: the English word *influences* is correct in its plural form but the norms of the Lithuanian language require this word with abstract meaning to be used in the singular form in Lithuanian:

Example 9: *Consideration should also be given to the importance of understanding the social and cultural influences prevalent in different community groups because of the significance this can have on individual behaviour.* – *Reikėtų atsižvelgti ir į skirtingose visuomenės grupėse vyraujančių socialinių ir kultūrinių poveikių supratimo svarbą, nes jis gali turėti labai didelės reikšmės individo elgesiui.*

The English category of article, though absent in Lithuanian, rarely causes difficulties for translators since article can be easily rendered by lexical means or, as in excerpts 9 and 10, in Lithuanian there is no need to indicate indefiniteness:

Example 9: <...> *to require in addition the publication of a corrective statement* <...> – <...> *be to, pareikalauti, kad būtų paskelbtas pareiškimas apie padarytą klaidą* <...>.

Example 10: <...> *a Member State shall inform the Agency that the criterion on the basis of which market exclusivity was granted may not be met and the Agency shall then initiate the procedure laid down in Article.* – <...> *valstybė narė agentūrą informuoja, kad kriterijaus, pagal kurį buvo suteiktas rinkos išimtinumas, gali būti nesilaikoma ir agentūra pradeda* <...> *straipsnyje nustatytą procedūrą.*

Example 11: *The undersigned acknowledges that all correspondence and notices and any formalities or procedures relating to this undertaking addressed to or effected in writing at one of his or her addresses for service shall be accepted as duly delivered to him or her.* – *Toliau pasirašiusysis pripažįsta, kad visa korespondencija ir pranešimai, taip pat bet kurie formalumai ar procedūros, susiję su šiuo įsipareigojimu ir adresuoti arba raštu atlikti vienu iš jo įstaigos adresų, laikomi deramai jam pristatytais ar atliktais.*

Example 12: <...> *the information and supporting documents supplied are accurate* <...> – <...> *pateikta informacija ir patvirtinamieji dokumentai yra tikslūs* <...>.

Conclusions

Rendering of grammatical meaning and translation transformations occurring during translation are common both in literary texts and official texts though in official texts and their translations *language for specific purposes syntax* [8: 76] has to be given special consideration. Since it is impossible to find two languages sharing absolutely the same grammar system, translators employ strategies enabling to express ST meaning as efficiently and promptly as possible but this premise means that certain transformations cannot be avoided. From the standpoint of grammatical equivalence, Cicero's suggestion *to keep the same figures of thought in language which conforms to our usage* sounds absolutely reasonable. The comparative analysis of English and Lithuanian grammatical differences relevant in translations and examples of translated bits of texts suggest only some ways of tackling non-equivalence of two grammatical systems in translation and, of course, the issue of grammatical equivalence analysed in this article requires further and deeper investigations and analyses.

References

1. Armalytė O., Pažūsis L. *Vertimo teorijos pradmenys*. Vilnius: Vilniaus universitetas, 1990.
2. Baker M. *In Other Words: A Coursebook on Translation*. 2nd edition. London: Routledge, 2011.
3. Firbas J. *Functional Sentence Perspective in Written and Spoken Communication*. Cambridge: Cambridge University Press, 1992.
4. Hatim B., Munday J. *Translation: An Advanced Resource Book*. London: Routledge, 2004.
5. Jakobson R. On Linguistic Aspects of Translation in L. Venuti (ed.). *The Translation Studies Reader*. London and New York: Routledge, 2000, p. 113–118.
6. Leonavičienė A. *Vertimo atodangos: teorija ir praktika (prancūzų – lietuvių kalba)*. Kaunas: Technologija, 2010.
7. Munday J. *Introducing Translation Studies: Theories and Applications*. 2nd edition. London: Routledge, 2008.

8. *Naujasis Testamentas: Evangelija pagal Matą*. Vilnius: Lietuvos Biblijos Draugija, 2005.
9. Snell-Hornby M. *Translation Studies: An Integrated Approach*. Amsterdam and Philadelphia, PA: John Benjamins, 1995.
10. Venuti L. (ed.). *The Translation Studies Reader*. London and New York: Routledge, 2000.

Source of data

www.glosbe.com/

GRAMATINIS EKVIVALENTIŠKUMAS VERTIME IR VERTIMO TRANSFORMACIJOS OFICIALIUOSE TEKSTUOSE, VERSTUOSE IŠ ANGLŲ KALBOS Į LIETUVIŲ KALBĄ

Santrauka. *Ekvivalentiškumas visada buvo vienas svarbiausių vertimo studijų klausimų. Ekvivalentiškumo sąvoka apima įvairius lygmenis: žodžių reikšmių ekvivalentiškumą, gramatinį ekvivalentiškumą, teksto ir pragmatinį ekvivalentiškumą. Gramatinis ekvivalentiškumas dar nepakankamai ištirtas mokslininkų, tačiau dabar jis sulaukia vis daugiau dėmesio, nes vertimo studijos tapo dinamiška tarpdisciplininė sritimi. Gramatinis ekvivalentiškumas ypač svarbus verčiantiems iš anglų kalbos į lietuvių kalbą todėl, kad anglų kalba yra analitinė kalba, o lietuvių kalba – sintetinė. Tad šio straipsnio tikslas yra panagrinėti specifinius vertimo aspektus ir būdus, kuriais vertėjai gali perteikti gramatines reikšmes, versdami oficialaus pobūdžio tekstus. Pateiktų pavyzdžių analizė leidžia daryti išvadą, kad kalbų gramatinių sistemų, ypač sintaksės, skirtumai vertėjams gali sukelti sunkumų. Morfologinių ir sintaksinių transformacijų taikymas būtinas verčiant iš anglų kalbos į lietuvių kalbą ir siekiant, kad išverstas tekstas skambėtų natūraliai. Straipsnyje pateikta tiriamu klausimu svarbios teorinės literatūros apžvalga: trumpai pažvelgiama į istorines diskusijų apie laisvąjį ir pažodinį vertimą ištakas ir aptariamos kelios svarbios teorijos ir tyrimai – Jakobsono požiūris, Snell-Hornby pateikta teorija, Baker ekvivalentiškumo tyrimas, aktualiosios sakinio skaidos klausimai ir keli svarbiausi Lietuvos mokslininkų darbai. Straipsnio pabaigoje pateikiami keli vertimų pavyzdžiai, parodantys, kaip vertėjai iš anglų kalbos perteikia įvairias gramatines reikšmes.*

Reikšminiai žodžiai: *vertimas, gramatinis ekvivalentiškumas, vertimo transformacijos, oficialūs tekstai.*

PRIESAGOS *-IMAS (-YMAS)* VEDINIAI ADMINISTRACINĖJE KALBOJE: VARTOSENĄ IR NORMOS

Laima Pečkuvienė

Mykolo Romerio universitetas
Ateities g. 20, LT-08303
tel. (8 5) 271 45 83, el. paštas: kkk@mruni.eu

Reikšminiai žodžiai: *administracinė kalba, priesagos -imas (-ymas) vediniai, specialybės kalbos mokymas.*

Administracinė kalba privalo laikytis taisyklingos bendrinės kalbos reikalavimų. Tokia nuostata įtvirtinta *Lietuvos Respublikos įstatymų ir kitų teisės norminių aktų rengimo tvarkos įstatyme* (1995 m.), *Dokumentų rengimo taisyklėse* (2011 m.). Čia nurodoma, kad įstatymai ir kiti norminamieji teisės aktai turi būti rengiami laikantis bendrinės lietuvių kalbos normų ir teisinės terminijos.

Administracinei kalbai tenka dvejopas uždavinys: taisyklingos kalbos reikalavimus reikia suderinti su administracinės kalbos poreikiais. Tenkinat šiuos poreikius, administracinėje kalboje atsiranda dalykų, kurie čia vartojami savietai. Vienas iš tokių dalykų – veiksmožodiniai priesagos *-imas (-ymas)* daiktavardžiai (*nušalinti antstolio patvarkymu, bausti laisvės apribojimu, skirti turto konfiskavimą*).

Priesagos *-imas (-ymas)* daiktavardžių vartojimas analizuojamas P. Kniūkštos [3], A. Paulauskienės [4], A. Paulauskienės ir D. Tarvydaitės [5], A. Piročkino [6], J. Šukio [7] darbuose. Dažniausiai pasitaikančius bendrinei kalbai nepriimtinius tokių vedinių vartojimo atvejus aptaria ir pataria, kaip išsiversti be jų, kalbos praktikai skirti leidiniai *Kalbos praktikos patarimai, Kanceliarinės kalbos patarimai, Kalbos patarimai. Sintaksė: linksnių vartojimas* (S 1).

Veiksmožodiniai vediniai aktualūs studijuojantiems specialybės (administracinę) kalbą.

Šio straipsnio tikslas – aptarti, kas per specialybės kalbos pratybas svarbu, analizuojant priesagos *-imas (-ymas)* vedinių vartojimą administracinėje kalbo-

je. Pirmiausia siekiama iš(si)aiškinti tokių vedinių vartojimo polinkį specialybės tekstuose. Mokant taisyklingos specialybės kalbos svarbu, kad studentai suvoktų, kada administracinė kalba negali išsiversti be tokių vedinių, o kada jų vietoje reikia rinktis kitokius raiškos būdus. Vartojant tokius vedinius, neišvengiama bendrinės kalbos normų pažeidimų, kuriuos būtina aptarti ir parodyti, kokiais būdais tokių pažeidimų galima išvengti. Tai reikalinga rengiant studentus būsimai profesinei veiklai.

Tyrimo **objektas** – Lietuvos Respublikos kodeksuose, kodeksų komentaruose, įstatymuose vartojami priesagos *-imas (-ymas)* veiksmažodiniai vediniai. Analizuoti ir lyginti ne tik atskiri kodeksai, bet ir ankstesni ir vėlesni jų leidimai.

Analizuojant priesagos *-imas(-ymas)* vedinių vartojimo atvejus administracinėje kalboje, matyti, kad šie vediniai ir su jais sudarytos konstrukcijos stumia iš vartosenos bendrinei kalbai įprastesnius raiškos būdus, pvz.: *Aptariamo veiksmo atlikimo metu iš asmens gali būti paimti* <...> [BPKK (1): 396]; *Autobusų stočių steigimą ir jų priežiūrą atlieka savivaldybės* [KTK 11str.]. Juos vartojant padaroma ir šiurkščių kalbos klaidų. Veiksmažodinio pavadinimą reiškiančių vedinių naudininkas pasirenkamas tikslui, paskirčiai reikšti (<...> *prokuroras priima motyvuotą nutarimą, kuris pasiunčiamas vykdymui areštinės administracijai* [BPKK (1): 336]), objektui reikšti pavartojamas daiktavardis *atitikimas* su naudininku (<...> *patikrinti teisės akto atitikimą Konstitucijai ar įstatymams* <...> [KTĮ 27 str.]) ir pan.

Su vediniais ar be jų?

Veiksmažodiniai vediniai reikalingi administracinei kalbai. Bėda ta, kad kai kuriais atvejais jie vartojami be reikalo. Pavyzdžiui, kai reikiama mintis gali būti išreikšta veiksmažodžių asmenuojamosiomis formomis, bendratimi, padalyviu, šalutiniu sakiniu ar kitokiu lietuvių kalbai būdingesniu raiškos būdu, veiksmažodinių daiktavardžių nereikia. Administracinė kalba turi atsižvelgti į bendruosius lietuvių kalbos polinkius ir junginius su veiksmažodiniais daiktavardžiais vartoti pamatuotai. Reikia vengti nereikalingos daiktavardinės raiškos, pvz.:

Atlikdamas asmens fotografavimą, filmavimą ir matavimą pareigūnas fiksuoja duomenis apie asmenį. Atlikdamas rankų atspaudų ir pavyzdžio genetinei daktiloskopijai paėmimą pareigūnas renka medžiagą <...> [BPKK (1): 395].

Ar atlikdamas fotografavimą, filmavimą, matavimą, rankų atspaudų ir pavyzdžio genetinei daktiloskopijai paėmimą pareigūnas gaus kitokį rezultatą nei

gautų fotografuodamas, filmuodamas ir matuodamas asmenį, paimdamas jo rankų atspaudus ir pavyzdį genetinei daktiloskopijai? Rezultatas būtų toks pats. Veiksmožodiniai daiktavardžiai šiuo atveju nereikalingi, todėl reikia atsisakyti su jais sudarytų junginių ir vietoj jų pasirinkti pusdalyvio formas, kurios žymi šalutinį veiksmažodį, atliekamą to paties veikėjo. Tada sakiniai bus įprastesni mūsų kalbai.

Reikia atkreipti dėmesį į tai, kad tam tikrais atvejais administracinė kalba stengiasi verstis be veiksmožodinių daiktavardžių. Palyginkime:

<...> lygtinį atleidimą nuo laisvės atėmimo bausmės prieš terminą <...> skiria bausmės atlikimo vietos apylinkės teismas [BVKK: 445] ir <...> teismas gali lygtinai atleisti nuo bausmės <...> [BK 77 str. 1 d.]; <...> teismas pirmiau taiko bausmių apėmimą, po to <...> sudeda su kitomis paskirtomis bausmėmis [BK 63 str. 6 d.] ir <...> teismas gali bausmes apimti arba visiškai ar iš dalies jas sudėti [BK 63 str. 1 d.].

Ieškant bendrinei kalbai priimtinesnių raiškos būdų, pirmiausia būtina įvertinti, ar sakinys be priesagos *-imas* (*-ymas*) vedinių bus tikslus. Pavyzdžiui, išvengti veiksmožodinio daiktavardžio *pašalinimas* ir vietoj Pašalinimas iš teismo posėdžio salės skiriamas asmeniui, kuris <...> pažeidžia teismo posėdžio tvarką <...> [CPK (1) ir CPK (2) 105 str. 1 d.] pasakyti Iš teismo posėdžio salės pašalinamas asmuo, kuris <...> pažeidžia teismo posėdžio tvarką <...>, negalima. Pasikeis esmė. Mat *pašalinimas iš teismo posėdžių salės* yra viena teismo nuobaudų rūšių [žr. CPK 103 str.]. Tokia nuobauda gali būti skiriama byloje dalyvaujantiems asmenims Civilinio proceso kodekso nustatyta tvarka. Aptariama šio kodekso straipsnyje ir norima pasakyti, kad asmuo ne šiaip pašalinamas iš teismo posėdžio salės. Jam yra skiriama tam tikra nuobauda – *pašalinimas iš teismo posėdžio salės*. Sakinį *Juridiniams asmeniui gali būti skiriamas turto konfiskavimas* [BK 67 str. 5 d.] pataisius Gali būti konfiskuojamas juridinio asmens turtas, bus nepasakyta, kad juridiniams asmeniui skiriama viena baudžiamojo poveikio priemonių, t. y. *turto konfiskavimas* [žr. BK 67 str. 2 d.]. Baudžiamajame kodekse vartojama formuluotė *bausti teisės* (ką daryti, kuo užsiimti) *atėmimu*: *Valstybės tarnautojas <...> baudžiamas teisės dirbti tam tikrą darbą arba užsiimti tam tikra veikla atėmimu* [BK 225 str. 1 d., 2 d., 4 d., 228 str., 229 str.], kaip ir <...> *baudžiamas viešaisiais darbais arba laisvės apribojimu, arba areštu, arba laisvės atėmimu* <...> [BK 140 str. 1 d.]. Kad ir kaip norėtūsi pasakyti įprastčiau (*valstybės tarnautojas <...> praranda teisę arba netenka teisės dirbti tam tikrą darbą arba užsiimti tam tikra veikla*), to padaryti negalima, nes *viešųjų teisių atėmimas, teisės dirbti tam tikrą darbą arba užsiimti tam tikra veikla atė-*

mimas yra Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso 42 straipsnyje nurodytos bausmių rūšys, kuriomis gali būti baudžiamas nusikaltimą arba baudžiamąjį nusižengimą padaręs asmuo. Kiekvienu konkrečiu atveju reikia žiūrėti, kad bendrinei kalbai priimtinesnė raiška būtų priimtina ir administracinei kalbai.

Administracinėje kalboje laikui reikšti vartojami abstraktieji priesagos *-imas (-ymas)* vediniai su polinksniu einančiu daiktavardžiu *metu*, pvz.:

Teismas, bylos nagrinėjimo metu nustatęs <...> [CPK (1) ir CPK (2) 45 str. 1 d.]; *<...> atsižvelgia į jo elgesį bausmės atlikimo metu <...>* [BK 76 str.2 d.]; *Jei-gu bylos nagrinėjimo metu keičiasi <...>* [CPK (1) ir CPK (2) 16 str. 1 d.]; *Sprendimo, nutarties, įsakymo ar nutarimo priėmimo metu <...>* [CPK (1) ir CPK (2) 19 str. 1 d., 2 d.].

Bendrinėje kalboje tokio laiko raiškos būdo siūloma vengti, o vietoj jo patariama rinktis pusdalyvio arba padalyvio formas [žr. 2: 90]. Tada šiais konkrečiais atvejais būtų taip: *teismas, nagrinėdamas bylą; atliekant bausmę; nagrinėjant bylą; priimant sprendimą, nutartį, įsakymą, nutarimą.*

Kliūva priesagos *-imas* vedinys *atitikimas*, vartojamas su naudininku objektui reikšti, pvz.:

<...> patikrinti teisės akto atitikimą Konstitucijai ar įstatymams <...> [KTĮ 27 str.]; *<...> buvo nagrinėjami įvairių įstatymų <...> bei kitų teisės aktų atitikimo Konstitucijai klausimai* [BPKK(1): 36].

Bendrinėje kalboje tai laikoma klaida. Jos išvengti galima keliais būdais. Vienas iš jų – nurodyti kelių objektų atitikimą: *<...> buvo nagrinėjami įvairių įstatymų <...> bei kitų teisės aktų ir Konstitucijos atitikimo klausimai*; kitas – vartoti šalutinį sakinį: *buvo nagrinėjama, ar įvairūs įstatymai bei kiti teisės aktai atitinka Konstituciją*. Galima vartoti daiktavardį *sutikimas* su prielinksniu su konstrukcija: *<...> galima kreiptis dėl atitinkamo teisės akto nuostatų sutikimo su Konstitucija* [CKK: 60].

Veiksmožodinių daiktavardžių naudininkas

Stiprėjantį kalbos daiktavardėjimo procesą rodo ir administracinėje kalboje vartojamas priesagos *-imas (-ymas)* vedinių naudininkas paskirčiai ar tikslui reikšti, pvz.:

Šie procesiniai aktai siunčiami vykdymui į policijos įstaigą [BPKK (1): 359]; *Šiais atvejais prašymo vykdymui nereikalingas <...> leidimas* [BPKK(1): 184];

<...> atlieka veiksmus, reikalingus pasirengti bylos nagrinėjimui [CPK (1) ir CPK (2) 319 str. 2 d.].

Ar toks naudininkas tinka bendrinei kalbai? Tikslui, paskirčiai reikšti gali būti vartojami sukonkretėjusių ir veiksmo pavadinimo nereiškančių daiktavardžių, sudarytų su priesaga *-imas* (*-ymas*), naudininkai, taip pat tinka konkreti-namąjį pažyminį turintis naudininkas, pvz.: <...> *dokumentuose, kuriais siekiama pasirengti žodiniam bylos nagrinėjimui, papildomai turi būti* <...> [CPK (1) ir CPK (2) 112 str.].

Abstrakčios reikšmės vedinių naudininko reikia atsisakyti, pvz.:

Jeigu per <...> *nustatytą terminą nebuvo pranešta apie laivo pateikimą pa-krovimui ar iškrovimui, siuntėjui ar gavėjui turi būti suteikiamas papildomas terminas šiems darbams atlikti* [VVTK 44 str. 4 d.]; <...> *dalyvavimui teisme turi gauti teismo leidimą* [BPKK(2): 65]; *Jeigu buvo pasiūlyti du skirtingi klausimo išsprendimo variantai, kiekvienas iš jų apsvarstomas jų pateikimo svarstymui ei-lės tvarka* [BPKK (2): 190].

Vietoj tokio naudininko turi būti vartojama bendratis.

Iš administracinių tekstų matyti, kad tikslui ar paskirčiai reikšti abstrak-čiųjų priesagos *-imas* (*-ymas*) daiktavardžių naudininkas pavartojamas ne tik vienas, bet ir su kilmininkiniu pažyminiu, pvz.:

<...> *byla gali būti nagrinėjama tiek laiko, kiek reikia* <...> *visų bylos aplin-kybių išaiškinimui* [BPKK (2): 71]; *Šiais atvejais prašymo vykdymui nereikalin-gas* <...> *leidimas* [BPKK(1): 184].

Kaip tokia konstrukcija vertinama kalbos normos požiūriu? A. Paulauskienė ir D. Tarvydaitė rašo, kad „<...> labai dažnai raštų kalboje vartojama daiktavardinė konstrukcija, kur daiktavardžio naudininką atstoja kilmininkas, o bendratį – veiksmožodinės kilmės daiktavardžio naudininkas: vietoj modelio *dalgis šienui pjauti* atsiranda modelis *dalgis šieno pjovimui*, pvz.: *Norime pabrėž-ti, kad ir atskiro vaizdo suvokimui (= atskiram vaizdai suvokti) svarbus jausmo vaidmuo*“ [5: 99]. Taigi čia tokios konstrukcijos peikiamos. Tokias konstrukci-jas taiso A. Piročkinas, atkreipdamas dėmesį, kad kilmininkinis pažyminis jose „keistinas naudininku. Tada gauname vadinamąjį naudininką su bendratimi, labai būdingą lietuvių kalbai konstrukciją. Pvz.: Paskirti šią sumą asenizacijos *mašinos įgijimui* (= asenizacijos mašinai įsigyti). <...> Reikia padaryti rentge-nogramą *diagnozės patikslinimui* (= diagnozei patikslinti; kad būtų patikslinta diagnozė)“ [6: 115]. Abstrakčios reikšmės priesagos *-imas* (*-ymas*) vedinių nau-dininką su kilmininkiniu pažyminiu taiso *Kalbos patarimai* [žr. 2: 50]. Todėl ir aukščiau pateiktuose administracinės kalbos pavyzdžiuose veiksmožodinių

daiktavardžių naudininką reikia keisti bendratimi, o kilmininku išreikštą pažyminį – naudininku: <...> **visų bylos aplinkybių išaiškinimui** (= *visoms bylos aplinkybėms išaiškinti; kad būtų išaiškintos visos bylos aplinkybės*); <...> **prašymo vykdymui** (= *prašymui vykdyti*). Tačiau J. Šukys tokias konstrukcijas vertina kiek kitaip: „kad kalba būtų gyvesnė, tokį kilmininką su veiksmažodinių daiktavardžių naudininku, jei posakis nėra tapęs koku terminu, plg. *sveikatos draudimas*, vis dėlto geriau keisti tradicinei lietuvių kalbai įprastu naudininku su bendratimi“ [7: 179], t. y. griežtai netaiso.

Analizuojant netinkamus naudininko vartojimo atvejus, kartu reikia aptarti, kad administracinėje kalboje tikslas reiškiamas ir bendrinei kalbai įprastu būdu, t. y. vartojant naudininką su bendratimi, pvz.:

Jeigu bylai nagrinėti (ne *bylos nagrinėjimui*) reikia daug laiko <...> [CPK (1) ir CPK (2) 16 str. 3 d.]; *Užstatui įmokėti* (ne *užstato įmokėjimui*) teismas negali paskirti trumpesnio kaip trijų dienų termino [CPK (1) ir CPK (2) 102 str. 3 d.]; <...> turi būti suteikiamas papildomas terminas *šioms darbams atlikti* (ne *šių darbų atlikimui*) [VVTK 44 str. 4 d.]; Darbuotojams <...> suteikiamos mokymosi atostogos *įskaitoms pasirengti ir laikyti* (ne *įskaitų pasirengimui ir laikymui*) [DK 181 str. 2 d.].

Veiksmažodinių vedinių naudininkas keistinas galininku, kai tokio linknio reikalauja į junginį įeinantis veiksmažodis, pvz.:

Teismas <...> nustato konkretų terminą <...> ikiteisminiam tyrimui papildyti (= *papildyti ikiteisminį tyrimą*) [BPK 234 str. 3 d.]; <...> prokuroras privalėtų prašyti bylą perduoti **ikiteisminiam tyrimui papildyti** (= *papildyti ikiteisminį tyrimą*); <...> [BPKK (2): 167]; <...> turėtų pateikti prašymą perduoti jam bylą **tyrimui papildyti** (= *papildyti tyrimą*) [BPKK (2): 167].

Šiais atvejais galimas ir šalutinis sakiny (kad būtų papildytas (ikiteisminis) tyrimas).

Veiksmažodinių daiktavardžių įnagininkas

Administracinei kalbai būdingi su priesagos *-imas (-ymas)* vedinių įnagininku sudaryti junginiai, kuriais reiškiamas veiksmų, sprendimų pagrindas. Toks įnagininkas dauguma atvejų vartojamas su veikėjo (veiksmažodinio kilmininku), pvz.:

Pirmalaikiai Seimo rinkimai gali būti rengiami *Seimo nutarimu*, priimtu ne mažiau kaip 3/5 visų Seimo narių balsų dauguma [Lietuvos Respublikos Konstitucijos 58 str.]; Darbo sutarties nutraukimas *šalių susitarimu* [DK 125 str.];

<...> *liudytojai posėdžio pirmininko patvarkymu privalo apleisti teismo posėdžio salę* [CPK (1) ir CPK (2) 241 str.]; <...> *teismas, vadovaudamasis valstybinės globos ir rūpybos institucijos teikimu, priima nutartį* <...> [CPK (1) ir CPK (2) 622 str.]; *Daiktinių įrodymų apžiūra* <...> *dalyvių prašymu gali būti atliekama* [BPK 289 str. 1 d.].

Veiksmo pagrindas gali būti nusakomas ir vienu įnagininku, pvz.:

<...> *jeigu susitarimu nenustatyta kitaip* <...> [CPK (1) ir CPK (2) 120 str. 3 d.]; *Liudytojo apklausa pradėdama pasiūlymu papasakoti viską* <...> [BPKK (1): 479]; *Jeigu asmuo, iškvietas į apklausą šaukimu, neatvyksta* <...> [BPKK (1): 476].

Tačiau būtina atkreipti dėmesį, kad veiksmo pagrindas negali būti reiškiamas dokumento pavadinimo įnagininko forma be grindžiamosios reikšmės veiksmažodžio, pavyzdžiui, *Policijos ar išieškotojo pareiškimu teismas priima nutartį išieškoti* <...> [CPK (1) ir CPK (2) 623 str.]. Teismas gali priimti nutartį remdamasis *policijos ar išieškotojo pareiškimu*.

Atidžiau derėtų rinktis veiksmažodinių vedinių įnagininką veiksmo atlikimo būdai reikšti, pvz.:

<...> *darbdavio reorganizavimas sujungimu, padalijimu, išdalijimu ar prijungimu* <...> *nenutraukia galiojančių darbo sutarčių* [DKK: 95]; *Bylose dėl išlaikymo išieškojimo, dėl atlyginimo žalos, padarytos suluošinimu ar kitaip sužalojant sveikatą, taip pat atimant maitintojo gyvybę* <...> [CPK (1) ir CPK (2) 620 str. 1 d.].

Aiškiau ir sklandžiau būdą nusako padalyvis: *darbdavio reorganizavimas sujungiant, padalijant, išdalijant ar prijungiant* <...>; *dėl atlyginimo žalos, padarytos suluošinant ar kitaip sužalojant sveikatą* <...> (forma suluošinant dera su sakinyje vartojamais padalyviais *sužalojant, atimant*).

Išvados

Administracinei kalbai reikalingi priesagos *-imas (-ymas)* vediniai, tačiau juos vartoti reikia labai pamatuotai. Visais įmanomais atvejais, t. y. tada, kai sakinyje įmanomas be tokių vedinių, pirmenybę reikia teikti bendrinėje kalboje įprastai raiškiai.

Vartojant priesagos *-imas (-ymas)* vedinius neišvengiama tam tikrų nukrypimų nuo bendrinei kalbai priimtinos vartosenos. Tokius atvejus būtina skirti nuo akivaizdžių bendrinės kalbos normų pažeidimų. Nenorminio vartojimo

atvejai nėra pavieniai, jie plinta administracinėje kalboje. Tai rodo, kad prielaidos *-imas (-ymas)* vedinių vartojimo problema yra aktuali ir jai reikia skirti deramą dėmesį per specialybės kalbos pratybas.

Siekiant administracinės kalbos taisyklingumo, vien kalbininkų dėmesio ir pastangų nepakanka. Atsakingiau turi elgtis administracinių tekstų rengėjai ir nekartoti tų pačių metų metais daromų klaidų. Tada galima tikėtis kokybinių administracinės kalbos pokyčių. Taisyklinga administracinė kalba palengvintų specialybės kalbos dėstytojų darbą: išvaduotų nuo klaidų taisymo (studentams sunku suvokti, kad kodeksuose ir jų komentaruose gali būti bendrinei kalbai nepriimtinių dalykų), daugiau dėmesio būtų galima skirti kitiems specialybės kalbos dalykams.

Literatūros sąrašas

1. *Dabartinės lietuvių kalbos gramatika*. Red. V. Ambrazas. 4-oji patais. laida. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas, 2005.
2. *Kalbos patarimai*. Kn. 2: Sintaksė: 1. Linksnių vartojimas. Sud. R. Miliūnaitė. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas, 2003.
3. Kniūkšta P. *Administracinė kalba ir jos vartoseną*. Vilnius: Lietuvių kalbos institutas, 2005.
4. Paulauskienė A. *Teisininkų kalba ir bendrosios normos*. Vilnius: Justitia, 2004.
5. Paulauskienė A., Tarvydaitė D. *Gramatikos normos ir dabartinė vartoseną*. Kaunas: Šviesa, 1986.
6. Piročkinas A. *Administracinės kalbos kultūra*. Vilnius: Mintis, 1990.
7. Šukys J. *Lietuvių kalbos linksniai ir prielinksniai: vartoseną ir normos*. Kaunas: Šviesa, 1998.

Šaltinių sąrašas

1. BK – *Lietuvos Respublikos baudžiamasis kodeksas*. Vilnius: Mūsų Saulužė, 2007.
2. BPK – *Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodeksas*. Vilnius: Teisinės informacijos centras, 2012.
3. BPKK (1) – *Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso komentaras*. Kn. 1: I–IV daly. Vilnius: Teisinės informacijos centras, 2003.
4. BPKK (2) – *Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso komentaras*. Kn. 2: V–XI daly. Vilnius: Teisinės informacijos centras, 2003.
5. BVKK – *Lietuvos Respublikos bausmių vykdymo kodekso komentaras*. Vilnius: Registrų centras, 2004.

6. CKK – *Lietuvos Respublikos civilinio kodekso komentaras*. Kn. 1: Bendrosios nuostatos. Vilnius: Justitia, 2001.
7. CPK (1) – *Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodeksas*. Vilnius: Teisinės informacijos centras, 2002.
8. CPK (2) – *Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodeksas*. Vilnius: Registrų centras, 2012.
9. DK – *Lietuvos Respublikos darbo kodeksas*. Vilnius: Mūsų Saulužė, 2004.
10. KTĮ – *Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo įstatymas*. – www.lrkt.lt/KTįstatymas.html (žiūrėta 2012-06-03).
11. KTK – *Lietuvos Respublikos kelių transporto kodeksas. Lietuvos Respublikos muitinės, pataisos darbų, geležinkelio transporto, kelių transporto, vidaus vandenų transporto kodeksai*. Vilnius: Teisinės informacijos centras, 2002.
12. VVTK – *Lietuvos Respublikos vidaus vandenų transporto kodeksas. Lietuvos Respublikos muitinės, pataisos darbų, geležinkelio transporto, kelių transporto, vidaus vandenų transporto kodeksai*. Vilnius: Teisinės informacijos centras, 2002.

DERIVATIVES WITH SUFFIXES -IMAS (-YMAS) IN ADMINISTRATIVE LANGUAGE: USAGE AND STANDARDS

Summary. *The requirements of a regular general language must be harmonized with the special needs in the administrative language. As a consequence, there appear some individual features. One of them is known as verbal suffixes in nouns containing endings -imas (-ymas).*

Using derivatives suffixes -imas (-ymas), certain deviations from the usual usage are unavoidable. In such cases, it is important to differentiate between the apparent deviation and the standard usage. Non-standard instances are not rare – they are widespread in the administrative language. It proves that an issue of derivative suffixes is topical and should be thoroughly analyzed in teaching professional language.

Linguists' attention and efforts are not sufficient seeking to ensure the regular administrative language. Test makers should deal with language irregularities and avoid making the same mistakes all over again. Such an approach will help to change the administrative language for the better.

Keywords: *administrative language, derivatives suffixes -imas (-ymas), teaching professional language.*

PECULIARITIES OF FORMAL STRUCTURE OF TERMINOLOGY OF CONSTITUTIONAL LAW IN LITHUANIAN AND ENGLISH

Liudmila Pogožilskaja

Mykolo Romerio universitetas
Ateities g. 20, LT-08303 Vilnius
tel. (8 5) 271 45 83, el. paštas: ukk@mruni.eu

Keywords: terminology, formal structure, constitutional law, comparative linguistics.

Introduction

The topicality of the article. Legal language has a specific system of terminology and sentence structure. It differs from other branches of language by its lexis – terminology, which is one of the most important research objects of the legal language [9: 3]. The level of the development of terminology of a particular branch of science, industry, or law depends on the degree of development and advancement of the sphere where new concepts and terms referring to them are created and used.

Although first steps in the development of the constitutionality of Lithuania were made in the early XVI c., when constitutional provisions were codified in Statutes of Lithuania, the beginning of the evolution of the history of the constitutional law of Lithuania is considered to be the late twenties of the XX c., when the first provisional constitutions of Lithuania were created in 1918, 1919 and 1920 m. As professor M. Maksimaitis claims, the terminology of the Lithuanian law and professional legal language in general started to be formed alongside the restoration of the statehood of Lithuania in 1918 and was primarily determined by the needs of the restored national state [7: 7–13]. During the annexation period the development of the constitutionality of Lithuania was discontinued. Lithuania was announced a confederate state and its statehood was repealed. A new constitution of the Lithuanian SSR (the Lithuanian Soviet

Socialist Republic) was adopted in 1940 on the basis of the 1936 constitution of the SSSR and was amended in 1977 by the new constitution of the SSSR. That act abolished all state and legal institutions of the independent Lithuania and introduced the Soviet system of governance and politics. Thus, the modern constitutional law of Lithuania is quite young.

The constitutional law is the most important branch of law. It is the basis of the whole state because the constitutional norms establish the basis of the political, social, economic, and administrative framework of the state, set out the principles of the organization of state institutions and functioning thereof, provide for the mechanism of implementation of the government policy, set out the status of citizens and the relationship between the state, its citizens and the society. All these aspects of the constitutional framework depend on the political regime and the form of government. Over the last two decades, the political structure of the Lithuanian state has changed, thus significant changes were introduced into its legal systems, legal language, especially legal terminology. Some terms became obsolete, the need to name newly established institutions and new concepts became apparent. The name of the state itself and the concept and names of the institutions functioning in the state have changed.

Some legal terms were used in the previous temporary and permanent Constitutions, such as the nation, the president, the Seimas, but they have acquired a new social philosophical and legal meaning. The concept of human rights and freedoms has also changed. As new terms are constantly created, it is worthwhile to compare them with the tradition of term formation in other languages, to pick up new ideas to be able to improve the terminology of one's own language. The comparative research of terminology of Lithuanian and other languages is relevant because the comparative research of several languages not only reveals peculiarities of term formation of a particular language but allows seeing the terminology of Lithuanian in a new light. Thus, the comparative research can provide the authors of the Lithuanian terminology with a lot of vital information on how to improve the terminology of the Lithuanian language more objectively [11: 98–104].

Prior coverage of the issue. The comparative research of terminology of Lithuanian and other languages is not numerous, and the research which focuses on the comparison of legal terminology of Lithuanian and other languages is scarce. The most prominent scientists who analyse terminology issues in their works, such as principles of term formation, typology, sources, and peculiarities, are K. Gaivenis [1], S. Keinys [5] and E. Jakaitienė [2].

Comparative aspects and issues of equivalence of terminology of Lithuanian and other languages are analysed by Marina V. [8: 98–108], Kontutytė E. [6: 69–79]. The Lithuanian legal language has been analysed mainly from historical comparative and cultural perspective. A. Umbrasas analyses terminology of Lithuanian, its status during the interwar period of 1918–1940, the alternation of terminology in the translations of the Lithuanian civil codes and the criminal statute [14]. Synchronic contrastive analysis of terminology of criminal law is conducted by Janulevičienė V. and Rackevičienė S. [10: 98–108]. As the linguists claim, “if one wishes to improve the quality of translations of legal documents from and to Lithuanian, it is necessary to analyse and compare legal terminology of Lithuanian and other languages, term formation and semantics” [3].

The aim of the article. The present article is devoted to the analyses of formal structure of legal terms. The analyses of formal structure of terms can provide creators of new terms with a lot of information. Terms are created in compliance with the terminological tradition of a particular country. Usually, the criteria for term creation include being grammatically correct, systematised, unambiguous, short, stylistically neutral, and easy to form. The analysis of formal structure of terms reveals the traditions of term formation in different languages and the principles of term creation in those languages. The aim of the article is to analyse the formal structure of the terminology of constitutional law in Lithuanian and English and to compare the patterns of term formation in these two languages. The object of the research is the terms used in the constitutional law of Lithuania and the United Kingdom which are related to regulation of the relationship of an individual, the society and the state, human rights and freedoms. The article analyses all terms in Lithuanian and English referring to the rights and freedoms of an individual and related concepts found in the legal documents. The Lithuanian terms were selected from the Constitution of the Republic of Lithuania (further on referred to as LRK) and the Universal Declaration of Human Rights, 1948, in the Lithuanian language (further on referred to as VZTD), whereas the English data was acquired from the Human Rights Act, 1998, in English (further on referred to as HRA), which is based on the European Convention on Human Rights (further on referred to as ECHR), and the Universal Declaration of Human Rights, 1948, in English (further on referred to as UDHR). As the legal systems of the two analysed countries were developed under the influence of different historical and political processes and as such are quite different (the Lithuanian legal system is continental and codified, meanwhile the legal system of the United Kingdom is a common law

system based on precedent and custom), absolute equivalence of terminology is impossible [12: 342–351, 13: 101–112]. Terms refer to certain concepts created for a particular legal system and reflect the traditions and values of that legal system. However, the terminology of the two analysed legal systems is also entrenched in international documents, operative in the UK and Lithuania.

Objectives of the research and **methodology**. The objectives of the present research are to identify the patterns of formal structure of the analysed terms characteristic of each language, the frequency thereof, and the reasons which determine the choice of a particular pattern. A comparative linguistic method of analysis is applied, which seeks to reveal similarities and differences in formal structure of legal terms in Lithuanian and English. The analysis of the formal structure of terms involves classification of terms into formal types and determining what patterns of term formation are characteristic of each language. The theoretical basis of the research is the works on lexicology, lexicography, terminology and terminography of such prominent Lithuanian linguists as K. Gaivenis [1], S. Keinys [5] and E. Jakaitienė [2], who explore the issues of typology, principles of formation and peculiarities of terms in general.

Discussion of the results. The formal structure of terms related to regulation of the relationship of an individual, the society and the state, human rights and freedoms.

The analysis of the Lithuanian and English terms referring to human rights and freedoms reveals that all of them are compound. They can be classified into following formal types:

1. First pattern: **Genitive + right/freedom**

This pattern is characteristic only of Lithuanian. English terms do not follow this pattern.

According to their meaning, the Lithuanian terms following this pattern can be further subdivided into two types. The noun in the genitive case in the pattern of the first type names the object of the human right or freedom (i. e. the right or freedom to something), e.g. *rinkimų teisė* ('the right to elections'), *peticijos teisė* ('the right of petition'), *minties, tikėjimo ir sąžinės laisvė* ('freedom of thought, conscience and religion'), *nuosavybės teisė* ('the right of property'), the noun in the genitive case in the pattern of the second type indicates who the right of freedom belongs to, e. g. *sutuoktinių teisės* ('the rights of spouses'), *lygių moterų ir vyrų teisės* ('equal rights of women and men'), *žmogaus teisės ir laisvės*

(‘rights and freedoms of humans’). As can be seen in *Table*, this model is not frequent and on average makes up 16 % of the analysed cases.

Such a pattern does not exist in English where the genitive case is expressed by other linguistic means: (a) by prepositional constructions (when either referring to the object of the human right or freedom or when indicating who the right of freedom belongs to), e. g. *the right of petition* (*peticijos teisė*), *the right to freedom of thought, conscience and religion* (*minties, tikėjimo ir sąžinės laisvė*); *the equal rights of men and women* (*lygios moterų ir vyrų teisės*); (b) by an infinitive (when referring to the object of the human right or freedom), e. g. *the right to own property* (*nuosavybės teisė*); or (c) by an adjective, e. g. *human rights* (*žmogaus teisės*).

2. Second pattern: **Prepositional constructions**

This pattern is characteristic of both Lithuanian and English. The Lithuanian terms follow the pattern ‘the preposition ‘į’ (*to*) + a noun in the accusative case’; the English terms follow the pattern ‘the preposition ‘to, of, from’ + a noun’.

In Lithuanian, the analysed prepositional constructions are formed using only one preposition, i. e. ‘į’ (*to*), e. g. *teisė į gyvybę, laisvę, asmens saugumą* (*the right to life, freedom and security of person*), *teisė į gynybą* (*the right to protection*). The comparison of frequency of terms formed by means of prepositional constructions in LRK ir VZTD shows a significant difference (see *Table*). In LRK, only 2 constructions of this type were found, which makes up only 6, 25 % of all analysed patterns; meanwhile, in VZTD, the number thereof is 32, 5 %. One of the reasons of these diverse data could lie in the nature of the analysed documents. VZTD is a translation of an international document from English into Lithuanian. The original text uses numerous precise terms which the translator tried to preserve in the process of translation. LRK was originally written in Lithuanian, it is not a translation from another language. In comparison with the language of other branches of law, the language of LRK uses less specific terms used only by lawyers. This is determined by the addressee of the document. The constitution is intended for people with or without legal education; that is why its language has to be not only formal, precise, and clear, but also comprehensible to ordinary citizens. Thus, this language uses the minimum amount of specific terminology. In LRK, the pattern ‘the preposition ‘į’ (*to*) + a noun in the accusative case’ is replaced by either the pattern ‘right/freedom + infinitive’, where the preposition ‘į’ is replaced by a verb which specifies the action of ‘getting’ or ‘having’ (e. g. VZTD – *teisė į poilsį ir laisvalaikį*

vs. LRK – *teisė turėti (to have) poilsį ir laisvalaikį*; VZTD – *teisė į socialinę apsaugą*, vs. LRK – *teisė gauti (to get) socialinę apsaugą*), or the right or freedom is expressed not through a term, but rather by an explicit construction (a full sentence) explaining the essence of the right or freedom (e. g. VZTD – *teisė į mokslą*, vs. LRK – „Mokymas valstybinėse ir savivaldybių bendrojo lavinimo, profesinėse bei aukštesniosiose mokyklose yra nemokamas“ and „Aukštasis mokslas prieinamas visiems pagal kiekvieno žmogaus sugebėjimus“).

In English, the analysed prepositional constructions are formed using prepositions ‘to’, ‘of’ and ‘from’, e. g. *the right to life, the right of petition, freedom from fear*. All analysed documents exhibit similar frequency of this pattern. This pattern is the most productive when forming terms referring to human rights and freedoms in English. As can be seen in the table, this pattern is followed in 57 % of all analysed cases. There is a slight difference in the use of prepositions. The word ‘freedom’ is always used with the preposition ‘of’, whereas the word ‘right’ is used with the preposition ‘to’. However, there are some exceptions to the rule, when the word ‘right’ can be used with the preposition ‘of’ when the noun and verb forms of the word following the preposition are homonymous, e. g. *the right of petition*, but *the right to petition (against somebody)*.

3. Third pattern: **Right/freedom + infinitive**

This pattern is characteristic of both Lithuanian and English and is quite frequent in both languages. In Lithuanian, this pattern is extremely productive as it is used with similar frequency in both analysed documents and on average makes up 59 % of all cases, e. g. *teisę turėti savo įsitikinimus ir juos laisvai reikšti* (*‘the right to have convictions and express them freely’*), *laisvė gauti ir skleisti informaciją* (*‘the right to receive and impart information’*). In the analysed documents in English, 30 % of all analysed cases follow this pattern.

4. Fourth pattern: **Adjective + right/freedom**

This pattern is also characteristic of both Lithuanian and English terms, but it is not very frequent in both languages. Only several instances of this pattern have been found in all documents, e. g. *ekonominė teisė – economic right, socialinė teisė – social right, kultūrinė teisė – cultural right*), which make up only from 5 to 13 %. The English term *human right* which follows this pattern corresponds to the Lithuanian term *žmogaus teisė*, formed following another pattern – **Genitive + right/freedom**.

Table . Distribution of terms in the analysed documents

Document Model	LRK	VZTD	HRA	UCHR	ECHR	Average number of terms in documents in Lithua- nian	Average number of terms in documents in English
Total number of terms	32	43	22	40	17		
Prepositional constructions	2	14	14	22	9	8	15
	6,25 %	32,5 %	63,5 %	55 %	53 %	19,5 %	57 %
Right/ freedom + infinitive	20	24	5	13	6	22	8
	62,5 %	55,5 %	23 %	32,5	35 %	59 %	30 %
Genitive + right/ freedom	8	3	-	-	-	5,5	-
	25 %	7 %	-	-	-	16 %	-
Adjective + right/ freedom	2	2	3	5	2	2	3
	6,25 %	5 %	13,5%	12,5 %	12 %	5,5%	13 %

Conclusions

Relying on the data of the research, the following conclusions can be drawn:

1. Human rights and freedoms are expressed through compound terms in Lithuanian and English. The terms referring to human rights and freedoms found in the analysed documents can be classified into four formal types: 1. prepositional constructions; 2. *right/ freedom + infinitive*; 3. Genitive + *right/ freedom*; 4. adjective + *right/ freedom*.

2. In Lithuanian and English, different patterns of term formation are preferred. In English the most productive pattern of term formation is *prepositional constructions* (57 %), the second most frequent pattern used is *right/ freedom + infinitive* (30 %). In Lithuanian, these two patterns are very productive; however, the more productive of the two is the pattern *right/*

freedom + infinitive (59 %), while prepositional constructions make up 19, 5 %. In both languages, the pattern *adjective + right/ freedom* is not frequent. The pattern *Genitive + right/ freedom* was found only in Lithuanian because in English the genitive case is expressed by other linguistic means, i. e. prepositional constructions, an infinitive or an adjective. In Lithuanian, this pattern is the third in frequency and on average makes up 16 % of all analysed cases.

3. Patterns of term formation and the choice of a particular pattern depend on the nature of the document and the semantics of the term. Thus, to be able to determine regularities conditioning the choice of a particular pattern, it is necessary to analyse the semantics of the terms, which the author of the present paper is planning to do in the future. The results of the analyses of the principles of term formation can be useful not only to creators of terminology but also translators and interpreters when deciding which translation strategy to use.

References

1. Gaivenis K. *Lietuvių terminologija: teorijos ir tvarkybos metmenys*. Vilnius: Lietuvių kalbos instituto leidykla, 2002.
2. Jakaitienė E. *Leksikologija*. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2010.
3. Janulevičienė V., Rackevičienė S. Nusikalstamų veikų pavadinimai lietuvių ir anglų kalbomis. *Socialinių mokslų studijos*. 2009. T. 4(4), p. 357–381.
4. Janulevičienė V., Rackevičienė S. Lietuvių, anglų ir norvegų kalbų baudžiamosios teisės terminai. *Kalbų studijos*. 2010. T. 17, p. 19–28.
5. Keinys S. *Dabartinė lietuvių terminologija*. Vilnius: Lietuvių kalbos instituto leidykla, 2005.
6. Kontutytė E. Įmonių teisinės formos: vokiškų ir lietuviškų terminų ekvivalentiškumo problemos. *Kalbotyra*. 2008. T. 58(3), p. 69–79.
7. Maksimaitis M. Prie lietuviškos teisės kalbos ištakų. *Jurisprudencija*. 2007. T. 5 (95), p. 7–13.
8. Marina V. The analysis of English metaphorical terms and their Lithuanian and Russian equivalents from the perspective of linguistics. *Tiltai*. 2006. T. 2, p. 98–108.
9. Mattila H. E. S. *Comparative Legal Linguistics*. London: Ashgate Publishing, 2006.
10. Rackevičienė S. Nusikalstamą veiką ir jos rūšis pagal pavojingumą įvardijantys terminai lietuvių ir anglų kalbomis. *Jurisprudencija*. 2008. T. 5 (107), p. 98–104.
11. Rackevičienė S. Teisės terminijos vertimo ir mokymo problemos. *Naujas kalbų mokymas: naujas kalbų mokymasis. New Language Teaching: New Language Learning*. 2008, p.118–123.

12. Sandrini P. Comparative Analysis of Legal Terms: Equivalence Revisited. In: Ch. Galinski, K. D. Schmitz, eds. *Terminology and Knowledge Engineering* (TKE '96). 1996, p. 342–351. – <http://homepage.uibk.ac.at/%7Ec61302//publik/tke96.pdf> (žiūrėta 2012-06-01).
13. Sandrini P. Legal Terminology. Some Aspects for a New Methodology. *Hermes Journal of Linguistics*. 1999. Vol. 22, p. 101–112. – <http://homepage.uibk.ac.at/%7Ec61302//publik/legal.pdf> (žiūrėta 2012-05-22).
14. Umbrasas A. *Lietuvių teisės terminija 1918–1940 metais: pagrindinių kodeksų terminai*. Vilnius: Lietuvių kalbos institutas, 2010.

Sources

1. LRK – Lietuvos Respublikos Konstitucija. – <http://www3.lrs.lt/home/Konstitucija/Konstitucija.htm>; The Constitution of the Republic of Lithuania. – http://www.lrkt.lt/Documents2_e.html.
2. HRA – Human Rights Act, 1998. – <http://legislation.data.gov.uk/ukpga/1998/42/data.htm?wrap=true>.
3. ECHR – The European Convention on Human Rights. – <http://human-rights-convention.org/the-texts/>.
4. UDHR – The Universal Declaration of Human Rights. – <http://www.un.org/en/documents/udhr/index.shtml#atop>.
5. VZTD – Visuotinė žmogaus teisių deklaracija. – http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=278385&p_query=&p_tr=.

LIETUVIŲ IR ANGLŲ KALBŲ KONSTITUCINĖS TEISĖS TERMINŲ FORMALIOSIOS SANDAROS YPATUMAI

Santrauka. *Teisės kalba turi savitą terminų sistemą. Nuo kitų administracinės kalbos sričių ji ypač skiriasi savo leksika – terminija, kuri yra vienas svarbiausių teisės kalbos tyrimo objektų. Tam tikros mokslo, pramonės ar teisės šakos terminija priklauso nuo srities, kurioje kuriamos ir vartojamos naujos sąvokos ir terminai.*

Šio tyrimo tikslas ir uždaviniai – nustatyti, kokie terminų formaliosios sandaros modeliai būdingi kiekvienai kalbai, koks jų dažnumas ir kas lemia tam tikro modelio pasirinkimą. Darbe taikomas gretinamasis lingvistinis metodas, kuriuo siekiama atskleisti lietuviškų ir anglišių konstitucinės teisės terminų formaliosios sandaros panašumus ir skirtumus.

Analizuojant terminų formaliąją sandarą, terminai skirstomi į formaliuosius tipus ir tiriama, kokie teisės terminų tipai ir terminų sudarymo būdai būdingi lietuvių ir anglų kalbai. Žmogaus teisės ir laisvės lietuvių ir anglų kalbose nusakomos sudėtiniais terminais. Nagrinėtuose dokumentuose terminus, kuriais nusakomos žmogaus teisės ir laisvės, galima suskirstyti į keturis formaliuosius tipus: 1) prielinksninės konstrukcijos; 2) teisė, laisvė + bendratis; 3) daiktavardžio kilmininkas + teisė, laisvė; 4) būdvardis + teisė, laisvė. Lietuvių ir anglų kalbose teikiama pirmenybė skirtingiems terminų sudarymo modeliams. Anglų kalboje produktyviausias terminų sudarymo modelis yra prielinksninės konstrukcijos (57 %), antroje vietoje pagal dažnumą eina teisė, laisvė + bendratis (30 %). Lietuvių kalboje šie du modeliai taip pat yra dažniausi, bet joje teikiama pirmenybė modeliui teisė, laisvė + bendratis (59 %), o prielinksninių konstrukcijų formos terminai pagal dažnumą yra antroje vietoje (19,5 %). Abiejose kalbose modelis būdvardis + teisė, laisvė nėra dažnas. Modelis daiktavardžio kilmininkas + teisė, laisvė rastas tik lietuvių kalboje – anglų kalboje tokiais atvejais vietoj kilmininko vartojamos prielinksninės konstrukcijos, bendratis arba būdvardžiai. Šis, su ką tik paminėtu anglišku sutampantis modelis pagal dažnumą yra trečias ir vidutiniškai sudaro 16 % visų nagrinėtų atvejų.

Terminų sudarymo modeliai ir jų pasirinkimas priklauso nuo kalbos ir dokumento specifikos ir termino semantikos. Todėl, norint išsiaiškinti dėsningumus, lemiančius vieno ar kito modelio pasirinkimą, reikėtų taip pat išanalizuoti terminų semantiką. Tai jau kito tyrimo objektas. Analizės apie terminų sudarymo principus išvados galėtų būti naudingos tiek terminų kūrėjams, tiek vertėjams, renkantis tinkamiausią termino vertimo strategiją ir būdus.

Reikšminiai žodžiai: terminija, formalioji sandara, konstitucinė teisė, lyginamoji kalbotyra.

SCHOLASTINĖ SEMANTIKA: VARDAŽODIŠKUMAS, EKVIVOKALUMAS IR UNIVOKALUMAS

Dalia Marija Stančienė

Mykolo Romerio universitetas
Ateities g. 20, LT-08303 Vilnius
tel. (85) 271 46 28, el. paštas: flk@mruni.eu

Reikšminiai žodžiai: *scholastinė semantika, vardažodiškumas, ekvivokacija, univokacija.*

Įvadas

Viduramžiais buvo plačiai nagrinėjamos lingvistinio ženklų ir jo reikšmės teorijos, ypatingą dėmesį skiriant logikos taisyklėms, gramatinių formų įvairovei ir jų sąskambiams bei Aristotelio leksikai, kurioje užkoduota esinių reiškianti žodžio forma išlaiko turinio ir raiškos substancijas [žr. 12]. Aristotelis logikos kategorijas siejo ne tik su kalba, bet ir su būtimi, tvirtindamas, kad esiniai yra susiję su žodžiais, o kalba atspindi ne tik esinių savybes, bet ir esinių ir reiškinių santykius: „Santykiniais vadinami tokie dalykai, apie kuriuos sakoma, kad jie yra tuo, kas jie yra, tik ko nors kito atžvilgiu arba susiję su kuo nors kitu“ [5: 37].

Scholastinė kalbos loginė filosofinė analizė pratęsė Aristotelio formaliosios logikos teoriją. Apie 510 m. Anicijus Manlijas Severinas Boetijus parašė komentarus Porfirio Finikiečio traktatui *Isagoge (Įvadas)*, kurį jis išvertė į lotynų kalbą. Porfirio Finikiečio traktatas *Isagoge* yra įvadas į Aristotelio *Kategorijų* terminus ir jų aiškinimas. Komentare Boetijus analizuoja mąstymo ypatumus, mąstomųjų teiginių atsiradimą, jų vartimą tikrovės konceptais, išreikštais kalboje.

Garsusis viduramžių diskursas dėl universalijų, t. y. bendrųjų sąvokų, tęsėsi net kelis šimtmečius. Pasak Romano Plečkaičio, jis kilo dėl Porfirio *Isagoge* iškeltų trijų klausimų: kaip egzistuoja giminės ir rūšys – savarankiškai ar

tik mintyse; jei jos egzistuoja, tai ar jos kūniškos ar ne kūniškos; ar giminės ir rūšys egzistuoja savarankiškai ar jutimiškai pažįstamuose daiktuose ir kartu su jais [žr. 14: 88]. Analizuojant šiuos klausimus, svarbų vaidmenį atliko Boetijaus komentarai, kuriuose aiškinamos terminų prasmės ir reikšmės, kurios diskurse dėl universalijų egzistavimo ir jų gimininių bei rūšinių santykių tapo vardų ir teiginių predikatais.

Viduramžių loginėje semantikoje žodžiai buvo dviejų rūšių. Vieni jų turėjo siaurą reikšmę, tokie kaip konkretūs vardažodžiai, pvz.: *žmogus, baltas*. Kiti buvo traktuojami kaip sinkategorematiniai terminai, pvz.: *kiekvienas, yra, arba*, turintys gan plačią, o neretai ir abstrakčią reikšmę. Dialektikai, analizuodami šiuos terminus – žodžius, bandė nustatyti pastovią jų reikšmę arba, kitaip tariant, konstantą ir jos vartojimo būdą. Analizė buvo paremta Aristotelio teigimu, kad žodžiai ir vardai turi apibrėžtas reikšmes, o intelektinės sielos gebėjimas mąstyti formas vaizdiniais [žr. 4: 394] padeda kurti naujas prasmes.

Kalbą Aristotelis apibūdina kaip „sugebėjimą mintį išreikšti žodžiais“ [6: 286], atkreipdamas dėmesį į metaforas, kurių funkcija yra „vardo, žyminčio vieną daiktą, priskyrimas kitam daiktui“ [6: 306], o jomis naudotis – tai reiškia „sugebėti įžvelgti daiktų panašumus“ [6: 310]. Metafora išryškina ir vaizdžiai apibūdina tikrovės esinius, o kategorijos pagrindžia metafiziką [žr. 17: 96], kurios imanentinius bruožus atskleidžia kalba.

Straipsnio **objektas** – scholastinės semantikos raiška.

Straipsnio **tikslas** – atskleisti scholastinės loginės semantikos raišką. Šis tikslas konkretizuojamas trimis uždaviniais. Sprendžiant šiuos uždavinius, siekiama apibūdinti vardažodžių bendruosius požymius ir savybes; išryškinti žodžių ekvivokalumą, t. y. daugiaprasmiškumą, kuris susijęs su daiktų prigimtimi ir jų tikruoju būviu; eksplikuoti univokalumą kaip daiktų apibūdinimą tuo pačiu vardu ir apibrėžimu.

Vardažodžiai ir universalijos

Universalijų diskurso pradžia, pasak Alain de Libera, yra siejama su XI a. Anzelmo Kenterberiečio traktatu *De grammatico* [žr. 3], kuriame buvo originaliai traktuota Aristotelio semantika, atskleidžiant kalbinių reiškinių sisteminių ryšių nustatymą ir jų kaitą. Anzelmas, analizuodamas dvi skirtingas to paties vardažodžio prasmes ir bandydamas jas suderinti, įvedė iki tol dar nežinomą semantinės referencijos teorijos principą, kurį pasitelkus, gramatika, panaudoda-

ma lingvistinių išraiškų formas, susijusias loginiais ryšiais, atskleidė vienetinio termino santykį su nurodomu objektu.

Liberos nuomone, svarbiausias Anzelmo nuopelnas yra įžvalga, „nuo kurios prasideda kelis šimtmečius truksiančios viduramžių spekuliacijos“ [13: 294]. Remdamasis Aurelijaus Augustino *zempliarizmo* teorija, Anzelmas teigė, kad universalijos yra realios, nes Dievas sukūrė atskirības pagal rūšinius ir gimininius provaizdžius. Išstudijavęs Aristotelio ir Boetijaus darbus, Donato ir Prisciano [žr. 15] gramatikas, Anzelmas Prisciano išskirtiems vardažodžiams bandė taikyti Aristotelio kategorijų teoriją. Įvesdamas dialektikos metodą, jis įtvirtino vardažodžio apeliatyvinę funkciją [3: 570–571] per dvigubą diferencijavimą, t.y. vardažodžiais atskyrė reikšmę ir pavadinimą, išskirdamas vardažodžio *per se* ir *per aliud* reikšmes.

Vardažodžiai Aristotelio logikoje nurodo pirminių bei antrinių substancijų bendruosius požymius ir savybes. Tai patvirtina Aristotelio teiginys, kad *baltas reiškia tik savybę* [5: 30–31]. Liberos teigimu, žodžio *baltas* reikšmė nėra visuotinai apibendrinamoji, nes Aristotelis nesako, kad visi bendriniai vardažodžiai žymi būdingą savybę ar išreiškia subjekto ypatumą. Aristotelis pabrėžia, kad pirminėms substancijoms būdinga apibrėžta reikšmė, nes jos žymi konkrečių esinių. Antrinėmis substancijomis „yra pasakomas ir apibrėžimas, ir pavadinimas, nes žmogaus apibrėžimas tinka paskiram žmogui, taip pat tinka ir gyvos būtybės apibrėžimas“ [5: 29]. Vadinasi, antrinės substancijos turi vieną ir bendrą vardą, kuris būdingas keletui individų, tokiems, pvz., kaip *medis* ar *augalas*. Rūšis ir giminė, kaip antrinės substancijos charakteristika, semantiškai funkcionuoja ne kaip konkretūs žodžiai, tokie, pvz., kaip *baltas*, nes „*baltumas* čia nieko daugiau nereiškia, kaip tik kokybę“ [5: 31], bet kaip savybės substancija.

Anzelmas, plėtodamas Aristotelio semantines idėjas, jas panaudojo ne tik lingvistikai, bet ir scholastinei pažinimo teorijai, siekdamas išspręsti universalijų egzistavimo ir jų ryšio su daikto substancialumu ir realumu problemą. Problemos sprendimas prisidėjo prie loginės semantikos vaidmens teologijoje ir teologinių elementų įsitvirtinimo gnoseologijoje.

XII a. pradžioje į universalijų diskursą įsijungė teologas ir logikas Petras Abelaras [žr. 8: 105], kuris nepritarė realistiniam požiūriui, teigdamas, kad bendrosios sąvokos yra įgyjamos, nes jos yra tam tikrų intelektinių operacijų rezultatas. Realistinio požiūrio kritikos argumentus jis išdėstė *Logikos* traktate, teigdamas, kad „jei žmogiškumas yra realus dalykas, kaip teigia realizmo teorija, jeigu jis yra kiekvieno individo esmė, kaip jis gali egzistuoti tuo pačiu metu dviejose skirtingose vietose su dviem skirtingais individais? Jei gyvūniškumas

yra realus dalykas ir individo esmė, tai protingas gyvūnas ir toks, kuriam protas nebūdingas, būtų vienas ir tas pats, vadinasi, Sokratas būtų asilas“ [1: 134].

Glosese apie Porfiriją Abelaras išryškina dar vieną argumentą: „jei individualūs skirtumai – tik skirtingos formos, tai universali substancija sutampa su dieviška substancija, kurios neįmanoma pakeisti, vadinasi, reikia kalbėti apie panteizmą“ [2: 125–139]. Abelaro argumentai privertė realistinės pozicijos atstovus koreguoti savo doktriną, tačiau jų naujieji teiginiai, pvz., „nors esmė ir yra būdinga individams, jie patys nėra bendrosios esmės atsitiktinybės. Individai yra panašūs, ir kaip tik panašumas, *bendrybė* yra sąvokos objektyvumo pagrindas“ [16: 113], jo neįtikino, nes nematė jų pagrįstumo. Abelaras laikėsi tos nuomonės, kad kiekvienas individas gali būti traktuojamas pagal tai, kuo jis skiriasi ir kuo nesiskiria: pagal skirtumą individas išlieka minties objektu, o pagal tai, kuo nesiskiria – universalija.

Be to, jis nepritarė universalijų realistinei koncepcijai, kadangi universalijos negali glūdėti pačiuose daiktuose ir jos yra išreiškiamos vardu arba žodžiu. Žodis Abelaro loginėje lingvistikoje nėra paprasta fizinė realybė, bet jo reikšmė glūdi pačiame žodyje, kuri aktualizuojama kalbėjimo metu, kai įvardijami daiktai arba, kitaip tariant, atliekamas predikacijos aktas.

Predikatą konstruojantis protas, Abelaro įsitikinimu, pagauna svetimą realybę ją įvardydamas ir tuo pačiu atsakydamas į klausimą, *kas tai yra*. Vėliau, išgirdęs tą patį vardą, protas atpažins žodžio prasmę. Taigi proto funkcija yra atskleisti galimybes, leidžiančias atrasti universaliją, kuri Abelaro apibrėžiama kaip prasmingas garsas arba balsas (*vox significativa*), sukuriantis ir gimdantis ryšius tiek tarp kalbos dalių, tiek ir tarp pačių daiktų. Abelaras teigė, kad garsais daiktai apibūdina save.

Predikacijos koncepcijoje didelis vaidmuo tenka jungčiai *yra*, kitaip tariant, veiksmažodžiui *būti* (*esse*). Abelaras skiria dvi jungties rūšis: gramatinę, kuri atlieka konstrukcinį vaidmenį, ir dialektinę, kuri atlieka predikatinę funkciją. Gramatinė jungtis nesprenžia apie daiktų tikrą ar tariamą egzistavimą, jai rūpi linksnių suderinimas ir gramatiškai teisingai išreikšta mintis, o predikatinė susieta su daiktų prigimtimi ir tikroju jų būviu. Tokiu būdu universalija, taip pat ir predikacija, priklauso nuo daikto ar jo prigimties, nors ji pati iš savęs ir nėra daiktas.

Spręsdamas veiksmažodžio *būti* egzistencinėje plotmėje predikavimo klausimus, Abelaras susidūrė su tam tikrais prieštaravimais ir dviprasmiškumu, t. y. ekvivokacija. Šią problemą jau analizavo ir Aristotelis, vėliau ją apibūdino Boetijus, suteikdamas *ekvivokacijos* terminui platesnę prasmę: „Ekvivoka-

cija būdinga ne tik vardams, bet ir veiksmožodžiams <...>. Taip pat gan dažnai ekvivokacija esti prielinksniuose ir jungtukuose, ir todėl, kada Aristotelis kalba: „kad jie turi tik bendrą vardą“, tai vardą reikia suprasti kaip bet kokį daiktų žymėjimą garsu, tai yra bet kokį žodį, ne tik tikrinį arba bendrinį [vardą], kas susiję tik su tuo vardu, kuris gali keistis pagal linksnius, tačiau ir bet kokį daiktų ženklimą, kurio dėka mes tariame žodžius, duotus daiktams“ [18: 127]. Abelaras ekvivokacijos priežastį aiškino dvejopu daikto buvimo būdu: vienaip Dievui, kitaip žmogui.

Predikacijos teorijos Abelaras iki galo neišdėstė, bet, Jeano Jolivieto teigimu, „šis iškilus mąstytojas sukūrė nuostabią ir gilią doktriną, pastūmėjusią mąstymą į priekį“ [11: 108].

Žodžio ekvivokacija ir univokacija

Viduramžių teologų ir filosofų diskurse ekvivokacijos ir univokacijos problema buvo plėtojama Boetijaus pateiktoje semantinėje plotmėje. Boetijus ekvivokaliu apibrėžė tai, „kas turi vien tik bendrą vardą, o vardui atitinkanti substancijos prasmė (ratio) yra skirtinga“ [18: 127], o daiktus, kurie apibūdinami tuo pačiu vardu ir apibrėžimu, jis pavadino univokaliais [18: 127].

Dialektikai Abelaras ir Anzelmas Lanietis palankiai priėmė Boetijaus ekvivokacijos ir univokacijos idėją. Kiti logikai, tokie kaip Gilbertas Porietis, kuris propagavo platoniskąjį realizmą, siekdamas jį priartinti prie Aristotelio filosofijos, ekvivokaciją ir univokaciją traktavo skirtingai nei Boetijus ir Abelaras [žr. 9: 140–141].

Ekvivokalumą, pasak Neretinos, „jis išvesdavo iš įvairių tipų argumentų, kuriuos, jo supratimu, nurodo Boetijaus *Teologiniai traktatai*. Tuo tikslu reikėjo išryškinti požiūrį į *ratio* ne tik kaip į samprotavimo procesą, bet ir kaip į argumentą, kurį galima panaudoti vienoje arba keliose disciplinose, kadangi kiekvienoje iš jų yra tam tikras bendras teiginys“ [21: 374]. Be to, Gilbertas pastebėjo, jog *quo est* (kuo yra) ir *quod est* (kas yra) ekvivokalumas veda prie paradoksalių teiginių, kurie tampa pavojingi teologijos mokslui, todėl jis bandė sukurti loginį instrumentarijų ir juo įvertinti teiginių teisingumą bei nustatyti, kuriai sričiai (pvz., teologijos ar fizikos) priklauso žinios. Tokiu būdu, Gilberto nuomone, remiantis loginiais signifikuojančio diskurso reikalavimais, bus galima svarstyti teologines problemas. Loginio instrumentarijaus funkcijas jis susiejo su subsistencijos apibrėžimu, tai yra, parodydamas, kas *esmei* padeda surasti

savo būtį; su transumpcija, kurią pasitelkus atliekamas terminų perkėlimas iš vienos žinių rūšies į kitą, keičiant jų prasmę; su esinio konkretumo, singularumo, dividumo nustatymu.

Singularumo idėją Gilbertas formuluoja remdamasis Abelaro *koncepto* samprata, kurioje daiktas suvokėjo sąmonėje išnyra kaip konkreti visuma, t. y. daikto universalija, išreiškiamą žodžiu. Gilberto pastebėjimu, daiktas išnyrantis sąmonėje, gali būti realus arba nesantis, tačiau „bet kuris nebūties konceptas yra prielaida (opinio), kuo, pavyzdžiui, yra dvikūnis Kentauras ar trikūnė Chimera“ [19: 383]. Daikto *quo est* (kuo yra) singularumas padeda atskleisti daikto *quod est* (kas yra) realumą, kadangi Gilbertui bet kuri būtis yra viena pagal skaičių, o tam tikra būtis – singuliari, išreiškianti skaičiumi vieną natūralią konkretybę. Gilberto teorijoje *quo est* ir *quod est* susiliejimo mechanizmas dėl intencijos principo veikimo, pasak Neretinos [21: 377], pagimdo subjektą.

Absolūtus *quod est* ir *quo est* susiliejimas yra Dieve, todėl Pirmoji būtis, arba Dievas, Gilberto yra apibūdinimas ir kaip Kūrėjas, ir kaip paprastasis. Toks apibūdinimas leidžia apie Dievą sakyti, kad „Jis yra tai, kas Jis yra“ [19: 401] ir nesuteikia prielaidos teigti, jog Dievas atsirado dėka rūšinės arba rūšį kuriančios subsistencijos, todėl, „net jeigu [galima] sakyti, kad Dievo prigimtis kitokia, negu [prigimtis] žmogaus, tai tokiu pasakymu jokių būdu negalima suprasti [Jo prigimtį kaip] giminės formą ir rūšį kuriančio skirtumo, kuris priklauso pačiai giminei kaip forma ir kuris, konstituodamas rūšį, buvo su ja susijęs“ [19: 401]. Taigi Dievo prigimties kitoniškumas ir paties *prigimties* termino daugiaprasmiškumo vertė Gilbertą nustatyti santykius tarp „daikto su vardais ir apibrėžimais – jų univokality (vienareikšmiškumu) arba ekvivokality“ [21: 378].

Gilbertas, dalyvaudamas diskurse apie Dievo konceptą, rėmėsi Boetijaus ekvivokacijos samprata [žr. 7], kurioje, apibūdinant daiktą pagal apibrėžimą arba pagal vardą, atsiskleidžia keturi jo skirtumai. Daiktus, kurie nusakomi tuo pačiu vardu ir apibrėžimu, Boetijus pavadino univokaliais, eksplikudamas pavyzdžiu, kad gyvūnas ir žmogus gali būti pavadinti vienu vardu *gyvūnas* ir apibūdinti bendru apibrėžimu: gyvūnas, kaip ir žmogus, yra gyva ir jaučianti substancija. Daiktai, kurie neturi jokio ryšio, t. y. jų nesieja nei vardai, nei apibrėžimai, pvz.: *ugnis*, *akmuo*, *spalva*, parodo antrą skirtumą ir jie buvo pavadinti diversivokaliais (diversivoca). Daiktai vadinami skirtingais vardais, tačiau pagal prasmę apibrėžiami vienodai, kaip kalavijas ir pleištas, išryškina trečią skirtumą, pavadintą multivokaliu (multivoca). Daiktai, turintys vieną vardą, bet skirtingai apibrėžiami, pvz., gyvas ir nupieštas žmogus, konstatuoja ketvirtą skirtumą, įvardintą ekvivokaliu.

Ekvivokalumo ir univokalumo koncepcija, pasak Gilberto, remiantis gramatika ir logika, padeda suvokti Kūrėjo prigimtį ir atskleisti tikėjimo tiesas. Traktate *Apie Trejybę (De Trinitate)* jis atskleidė metafizinę ir gnoseologinę universalijų prigimtį, siedamas ją su Dievo trijų asmenų teologema. Universalijas jis suskirstė į dvi rūšis: pirmajai priskyrė Dievo mintis, o antrajai – idėjas, kurios yra prigimtinės daiktų formos.

Kalbėdamas apie Dievo būtį, jis teigė, kad kiekvienas iš dieviškos Trejybės Asmenų sudaro bendrą dieviškumo formą. Į tokį teiginį sureagavo teologai ir cenzorius Bernardas Klervietis 1146 m. viešai paskelbė neigiamą vertinimą. Po to Gilbertą kritikavo Paryžiaus vyskupas Petras Lombardas ir teologas Robertas Melenietis. Dar vėliau jam reikėjo aiškintis 1148 m. Reimso Susirinkime, kuriame jis buvo puolamas teologų ir ypač Bernardo Klerviečio, tačiau jo pasmerkimas nebuvo paskelbtas.

Etienne Gilson pastebėjimu, „Išskyrimas Dieve *Deus* ir *divinitas*, filosofams įdomus tuo, jog tai liudija realizmo koncepcijos įsiveržimą į teologiją, kuri peraus patį mokymą. Gilbertas, pripažindamas kiekvienai mąstymu pasiekiamai esmei, kuri priimama protu, apibrėžtą realumą, kiekvieną daiktą įsivaizdavo kaip vienybę subjekto ir jo abstrakčių apibrėžimų, kurie, charakterizuodami subjektą, suteikia jam galimybę būti tuo, kuo jis yra“ [20: 203].

Viduramžių pabaigoje metafiziką keičia semiologija, naujai interpretuojami teologijoje įsitvirtinę Aristotelio, Boetijaus, Abelaro, Gilberto ir kt. loginės semantikos teiginiai ir bandoma metafizikos turinį komentuoti ženklų teorija. Teigiama, kad scholastinės logikos ženklai, tokie kaip rūšis, giminė ir kt., negali iki galo atskleisti atskirybių. Teologiniuose ir filosofiniuose diskursuose XIII a. pabaigoje ir XIV a. pradžioje ypatingas dėmesys skiriamas atskirybės inteligibilumo problemai, lingvistinio ženklo ir jo reikšmės teorijoms.

Vienas iš žymiausių šios problemos tyrėjų Ockhamas tvirtino, kad lingvistinio ženklo sąvoka yra adekvati termino sąvokai, todėl kalbėjimas, kaip specifinių ženklų sistema, analogiškai yra skirstomas kaip ir terminai: „kalbėjimas yra trijų [rūšių]: rašytinis, saktinis, mentalinis (egzistuoja tiktai intelekto); taip pat yra trijų [rūšių] terminai: parašyti, pasakyti, mentaliniai“ [10: 4]. Terminai yra elementai, sudarantys pasakymą, ir, pasak Ockhamo, pritariančio Aristoteliui [10: 2], pasakymas patvirtina arba paneigia tai, kas yra arba ko nėra, t. y. išreiškia predikatą ir tai, ką jis apibūdina.

Terminai yra ženklai (signa), kurių pagrindinė funkcija yra apibrėžti tam tikrus objektus. Pripažindamas, kad terminai turi skirtingą prigimtį ir rūšis,

Ockhamas teigė, kad parašytas terminas yra dalis pasakymo, kuris yra užrašytas ant materialios medžiagos ir yra fiziškai regimas akimi; pasakytas – dalis žodžiu pasakyto teiginio, kuris fiziškai girdimas ausimi; mentalinis – sielos intencija arba aistra, „išreikšta arba abipusiai pažymėta kitu koku nors natūraliu daiktu, kuris mąstant gali būti pasakomo teiginio dalimi ir pateikiamas vietoj minėto daikto“ [10: 2].

Pirmųjų dviejų terminų rūšys apibrėžiamos kaip laisvu susitarimu sukurti konvencionalūs ženklai, kurių verbalinė ir grafinė išraiška skirtinga įvairiose tautose. Tuo tarpu trečioji terminų rūšis funkcionuoja kaip natūralūs daiktų ženklai (signa natūralia), kurie yra veikiančio pažįstančio proto ir atpažįstamo objekto sąveikos rezultatas. Komentuodamas mentalinius terminus (sąvokas), Ockhamas remiasi Aurelijumi Augustinu, jog šie terminai ir iš jų sudaryti pasakymai yra protiniai žodžiai, kurių esmė glūdi tik prote, todėl jie nepriklauso jokiam kalbėjimui, jie vienodi visiems žmonėms ir visoms tautoms.

Verbaline arba grafine forma išreikštas terminas, nesusietas su mąstymo sąvoka, netektų jokios prasmės, nes, pasak Ockhamo, „sąvoka daiktą pagal prigimtį apibūdina pirmu aspektu, o žodis – antru“ [10: 4], kadangi žodžiai yra sąvokų ženklai tam pačiam objektui apibūdinti. Sąvoka atspindi realybę ir padaro ją suvokiamą.

Terminus Ockhamas skirsto į kategorematiškus ir sinkategorematiškus, kurie pasakymą skaido į materialius ir formalius elementus. Kategorematiški terminai pasižymi tikslia ir aiškia reikšme, pvz.: „vardas *žmogus* apibūdina visus žmones, vardas *gyvūnas* – visus gyvūnus, o *baltumas* – bet kokį baltumą“ [10: 10]. Sinkategorematiški terminai neturi tikslios ir apibrėžtos reikšmės ir jie neišreiškia kokio nors daikto, bet įgauna reikšmę tik tuo atveju, kai vartojami su kategorematiškais terminais, pvz.: *bet koks, visi, tik, kai kurie, kadangi* ir kt.

Be to, Ockhamas pažymi, kad yra ir kitas terminų, kuriuos dažnai vartoja filosofai, skirstymas, t. y. absoliutūs ir konotatyvūs terminai. Absoliutūs terminai yra tokie, kurie apibūdina tiesiogiai ir tik savo objektą, pvz.: *žmogus, akmuo, ugnis* ir kt., o konotatyvūs – kurie išreiškia objektą, nurodantį kitą objektą, pvz.: terminas *baltas* išreiškia kito objekto baltumą ir patį baltumą kaip subjekto kokybę.

Kalbėdamas apie terminus, Ockhamas nurodo, jog termino, kaip sutartinio ženklo verbalinė ir grafinė išraiška gali būti ekvivokali arba univokali: „tiksliai išstartas žodis arba koks nors kitas laisvai priimtas ženklas tampa ekvivokaliu arba univokaliu“ [10: 22], tuo tarpu sielos intencija, arba sąvoka, nėra ekvi-

vokali arba univokali *per se*. Ekvivokalus, pasak Ockhamo, yra žodinis terminas, „kuris reiškia daugelį daiktų ir nėra ženklas, tarnaujantis vienai sąvokai, o yra vieningas ženklas paklūstantis daugeliui sąvokų arba sielos intencijoms“ [10: 22]. Univokaliais terminais Ockhamas apibrėžia visus tuos, kurie paklūsta vienai sąvokai, nepriklausomai nuo to, ar jie išreiškia daugelį [daiktų] ar ne“ [10: 24]. Univokaliu *per se* prasme tampa tik tas terminas, kuris apibrėžia arba geba apibrėžti daugį tik pirminiu būdu, o tai reiškia, kad šis terminas išimtinai apibrėžia daugį todėl, kad daugis išreiškiamas tik viena sielos intencija.

Išvados

Scholastinėje semantikoje ženklo samprata signifikavimo aktu įteisino santykį su konkrečia būtimi. Ženklu parodoma ir išreiškia tai, kas egzistuoja, ir tokiu būdu jis atlieka epistemologinę nuorodos funkciją.

Dialektinis metodas gramatikoje per dvigubą diferencijavimą įtvirtino vardažodžio apeliatyvinę funkciją, kuri padėjo vardažodžiais atskirti reikšmę ir pavadinimą, išskiriant vardažodžio *per se* ir *per aliud* reikšmes. Tokiu būdu buvo įvestas iki tol nenaudotas semantinės referencijos teorijos principas, kuriuo gramatika, panaudodama lingvistinių išraiškų formas, tarpusavyje susijusias loginiais ryšiais, atskleidė santykį tarp vienetinio termino ir juo nurodomo objekto.

Scholastinėje loginėje lingvistikoje žodžiui buvo suteikta išskirtinė prasmė, kuri buvo aktualizuojama kalbėjimo metu, kai įvardijami daiktai, arba, kitaip tariant, atliekamas predikacijos aktas. Predikavimo problema išryškino tam tikrus prieštaravimus ir dviprasmiškumą, t. y. ekvivokaciją, kurios ribos scholastinėje lingvistikoje buvo praplėstos – ji buvo taikoma ne tik vardažodžiams, bet ir veiksmažodžiams. Abelaras ekvivokacijos priežastį aiškino dvejopu daikto buvimo būdu: vienaip Dievui, kitaip žmogui.

Daiktai, kurie apibūdinami tuo pačiu vardu ir apibrėžimu, buvo vadinami univokaliais, o jų esmės (*quod est*) nustatymas padėjo atskleisti realų daiktų buvimo modusą (*quo est*), priežastį, kodėl daiktai egzistuoja ir kodėl priklauso tam tikrai giminei arba rūšiai, nereikalaujančiai jokių akcidencijų. Gilberto Poriečio teorijoje intencijos principo veikimo būdu buvo įteisintas *quo est* ir *quod est* susiliejimo mechanizmas, kuris pagimdo subjektą.

Literatūros ir šaltinių sąrašas

1. Abélard. *Des intellections*, texte établi, traduit, introduit et commenté par Patric Morin. Paris: Vrin, 1994.
2. Abélard. Gloses sur Porphyre. – Jean Joliviet. *Abélard ou la philosophie dans le langage*. Fribourg: Universitaires Fribourg Suisse, 1994, p. 125–139.
3. Anselmi, Sancti. Dialogus. De grammatico. – *Opera omnia*. Ed. Migne. Patrologiae cursus completus: Series latina. T. 158. Paris, 1853.
4. Aristotelis. Apie sielą. *Rinktiniai raštai*. Iš senosios graikų k. vertė V. Sezemanas. Vilnius: Mintis, 1990, p. 321–405.
5. Aristotelis. Kategorijos. *Rinktiniai raštai*. Iš senosios graikų k. Vertė J. Dumčius. Vilnius: Vaga, 1990, p. 23–60.
6. Aristotelis. Poetika. *Rinktiniai raštai*. Iš senosios graikų k. vertė M. Ročka. Vilnius: Mintis, 1990, p. 275–320.
7. Boetii An., Manl., Sev. Liber de persona et duabus naturis contra Eutychem et Nestorium, ad Joannem diaconum Ecclesiae Romanae. – *Opera omnia*. Ed. Migne. Patrologiae cursus completus: Series latina. T. 64. Paris, 1847.
8. Clanchy M. T. *Abélard*. Paris: Flammarion, 2000.
9. Gilson E. *History of Christian Philosophy in the Middle Ages*. London: Sheed and Ward, 1989.
10. Guillelmus de Ockham. *Logica. Loci electi*. Ed. A. Appolonov. Moscoviae: URSS, 2002.
11. Joliviet J. *Abélard ou la philosophie dans le langage*. Fribourg: Universitaires Fribourg Suisse, 1994.
12. Kowalczyk S. *Bendroji metafizika*. Iš lenkų k. vertė G. Vyšniauskas. Vilnius: Logos, 2001.
13. Libera A., de. *La philosophie médiévale*. Paris: PUF, 1993.
14. Plečkaitis R. *Feodalizmo laikotarpio filosofija Lietuvoje*. Vilnius: Mintis, 1975.
15. Prisciani Grammatici Caesariensis. *Institvtionvm grammaticarvm*. Libri XVIII. Vol. I, II. Ex recensione M. Hertzii. Lipsiae in Aedibus B. G. Taubneri, 1855, 1859.
16. Stančienė D. M., Žilionis J. *Ankstyvoji scholastika: ugdymo filosofijos metmenys*. Vilnius: VPU, 2010.
17. Uždavins A. *Simbolių ir atvaizdų interpretacijos problema senovės civilizacijose*. Vilnius: Sophia, 2006.
18. Боэций. Комментарий к «Категориям» Аристотеля. Перевод А. В. Аполлонова. – *Антология средневековой мысли. Теология и философия европейского средневековья*. Т. 1. Санкт-Петербург: РХГИ, 2001.

19. Гильберт Порретанский. Комментарий к трактату Боэция «Против Евтихия и Нестория». Перевод А. Коробкова и С. Неретины. – *Антология средневековой мысли. Теология и философия европейского средневековья*. Т. 1. Санкт-Петербург: РХГИ, 2001.
20. Жильсон Э. *Философия в средние века*. Москва: Республика, 2004.
21. Неретина С. Гильберт Порретанский. – *Антология средневековой мысли. Теология и философия европейского средневековья*. Т. 1. Санкт-Петербург: РХГИ, 2001.

SCHOLASTIC SEMANTICS: NOMINAL WORDS, EQUIVOCATION, UNIVOCATION

***Summary.** The article analyzes the general qualities of nominal words as they are presented in the scholastic semantics. It focuses attention on equivocation and univocation. Equivocation is treated as depending on the nature of things and their modes of existence; univocation – as the case in which name and definition is the same. During the Middle ages, the theories of linguistic sign and signification were widely analyzed paying special attention to the rules of logic, diversity of grammatical forms, their consonance and to Aristotle’s lexis. In the scholastic logical semantics, words were divided into two categories: those of narrow meaning, as for instance, man, white, and those called syncategorematic terms and having abstract meaning, for example, everyone, is, or. While analyzing terms of the last category, dialecticians tried hard to determine their firm meaning and the way of their usage. This analysis was based on Aristotle’s claim that words and names have definite meanings but the intellectual soul has virtue of thinking forms by means of representations which assists in creating new meanings. Scholastic logical linguistics attributed to word exceptional meaning which was actualized during conversation in the act of predication. Things, which were characterized by the same name and definition, were called univocal, and evaluation of their essence (quod est) assisted in explication of their real mode of existence (quo est), cause why things exist and why they belong to some genus and species, which demand no accidents. Predication spotlighted some contradictions in signification, that is equivocation, which expanded its limits in the scholastic linguistics and was applied not only to nominal words but also to verbs.*

Keywords: *scholastic semantics, nominal words, equivocation, univocation.*

TERMINŲ IR GRAMATINIŲ FORMŲ YDOS STATYBOS ŽINYNUOSE

Robertas Stunžinas

Mykolo Romerio universitetas
Ateities g. 20, LT-08303 Vilnius
tel. (8 5) 271 45 83, el. paštas: kkk@mruni.eu

***Reikšminiai žodžiai:** statybos žinynai, kalbos klaidos, netaisyklingi terminai.*

Labai svarbu, kad specialistų kalba būtų taisyklinga – ji patenka į viešąją vartoseną, reklamą, ji yra ir jaunųjų specialistų ugdymo kalba. Šiame straipsnyje nagrinėjama dviejų statybos žinytų kalba ir terminija: *Medinė statyba: jaukių namų žinytas, Namų statyba ir rekonstrukcija*. Straipsnio **tikslas** – aptarti būdingiausias žinytų kalbos ir terminijos klaidas ir netikslumus. Minėti šaltiniai pasirinkti neatsitiktinai – jie parodo ne vieno funkcinio stiliaus (šiuose leidiniuose gausu reklamų), ne vieno autoriaus (žinytus rengė per 20 autorių) ir ne vienos statybų srities specialistų kalbą.

Aptariamuose žinynuose daugiausia yra žodyno klaidų. Terminais, jų dėmenimis eina nevartotini skoliniai. Neretai vartojamas skolinys *rulonas* ir jo dariniai, pvz.: *Apsauginė danga klojama iš **rulono** (= ritinio) arba plėvelių <...> [7: 52]. Gali būti klojamos **ruloninės** (= ritininės) medžiagos <...> [6: 48]. Naujos kartos **ruloninė** (= ritininė) hidroizoliacija patikima ir ilgaamžė <...> [7: 52]. Šių **ruloninių** (= ritininių) dangų gamybai naudojamos sintetinės medžiagos <...> [7: 52]. *Rulonas* taisomas kalbos praktikos leidiniuose ir terminų žodynuose nevartojamas [3: 98, 8: 484].*

Nagrinėjamuose leidiniuose galima aptikti ir kitų nevartotinių skolintinių terminų, pvz.: *Dėl santykinai didelių negabaritinių modulių pervežimo sausuma **kaštų** (= išlaidų, žr. 5) <...> [6: 56]. **Flanšai** (= jungės, žr. 8: 225) daugiausiai daromi iš pjautinės medienos <...> [6: 64]. Montuojant naudojamos šiuolaikinės sandarinimo – hermetizavimo medžiagos, cinkuotos tvirtinimo detalės ir **ankeriai** <...> (= inkarai, žr. 8: 195) [6: 54]. XIX a. paplito racionales-*

nis, ekonomiškesnis horizontalių lentų su vienpusiu **špuntu** (= įlaidu, žr. 8: 190) apkalas [6: 25]. Nevartotinių skolinių yra ir leidinių reklamose, pvz.: *Klijuota statybinė mediena (lagės* (= sijos), *gegnės ir t. t.)* [6: 103].

Statybos žinynuose yra neteiktinų vertinių, kai kurie iš jų yra įtraukti į Didžiųjų kalbos klaidų sąrašą (žr. <http://www.vlkk.lt/lit/klaidos>), pvz.: *Čia teko ir tiesti naujus asfalto bei trinkelį kelius, ir įrenginėti* (= įrengti) *artezinius gręžinius, vandens valymo įrenginius, ir rūpintis gerbūvio* (= aplinkos gerovės) *elementais* [6: 39]. Keičiant, stiprinant **kažkurią tai** (= kurią nors) tokio namo dalį <...> [6: 72]. Kiekvienas elementas ceche **praeina kontrolę** (= yra patikrinamas) [6: 54]. Nes tai vėliau **įtakoja** (= lemia) *viso pastato taisyklingą ir tolygų sėdimą* [6: 72]. Tokiu būdu atsiranda **erdvė** (= erdvės) **taip vadinamų** (= vadinamųjų) *inžinerinių medienos produktų plėtrai* [6: 60]. **Vienok** (= Tačiau, jei namas atokesnėje kaimo vietovėje <...> [6: 150].

Žodyno klaidų grupėje vyrauja semantizmai, t. y. žodžiai, pavartoti netinkamomis reikšmėmis. Dažniausiai netinkama reikšme vartojamas būdvardis *teisingas* irrieveiksmis *teisingai*. Taisytini žodžiai sietini su žodžiu *taisyklė* ar kitais panašios reikšmės žodžiais, pvz.: *Viena didžiausių gaisro priežasčių – neteisingas* (= netinkamas) *kamino ir medinių konstrukcijų izoliavimas* <...> [6: 32]. **Teisingai** (= Taisyklingai) *suręstas ir prižiūrimas namas gali stovėti šimtmečius* [6: 29]. *Stabilumą galime pasiekti teisingai* (= reikiamai) *parenkant laikančiąsias konstrukcijas* <...> [6: 90]. Neretai klaidingai vartojamas būdvardis *pilnas* irrieveiksmis *pilnai*, pvz.: *Gamykloje gaminami* <...> *moduliai su pilnai* (= visa) *instaliuota inžinerine įranga* <...> [6: 56]. Ši klaida būdinga ir reklamų tekstams, pvz.: *Šio objekto statyba labai aiškiai parodė pilno projektavimo* (= galutinio projektavimo, plg. *galutinis projektas* [8: 459]) *ir statybos valdymo privalumus* [6: 39]. *Pirkėjui siūlomas pilnas servisas* (= visiškas aptarnavimas) – *nuo durų išmatavimo iki durų įstatymo* [6: 47].

Veiksmažodis *iššaukti* vartojamas reikšme „sukelti“, pvz.: <...> *kai namas daug paveiktas korozijos, gali iššaukti* (= sukelti) *viso ar dalies namo griūtį* <...> [6: 147]. Veiksmažodis *sekti* ir jo formos nevartotini reikšme „būti, eiti tuoj po to“, pvz.: **Sekantis** (= kitas) *darbų etapas – tai aptvarų įrengimas kiekviename būsimo pastato kampe* [6: 86]. *Po to seka* (= vykdomas) *surinkimo procesas* <...> [6: 59].

Ne savo reikšmėmis vartojama ir daugiau žodžių. *Dabartinės lietuvių kalbos žodyne* žodis *atidėti* turi šias reikšmes: 1. „atskirti dedant“, 2. „paskirti (taupant)“, 3. „nukelti tolesniam laikui“. Žinyne *Medinė statyba: jaukių namų*

žinynas žodis *atidėti* pavartotas reikšme „pažymėti“, pvz.: *Kai visi namo kampai atidėti* (= pažymėti) <...> [6: 86]. Ne savo reikšme vartojamas žodis *grubus*, pvz.: *Tokiu būdu sklipo ribose sudaromas grubus* (= apytikslis) *būsimo namo kontūras* [6: 86]. Žodžiui *grubus* reikšmė „apytikslis“ nebūdinga: 1) „nelygus, grublėtas“; 2) „šurkštus“; 3) „atgrubęs, sustingęs“ [1].

Kiti netinkamų reikšmių pavyzdžiai yra šie: <...> *visos jo dalys* <...> *yra svarbios, reikšmingos ir tampriai* (= glaudžiai) *tarpusavyje susiję* [6: 22]. *Užsakovas norimą projektą pateikia pats arba jam rekomenduojamas atestuotas architektas, gerai žinantis* (= išmanantis) *rąstinių namų specifiką* <...> [6: 41]. *Galima ieškoti ir šiuolaikiškesnių pastato formų, suteikiant jam neįprastą stogo konstrukciją, įvedant* (= įtraukiant) *daugiau „atvirų“* (= atvirų) *stiklo sienų* <...> [6: 72]. *Tad suteikti rąstiniui pastatui daugiau šiuolaikiškumo galima įvairiomis architektūrinėmis formomis išeinant iš* (= nesilaikant) *įprasto stačiakampio plano* <...> [6: 102]. <...> *apdirbimo centras „Autoblox“ turi galimybę vienu praėjimu* (= viena eiga) *išfrezuoti iki 180 mm pločio jungiamą skersinę išdrožą* [6: 111]. <...> *atsirado mišri moduliųjų ir skydinių namų sistema, apjungianti tiek modulių gamyklinio išbaigtumo, tiek ir skydinės sistemos lankstumo privalumus* (= turinti modulių gamyklinio išbaigtumo ir skydinės sistemos lankstumo privalumų) [6: 56].

Neįprastomis reikšmėmis žodžiai vartojami ir reklamose, pvz.: *Susidarius įplyšimams, vyksta medienos sėdimas – visa tai veda prie žymių defektų galutinei produkcijai* (= visa tai lemia didelius produkcijos defektus) [6: 45]. Tarp neteiktinų semantizmų yra ir terminų, pvz.: <...> *IMP pranašesnė už kitus statybinius produktus apjungtuoju energijos ekvivalentu* (= dėl jungtinio, bendrojo energijos ekvivalento) <...> [6: 60]. Terminas *paskaičiavimas* netaisyklingai vartojamas reikšme „tiksliai suskaičiuoti“, pvz.: *Šių sijų paskaičiavimas* (= skaičiavimas) *daug sudėtingesnis ir reikalauja itin profesionalių žinių* [6: 90].

Nagrinėjamuose šaltiniuose aptikta žodžių sandaros netikslumų. Dažniausiai netiksliai vartojami priesagų vediniai. Netaisyklingai vartojami veiksmazodžiai su priesagomis *-inėti*, *-dinėti* ne kartotiniam veiksmui reikšti, pvz.: *Klientas, sudarinėdamas* (= sudarydamas) *sutartį su gamintoju* <...> [6: 77]. *Čia teko ir tiesti naujus asfalto bei trinkelį kelius, ir įrenginėti* (= įrengti) *artezinius gręžinius* <...> [6: 39].

Aptariamuose žinyuose nemažai yra ir terminų sandaros netikslumų. Veiksmazodžių abstraktai su priesaga *-imas* nevartotini konkretiems daiktams įvardyti, pvz.: *Ir atvirkiščiai – kiekvienas pirties išplanavimas* (= planas)

pasiūlo <...> [6: 137]. Kadangi ši medsraigčių grupė yra trijų galimų **padengimų** (= dangų) <...> [7: 65]. *Namo remontas, kuriam nereikia leidimo, apima tik senų susidėvėjusių fasado, stogo medžiagų pakeitimą naujomis, nekeičiant pastato ploto bei vidaus **suplanavimo** (= plano) [7: 24]. Svarbiausia namo statytojo užduotis – kuo sandariau padaryti **sujungimus** (= sujunginius, sujungtis, žr. 8: 593) tarp rąstų* <...> [6: 80]. Terminų sandaros netikslumų yra ir leidinių reklamose, pvz.: *Taip pat rekonstruojant gamyklą buvo įrengtos naujos vokiškos aukščiausios kokybės obliavimo, faneravimo, keturpusės frezavimo staklės bei kiti modernūs **įrengimai** (= įrenginiai) <...> [6: 74]. Priklausomai nuo elemento matmenų, vientisosios medienos džiūvimo metu gali atsirasti **stiprūs įtrūkimai** (= didelių įtrūkių) [6: 61].*

Priesagos *-umas* vediniai nevartotini dydžiams žymėti, pvz.: <...> *skirtingai nei masyvo, kurio **drėgnumas** (= drėgnis) siekia ne mažiau 25–30 % <...> [6: 46]. <...> lentos yra džiovinamos moderniose džiovyklose iki 12+/-2% **drėgnumo** (= drėgnio) <...> [6: 61].* Paprastai priesagos *-umas* vediniai vartojami grynoms ypatybėms reikšti. S. Keinys *Dabartinėje lietuvių terminologijoje* teigia: „Priesagos *-umas* vediniai pavadina apibendrintą, atsietą, iš pamatinio žodžio reikšmės išėinančią ypatybę <...>“ [4: 52]. K. Gaivenis yra atkreipęs dėmesį, kad terminologijoje reikia vengti tokio kategorinio daugiareikšmiškumo: „pavyzdžiui, fiziškai terminais *greitis, dažnis, tankis* įvardija konkrečius dydžius, išreikštus tam tikrais vienetais, ir nepainioja jų su ypatybių pavadinimais“ [2: 39].

Statybos žinynuose netaisyklingai sudaromi ir terminų dėmenys. Aptariamuose leidiniuose yra vengtinų tarptautinių būdvardžių, prieš priesagą *-inis*, *-ė* turinčių dėmenį *-yv-*, pvz.: *Vėliau taisyti tokias vietas yra sunku, nes reikia pakeisti tuos **konstruktyvinius** (= konstrukcinius) mazgus <...> [6: 72]. Unikali **progresyvinė** (= progresinė) sankaba <...> [6: 73].*

Neišvengta terminų sudūrimo klaidų. Nevartotini netaisyklingi dūriniai su dėmeniu *auto-*, reiškiančiu su automobiliu susijusį dalyką, pvz.: *Montavimas vyksta **autokranu** (= automobiline kranu) tiesiog iš **autotransporto** (= automobilinio transporto) <...> [6: 54]. Įmonėje galima išsinuomoti įvairią statybinę techniką: betono maišyklę, **autobetono maišyklę** (= automobiline betono maišyklę, plg. *automobiline maišyklė* [8: 320]) <...> [7: 41].* Vartojama netaisyklingų sudurtinių sutrauktinių terminų, pvz.: *Toliau pagal **genplaną** (= generalinį planą, žr. 8: 414) surandama pirmojo namo kampo padėtis ir pažymima kuoliuku [6: 86].* Taip pat yra netaisyklingų sudurtinių būdvardžių, pvz.: <...> *naudojamos gaminant įvairius tiek tiesius, tiek ir **kreivalinijinius** (= kreivinius) elementus [7: 63].* Tai – statybiniai medienos skydai, kli-

juota sluoksninė mediena, konstrukciniai medienos kompozitai ir **dvitėjinės** (= dvitėjės) sijos [6: 60].

Priešdėlių netikslumų yra šiuose sakiniuose: *Pirmą aukštą galima išplanuoti* (= suplanuoti) *nesilaikant griežtų taisyklių <...>* [6: 52]. *<...> priskaičiuojama* (= suskaičiuojama) *apie 50 skirtingų rąstų kampų sujungimų <...>* [6: 76].

Nagrinėjamuose statybos žinyuose yra ir daugiau terminijos netikslumų. Kai kurie terminai neatitinka norminių statybos ir kitų sričių terminijos šaltinių – terminų žodynų, duomenų bazių, pvz.: *<...> pirmoji pasaulyje oru aušinama pavara su 5 metaliniais planetiniais krumpliaraciais* (= satelitiniais krumpliaraciais, satelitais, žr. 5) *<...>* [6: 73]. *<...> mūrijimo darbams pakanka kirvio, plaktuko guminiu galu* (= guminio plaktuko, žr. 8: 414), *mentės ir gulsčiuo* [7: 29]. *<...> didelė garso izoliacija (prieštriukšminiai barjerai* (= triukšmo barjerai, žr. 8: 71) *automagistralėms ir geležinkeliams)* [7: 31]. *<...> dėl naujai sukurto reduktoriaus prietaisais išvysto net 15% didesnę sukimo jėgą* (= pasižymi 15 % didesne sukimo galia, plg. Galia – fizikinis dydis, lygus darbo ir jo atlikimo laiko santykiui. Galia apibūdina naudojamų mašinų (variklių, generatorių ir kt.) pajėgumą [žr. 5, 6: 73]. Yra du keliai tiksliam pastato ašių nustatymui statybos aikštelėje (= būdai tiksliai nustatyti pastato ašį) [6: 86]. *<...> leidžia projektuoti atviras erdves ir nereikalauja masyvių gegnių, nes didelę dalį apkrovos neša* (= laiko, plg. laikancoji konstrukcija [žr. 5]) *ilginiai* [6: 96].

Kartais painiojami tą pačią šaknį turintys terminai, pvz.: *Pirma – visiškas medienos apdirbimas nuo rąstų iki galutinių produktų* (= rąstų perdirbimas į galutinius produktus, statybos produktų gamyba iš rąstų) *<...>* [6: 74]. Terminas *apdirbimas* žymi medžiagos savybių keitimą mechaniniais būdais: *Apdirbimas – medžiagos arba gaminio savybių, išvaizdos arba formos keitimas mechaniniais būdais* [5]. Terminas *perdirbimas* įvardija medžiagos pavertimą gaminiu: *Perdirbimas – žaliavos pavertimas gaminiu arba pusgaminiu* [5].

Abejotinas termino *protingas namas* vartojimas, pvz.: *Bendrovė Šlienavoje statys vadinamus protingus namus <...>* [7: 15]. Pagal panašumą su *intelektine sistema* (*Intelektinė sistema – sistema, gebanti analizuoti aplinką, formuluoti racionalius veikimo joje tikslus ir spręsti, kokiais būdais ir priemonėmis įgyvendinti suformuluotus tikslus* [žr. 5]) ši terminą reikėtų keisti *intelektiniu namu*. Kai kada vartojami nepagrindiniai sinonimai, pvz.: *Rąstinių namų statybai medieną pasirenka klientas: Lietuvos miškuose augančių eglių bei pušų arba atgabentą* (= atvežtą) *iš Rusijos* [6: 40].

Žinyuose pasitaiko netikslių terminų formų. Dažniausiai vietoje daiktavardžio kilmininko netaisyklingai vartojami būdvardžiai su priesaga *-inis, -inė* pvz.: <...> *nereikia papildomai investuoti į kitas apdailines medžiagas* (= *apdailos medžiagas*, žr. 8: 331) [6: 116]. *Dauguma verslininkų ir pirkėjų mano, kad rankinio* (= *rankų*) *darbo namus statyti žymiai pigiau* <...> [6: 42]. *Plokštės „Velox“ montuojamos naudojant armatūrinius* (= *armatūros*) *ryšius* <...> [7: 30]. K. Gaivenis yra rašęs, kad netikslų sudėtinių terminų gramatinių konfigūracijų pasirinkimą lemia kitų kalbų žodžių junginių struktūros kopijavimas [2: 37]. Vietomis daikto rūšis netaisyklingai įvardijama paprastaisiais būdvardžiais, pvz.: *Visos staklių kreipiančiosios pagamintos iš legiruoto* (= *legiruotojo*) *plieno* [6: 111]. <...> *jungtinio tiekimo sistema, jungianti smulkius* (= *smulkiuosius*) *ir vidutinius verslininkus* <...> [7: 27].

Analizuojamuose šaltiniuose galima aptikti ir kitokių terminų formų netikslumą. Pavyzdžiui, neskaičiuojamą dalyką žymintis daiktavardis vartojamas daugiskaitos forma, laipsniuojamas didžiausią ypatybės kiekį žymintis būdvardis, be lyginamojo jungtuko vartojamas lyginamosios reikšmės prievoksmis *ne daugiau*, pvz.: *Suprantama, išaugę pajėgumai* (= *išaugęs pajėgumas*) *pareikalavo ir daugiau darbo jėgos* <...> [6: 74]. *Karkasiniai namai – tai optimaliausias* (= *optimalus, geriausias*) *apšvietimo, energijos, ventiliacijos panaudojimas visose patalpose, ekologiškai švarios medžiagos* [6: 50]. <...> *jo „vaikščiojimas“ uždengus stogą – ne daugiau 2 cm* (= *ne daugiau kaip 2 cm*) <...> [6: 85].

Nagrinėjamuose leidiniuose yra nemažai **sintaksės** ydų – linksnių, prielinksnių vartojimo klaidų, terminų ir jų dėmenų jungimo netikslumų. Daugiausia pasitaiko vietininko klaidų. Šis linksnis netaisyklingai vartojamas:

a) veikimo sričiai reikšti, pvz.: *Jau dešimt metų įmonė specializuojasi rąstinių statinių gamyboje* (= *specializuojasi gamindama rąstinius statinius*) <...> [6: 38];

b) būsenos priešasčiai, pagrindui pavadinti, pvz.: *Ugnies poveikyje* (= *Veikiant ugniai*) *jų paviršius anglėja* [6: 32]. *Mažojeje Lietuvoje germanizacijos itakoje* (= *dėl germanizacijos*) *rūtas išstūmė kambarinė mirta* [6: 162]. *Tad grožis ir nauda arba funkcija ir estetika yra neišskiriami dalykai abipusėje priklausomybėje* (= *visiškai priklausomi*) [6: 25]. <...> *ko pasekoje* (= *dėl to*) *namas išeina ne toks, koks turėtų būti* <...> [6: 110];

c) laikui reikšti, pvz.: *Šilumos akumuliacijos galimybė nakties metu leidžia jausti šilumą dienos bėgyje* (= *dieną*) [6: 68];

d) kitais atvejais, pvz.: <...> *manoma, kad ateityje taip pat išliks populiarini individualių **statytojų tarpe** (= tarp statytojų) [6: 32].*

Žinynuose galima aptikti ir kitų linksnių vartojimo netikslumų. Vardininkas netaisyklingai vartojamas neapibrėžtam daiktų kiekiui pavadinti, pvz.: <...> *dėl ko ir atsiranda **įtrūkimai** (= dėl to ir atsiranda įtrūkimų) [6: 46]. Naudojant tokią medieną, ilgainiui konstrukcijoje neišvengiamai **atsiranda tarpai** (= atsiranda tarpų) <...> [6: 40]. Tarp rąstų gali **atsirasti plyšiai** (= gali atsirasti plyšių) <...> [6: 76]. Neapibrėžtas daiktų kiekis netaisyklingai įvardijamas ir galininku, pvz.: *Šiuo metu Jums galime pasiūlyti **kolonas, gegnes, tarpaukštinių perdangų sijas, mūrлотus** (= pasiūlyti kolonų, gegnių, sijų, mūrtašių) [6: 61]. Taip pat netaisyklingai galininkas vartojamas su veiksmažodžiu *atstovauti*, pvz.: *Mūsų įmonė atstovauja **žinomus Vakarų Europos gamintojus** (= žinomiems Vakarų Europos gamintojams) <...> [6: 111]. Netaisyklingai galininkas vartojamas paskirčiai reikšti, pvz.: *Šių regionų svirnuose naudoti sijiniai stogai, kurie labiausiai tiko pastato funkcijai – **apsaugoti turtą ir derlių** (= turtui ir derliui apsaugoti) [6: 19]. Įnagininku netaisyklingai reiškiamas nuolatinis (nekintamas) būvis, pvz.: *Medinėms konstrukcijoms **lemiamu** atsparumo ugniai **veiksniu yra** (= lemiamas atsparumo ugniai veiksnys yra) jų paviršiaus ploto santykis su tūriu [6: 32].*****

Nagrinėjamuose šaltiniuose yra prielinksnių vartojimo klaidų. Prielinksnis *prie* netaisyklingai vartojamas veiksmo sąlygoms reikšti, pvz.: *Rąstai veikia kaip „terminės baterijos“ ir **prie tinkamų sąlygų** (= esant tinkamoms sąlygoms) gali kaupti ir saugoti šilumą dienos metu <...> [6: 31]. Pas netaisyklingai vartojamas veiksmo adresatui žymėti, pvz.: *Statytojas, užsakęs pageidaujamos išvaizdos rąstinių namą **pas gamintoją** (= iš gamintojo), lyg ir neturėtų rūpintis, kokia technika dirba rangovas [6: 112]. Virš netaisyklingai vartojamas viršijimo reikšme, pvz.: <...> *masyvo rąstų **virš 1000 mm** (= per 1000 mm) pločio **pilnai** (= visiškai) išdžiovinti iki 8–12 proc. džiovyklose neįmanoma [6: 85]. Kartais netaisyklingai pavartojamas padalyvis, pvz.: **Pasitelkus** (= Pasitelkę) suomišką technologiją įrengėme <...> [6: 85].***

Prie sintaksės klaidų priskirtini terminų ir jų dėmenų **jungimo netikslumai**. Brūkšnelio nereikia rašyti tarp sintaksiškai lygiaverčių, bet reiškiančių skirtingus dalykus daiktavardžių ar būdvardžių, pvz.: *Dažniausiai pats rąstinis namas padiktuoja tam tikrus **architektūrinius-konstruktivinius sprendimus** (= architektūrinius ir konstrukcinius sprendinius, plg. 8: 563) [6: 72]. Mūrijama **cemento-smėlio** (= cemento ir smėlio, žr. 8: 535) skiediniu <...> [7: 29]. Tepamai hidrozioliacijai priskiriamos ir **cementinės-polimerinės** (= cementinės*

polimerinės) mastikos <...> [7: 52]. *Gaminami <...> pjuvenų-betono* (= pjuvenų ir betono) blokai [7: 58]. *Langai ir durys taip pat vis dažniau pasirenkami mediniai ar kombinuotojo tipo medžio-aliuminio* (= medžio ir aliuminio) <...> [6: 58].

Žinynuose yra nemažai **loginių** netikslumų. Dažniausiai be reikalo vartojami pertekliniai žodžiai ar terminai, pvz.: *Statytojas turi surinkti ir sukomplektuoti visus naudotų statybinių medžiagų atitikties dokumentus <...> įmonių priėmimo-perdavimo naudotis aktus* (= priėmimo-perdavimo aktus) [7: 42]. *Asociacijos nariai sudarė darbo grupę išskylantiems klausimams spręsti* (= darbo grupę klausimams spręsti) [6: 76]. *Naujoviškas aukštos kokybės savaimė užsifiksuojantis 13 mm savaime užsifiksuojantis* (= užsifiksuojantis) griebtuvas <...> [6: 73]. *Todėl vidinės rąstinės pertvaros tarp kambarių* (= kambarių pertvaros) užtikrina garso slopinimą [6: 29]. *Sienų storis kinta 15–40 cm ribose* (= kinta 15–40 cm) [6: 30].

Nagrinėjamuose leidiniuose nepagrįstai naudojamos **kabutės**. Dažniausiai kabutėse rašomi terminai *sėdimas* ir *kvėpavimas*, pvz.: *Todėl klijuotų rąstų sienose neatsiranda įtrūkimų, plyšių ir nevyksta pastato „sėdimas“* (= sėdimas, žr. 8: 505) <...> [6: 85]. *Tada lentos klijuojamos ekologiškais drėgmei atspariais klijais, netrukdančiais sienojams „kvėpuoti“* (= kvėpuoti) [6: 85]. Tai yra įprasti metaforiški statybos terminai ir jų nereikėtų rašyti kabutėse. Apskritai metaforinis sąvokų įvardijimas būdingas statybos terminijai [9: 62–75]. Taip pat nereikėtų kabutėmis skirti bendriniais žodžiais tapusių pavadinimų, pvz.: *Namas lengvai bei greitai surenkamas užsakovo numatytoje vietoje „lego“* (= lego) principu [6: 85]. Abejotinas tik termino *vaikščiojimas* vartojimas, pvz.: <...> *jo „vaikščiojimas“ uždengus stogą – ne daugiau <...>* [6: 85]. Vietoje šio metaforiško termino geriau vartoti įprastą – *judėjimas* [8: 224].

Pridurtina, kad žinynuose nemažai ir kitokių netikslumų – rašybos, terminų kaitybos, skyrybos, pvz.: **Gluosnius** (= *Gluosnis*) <...> [6: 161]. *Nuo šio proceso neapsaugo net gi* (= *netgi*) *jachtų lakas* [6: 152].

Išvados

1. Statybos žinynuose yra nemažai žodyno, žodžių sandaros, formų vartojimo, sintaksės, rašybos, terminų vartosenos bei kitų klaidų ir netikslumų. Kai kurios klaidos yra įtrauktos į Didžiųjų kalbos klaidų sąrašą.

2. Daugiausia yra žodyno klaidų – dažniausiai žodžiai vartojami ne savo reikšmėmis, taip pat pasitaiko neteiktinų skolinių ir vertinių.

3. Nagrinėjamuose statybos žinyuose gausu terminijos klaidų. Vietoje savų įsitvirtinusių terminų vartojami vengtini skoliniai ir vertiniai. Ne visi terminai atitinka norminių šaltinių terminiją. Taip pat pasitaiko terminų dėmenų jungimo, terminų sandaros ir formų netikslumų.

4. Nagrinėjami žinyvai klaidų atžvilgiu nelygiaverčiai – klaidų gausa būdinga tik vienam žinyvui.

5. Žinyvų kalbos ydos skverbiasi į plačiąją vartoseną bei reklamų kalbą – visų tipų klaidų galima aptikti leidinių reklamų tekstuose. Statybos žinyvų kalbos gerinimas yra aktuali užduotis.

Literatūros ir šaltinių sąrašas

1. *Dabartinės lietuvių kalbos žodynas*. – <http://dz.lki.lt/> (žiūrėta 2012-06-05).
2. Gaivenis K. *Lietuvių terminologija: teorijos ir tvarkybos metmenys*. Vilnius: Lietuvių kalbos instituto leidykla, 2002.
3. *Kalbos patarimai 4. Leksika: skolinių vartojimas*. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas, 2005.
4. Keinys S. *Dabartinė lietuvių terminologija*. Vilnius: Lietuvių kalbos instituto leidykla, 2005.
5. *Lietuvos Respublikos terminų bankas*. – <http://terminai.vlkk.lt/pls/tb/tb.search> (žiūrėta 2012-06-07).
6. *Medinė statyba: jaukių namų žinyvas*. Kaunas: UAB „Dangus“, 2008.
7. *Namo statyba ir rekonstrukcija*. Kaunas: UAB „Dangus“, 2008.
8. *Statybos terminų žodynas*. Vilnius: Lietuvos mokslas, 2002.
9. Stunžinas R. Metaforiniai statybos terminai. *Terminologija*. 2006. T. 13, p. 62–75.

MISTAKES OF VOCABULARY AND TERMINOLOGY IN REFERENCE BOOKS OF CONSTRUCTION

Summary. *This article deals with the types of mistakes of vocabulary and terminology in reference books of construction. It is clear that there are a lot of mistakes of vocabulary, word derivation, grammatical forms, syntax, writing, and terminology. Some mistakes are included in the List of Gross Mistakes of the*

Lithuanian Language. In the reference books, mistakes of vocabulary dominate and most of them are loanwords and calques. The analyzed reference books contain numerous mistakes of terminology. Loan terms and calques are used instead of Lithuanian terms; also, there are errors of connection of the components of terms; some terms are used in irregular grammatical forms. Not all terms correspond to standard terminology. Accordingly, mistakes in the reference books are not equal. Abundance of mistakes of vocabulary and terminology is characteristic of one reference book in particular. The analysis shows that improvement of language and terminology in reference books is an important task. Uncorrected mistakes spread in public language and advertisements.

Keywords: *reference books of construction, mistakes of language, incorrect terms.*

ADMINISTRACINĖS KALBOS LAIKO RAIŠKOS KONSTRUKCIJOS SU VIETININKU IR JŲ SINONIMIJA

Rasuolė Vladarskienė

Vilniaus Gedimino technikos universitetas
Saulėtekio al. 11, LT-03227 Vilnius
tel. (8 5) 274 48 70, el. paštas: rasuole@lki.lt

Reikšminiai žodžiai: sintaksė, laiko raiška, vietininkas, administracinė kalba, norminimas.

Lietuvių kalboje laiką galima reikšti įvairiai. Bendrinės lietuvių kalbos laiko raiškos priemonės aprašytos *Lietuvių kalbos gramatikoje* [14: 206], *Dabartinės lietuvių kalbos gramatikoje* [2: 535–543], sintaksės ir morfologijos darbuose [13: 287–292, 16: 136–137], sinoniminė raiška aptarta Elenos Valiulytės monografijoje *Dabartinės lietuvių kalbos sintaksiniai sinonimai* [21], linksnių reikšmės išnagrinėtos Jono Šukio knygoje *Lietuvių kalbos linksniai ir prielinksniai: vartoseną ir normas* [19], norminamasis variantiškų reiškinių vertinimas pateiktas *Kalbos patarimuose* [8], rekomendacijų raidos bruožų galima rasti Ritos Miliūnaitės [15: 150–151], Irenos Smetonienės, Brigitos Dambrauskaitės [18: 51–52] darbuose. Nors atrodytų, kad laiko raiška gana išsamiai aptarta lietuvių kalbininkų darbuose, tačiau ir mokant studentus, ir bendraujant su kalbos redaktoriais, kalbos tvarkytojais, dokumentų vertėjais nuolat kyla neaiškumų dėl kai kurių laiko raiškos formų normiškumo ir variantiškumo. Todėl dar kartą imtasi šios temos, kurią ypač suaktualino Europos Sąjungos (toliau – ES) institucijų dokumentų vertėjų keliami klausimai.

Straipsnio **objektas** – veiksmo laiko tarpo ir momento raiška administracinėje kalboje.

Straipsnio **tikslas** – išnagrinėti administracinės kalbos laiko raiškos vietininku galimybes ir jos santykį su sinoniminėmis raiškos priemonėmis. Siekiant šio tikslo keliami tokie uždaviniai: apžvelgti lietuvių kalbos laiko raiškos sistemą

ir jos sintaksinę realizaciją; išnagrinėti laiko tarpo ir momento raišką vietininko linksniu iškeliant administracinės kalbos ypatumus; aptarti sintaksinius laiko raiškos vietininko linksniu sinonimus ir panagrinėti porą su jų vartojimo normiškumu susijusių atvejų.

Lietuvių kalbos laiko raiškos sistema ir jos sintaksinė realizacija

Lietuvių kalbos laiko raiškos reikšmių sistema kalbotyros darbuose apibūdinama įvairiai. Vieni autoriai skiria tik dvi pagrindines veiksmo laiko momento ir veiksmo laiko tarpo (periodo) reikšmes [5, 13: 206, 17: 7], kiti šias reikšmes nurodo kaip vieną porūšį šalia kitų laiką žyminčių aplinkybių reikšmių [14: 288–291, 2: 535]. *Dabartinės lietuvių kalbos gramatikoje* pateikiamos tokios pagrindinės laiko aplinkybių reikšmės: veiksmo momentas ar periodas; veiksmo dažnis, apribotas veiksmo laikas, paskirties laikas [2: 535].

Dar išsamiau laiko reikšmes suskirstė Elena Valiulytė. Ji pagal veiksmo (į)vykimo sutapimą arba nesutapimą su sintaksinės formos nurodomu laiko tarpu pirmiausia skyrė sutampančio ir nesutampančio laiko reikšmes, o tada šios opozicijos elementus susiskirstė smulčiau. Sutampančio laiko semantinėje sistemoje kalbininkė išskyrė apibendrintas neapibrėžto laiko, apibrėžto laiko, laiko dažnio ir paskirties laiko reikšmes. Nesutampančio laiko sintaksinių formų semantinę sistemą padalijo į ankstesnio ir vėlesnio laiko, veiksmo pradžios ir veiksmo galo, apytikrio laiko, vienalaikiškumo, apriboto laiko reikšmes [21: 191, 295].

Šios laiko reikšmės gali būti žymimosrieveiksmiais; naudininko, galininko, įnagininko, vietininko linksniais; prielinksninėmis konstrukcijomis; dalyvinėmis (padalyvinėmis, pusedalyvinėmis) konstrukcijomis; laiko šalutiniais sakinio dėmenimis [1: 157–161, 2: 535–543, 14: 287]. Vito Labučio [13: 287] nuomone, būdingiausi laiko aplinkybėms linksniai yra galininkas ir įnagininkas, retesni – naudininkas ir vietininkas.

Kaip matyti, laiko reikšmių ir jų raiškos galimybių įvairovė didžiulė, todėl straipsnyje apsiribojama tik administracinės kalbos laiko tarpo ar momento raiškos vietininko linksniu ir su juo konkuruojančių variantų analize.

Laiko tarpo ir momento raiška vietininko linksniu

Viena iš būdingų vietininko reikšmių – laiko raiška. Naujausios linksnių vartojimo rekomendacijos pateikiamos *Kalbos patarimų* knygelėje *Sintaksė: linksnių vartojimas*. Čia rašoma, kad vietininkas gali būti vartojamas laikui reikšti [8: 125], taip pat nurodoma ir galima sinoniminė vietininko raiška – galininko, įnagininko linksniai ir prielinksnio *per* konstrukcija [8: 116–117].

Jonas Šukys, keldamas klausimą, kodėl „vietininkas, iš prigimties būdamas vietą rodantis linksnis, pradeda reikšti ir laiką“, samprotauja, kad „vietos (lokalinė) reikšmė ir čia, matyt, yra pirminė, bet daugiausia lemia daiktavardžio kamiene slypinti laiko reikšmė“ [19: 294]. Vietos ir laiko aplinkybių sąveiką nurodė ir Jonas Jablonskis, jis pateikė sakinių su vietininkais *nakties vidury, darbymety, prekymety, rugiapjūtėj, senatvėje, senovėje* ir teigė, kad „esamąjį vidaus vietininką pasakome dažnai ir tam tikrai laiko aplinkybei, jungiamai sakinyje su vietos aplinkybe“ [6: 98]. Daiktavardžio, kurio vietininku reiškiamas laikas, leksinės reikšmės svarbą pažymėjo ir kiti kalbininkai [16: 136, 21: 182–186].

Taigi laiką žymi ne bet koks vietininkas, bet tik tokių daiktavardžių, kurie apibūdina įvairias laiko sąvokas. Administracinėje kalboje laiką gali žymėti vietininkai tokių daiktavardžių, kurie reiškia apibendrintus ilgus laiko tarpus *praeityje, (artimiausioje, tolimesnėje) ateityje*; tam tikrus laiko tarpsnius, pasakomus daiktavardžių konstrukcijomis su pažyminiaus: *dvidešimtame amžiuje, pirmame dešimtmetyje, vertinimo etape, einamųjų metų ketvirtajame ketvirtyje*; fazinių daiktavardžių vietininkas su laiko reikšmės žodžio kilmininku: *pirmojo šio amžiaus dešimtmečio pradžioje; programavimo laikotarpio viduryje; 2012 metų antroje pusėje; vasario mėn. pabaigoje*. Taip pat administracinėje kalboje laiką, dažnai susijusį su vieta, gali reikšti ir renginių ar įvykių pavadinimų vietininkai *posėdyje, susirinkime, kelionėje*.

Pranas Kniūkšta mano, kad laiko reikšmės vietininkai administracinėje kalboje labai reti, kiek dažnesni tokie, kurie turi priklausomų (aiškinamųjų) žodžių [12: 218]. Pritariant šiam teiginiiui iš esmės, jį reikėtų patikslinti.

Iš tiesų, administracinėje kalboje laiko raiška vietininku yra gana apribota, kitose bendrinės kalbos vartojimo srityse vietininkas laikui reikšti vartojamas dažniau. Pirmiausia tai lemia, kad administracinei kalbai apskritai nebūdinga ar retai vartojama tam tikra leksika. Vadinasi, reti ir kai kurie daiktavardžiai, reiškiantys laiko sąvokas, kurių vietininkas gali žymėti laiką, pavyzdžiui, gamtos reiškinių pavadinimų vietininkas *prietemoje, darganoje, lietuje, sauroje, karštyje*.

Sinoniminė laiko vietininko raiška

Būtina pabrėžti ir tai, kad laiko tarpo ar momento raiškos vietininko linksniu atvejai yra dvejoji: vieni jų neturi sinoniminės raiškos, o kiti gali būti pakeisti sintaksiniais sinonimais (galininku, įnagininku, prielinksnio *per* konstrukcija).

Sinoniminės raiškos neturi fazinių daiktavardžių vietininkai *pradžioje, viduryje, pabaigoje*, kurie administracinėje kalboje vartojami ne vieni, o su apibūdinamųjų žodžių kilmininku, pvz., *metų (mėnesio, laikotarpio, darbo, patikrinimo) pradžioje*. Taip pat tik vietininkas vartojamas ir tokių ilgus laiko tarpus reiškiančių žodžių: *amžiuje, epochoje* (vartojami su apibūdinamaisiais žodžiais, pvz., *šiam amžiuje, technologijų epochoje*), *praeityje, ateityje* (paprastai vartojami vieni, bet gali turėti ir pažyminių, pvz., *tolesnėje ateityje*). Šie vietininkai administracinėje kalboje yra neišvengiami, o kai kurie iš jų (pvz.: *pradžioje, viduryje, pabaigoje*) net ir dažnai vartojami. Tokie vietininkai didesnių vartojimo problemų nekelia.

Kaip minėta, laiką (laiko tarpą ar momentą) reiškiantis vietininkas gali turėti ir sinonimų – tai galininko, įnagininko linksniai ir prielinksnio *per* konstrukcija [8: 116–117]; E. Valiulytė nurodo dar vieną rašomajai kalbai būdingą sinoniminę raiškos priemonę – kilmininko konstrukciją su įnagininku *metu*. Tačiau laiko raiškos sinonimija nereguliari ir konkrečiu atveju toli gražu ne visada galima rinktis bet kurį iš šių variantų, nes neapibrėžto laiko reikšmės sintaksinės formos sudaro net kelias sinonimų eiles, kurios priklauso nuo leksemų [21: 241]. Administracinėje kalboje, kaip minėta, laiko leksemų vartojimas ribotas, todėl ir laiko raiškos sinonimija ne tokia įvairi kaip kitose bendrinės kalbos srityse. Retais atvejais galima pateikti ir ilgesnę sintaksinių sinonimų eilę, pvz., su žodžiu *dešimtmetis* laiko tarpui reikšti: galininkas (įnagininkas, vietininkas), prielinksnio *per* konstrukcija:

Pastarąjį dešimtmetį daugiabučių namų gyventojų, daugiabučių namų savininkų bendrijų iniciatyva ir lėšomis pakeista apie 60 procentų butų langų LRV nutarimas, 2012-02-15; **Pastaruoju dešimtmečiu** Lietuva gali pasigirti sparčiais ekonomikos augimo tempais Žin., 2010-01-30, Nr. 12-561, nutarimas; **Pastarajame dešimtmetyje** vidutinis mokslininkų amžius gerokai padidėjo – 2000 m. 55 % mokslininkų buvo vyresni nei 50 metų LRV nutarimas, 2009-04-15; Kultūros ministerijos surinkta informacija rodo, kad **per pastarąjį dešimtmetį** romų moksleivių skaičius bendrojo lavinimo mokyklose padidėjo Žin., 2012-03-27, Nr. 36-1813, įsakymas.

Jonas Šukys, kalbėdamas apie galininko tinkamumą laikui žymėti, atkreipia dėmesį į tai, kad šis linksnis paprastai reiškia veiksmo trukmę, todėl dėl dviprasmiškumo veiksmo laikui nusakyti ne taip tinka laiko sąvokas reiškiančių daiktavardžių *šimtmetis*, *dešimtmetis*, *pusmetis*, (*metų*) *ketvirtis* ir panašūs galininkai; kur kas aiškesnės prielinksnio *per* konstrukcijos, laiko vietininkai arba įnagininkai [19: 214].

Taigi galininkas laiko tarpui žymėti turi būti vartojamas atsargiai, įvertinant galimą dvejoją jo reikšmės interpretaciją. Lengviausiai vienas kitą gali pakeisti laiko tarpą reiškiantys vietininkas ir įnagininkas, prie jų dar galima pridėti ir prielinksnio *per* konstrukciją.

Administracinėje kalboje laiko tarpas gali būti reiškiamas ir knyginę konstrukcija su įnagininku *metu*. Ji vartojama su tam tikrą renginį, įvykį reiškiančių žodžių kilmininkais: *aukciono* (*atostogų*, *kelionės*, *konkurso*, *komandiruotės*, *krizės*, *pamainos*, *posėdžio*, *praktikos*, *projekto*, *studijų*, *vizito*) *metu*. Vienos iš šių konstrukcijų galėtų būti pakeistos vietininku, pvz.: *aukционе*, *kelionėje*, *konkurse*, *posėdyje*, bet tada labiau išskyla, sustiprėja vietos reikšmė; prielinksnio *per* konstrukcija irgi galėtų būti vartojama *per atostogas*, *per kelionę*, *per krizę*, *per posėdį*, *per praktiką*, *per vizitą*, bet taip pat ne visais atvejais.

Pastabos dėl kai kurių norminamųjų rekomendacijų

Sustabarėję verstiniai laiko vietininkai *laike*, *laikotarpyje*, *bėgyje*, *eigoje* nuosekliai taisomi jau ne vieną dešimtmetį: *laike*, *bėgyje* taisė ir Jonas Jablonskis [plačiau žr. 18]; *laike*, *laikotarpyje*, *bėgyje* peikė ir Viktoras Kamantauskas [10], ir *Kalbos patarėjas* [7]. Šie vietininkai taisomi iki šiol, nors *būvyje* ir *eigoje* kai kurie kalbininkai linkę pateisinti [plačiau žr. 15: 151, 19: 299–300]. Minėti verstiniai laiko vietininkai peikiami *Kalbos praktikos patarimuose* [9: 45, 142, 143, 347] ir *Kalbos patarimų* knygelėje *Sintaksė: linksnų vartojimas* [8: 125]. Tačiau pastarojoje nurodomas ir atvejis, kai *laikotarpyje* gali būti vartojamas: *Tame laikotarpyje suklestėjo amatai*. Todėl reikėtų pasiaiškinti, kada vietininkas *laikotarpyje* klaida, o kada galėtų būti vartojamas.

Vietininkas, kaip jau minėta, laiką reikšti gali, todėl ir studentams, ir pradedantiesiems ES dokumentų vertėjams kyla klausimas, jeigu taisyklinga *Šiame tyrimų etape jau pasiekta kritinė riba* [8: 125], tai kodėl negalima sakyti *2009–2012 metų laikotarpyje jau pasiekta kritinė riba*?

Pirmiausia reikėtų atkreipti dėmesį į tai, kad norminamosiose rekomendacijose pabrėžiama, jog minėti vietininkai neteiktini vartoti kaip sustabarėję polinksniai ar prielinksniai, o kaip savarankiško žodžio vietininkas *laikotarpyje* galėtų būti vartojamas. Tas žodžio savarankiškumas tiksliau apibūdinamas *Dabartinės lietuvių kalbos gramatikoje*: „vietininku laiko momentą ar periodą reiškia <...> laiko mato vienetus bei bendras laiko sąvokas žymintys daiktavardžiai, dažniausiai *amžius, mėnuo, dešimtmetis, šimtmetis, tūkstantmetis, pusmetis, ketvirtis, era, epocha, laikotarpis*, bet tik su būtinu pažyminiu: *paplito antrame amžiuje / šimtmetyje...* [2: 537]. Tiesa, vartotinų pavyzdžių su vietininku *laikotarpyje* čia nepateikiama, tačiau tarp galimų taisyklingų raiškos variantų nurodomas ir žodžio *laikotarpis* vietininkas.

Vadinasi, su derinamuoju pažyminiu vietininkas *laikotarpyje* galėtų būti vartojamas, vietininko *tame laikotarpyje* taisyklingumu neabejojo Leonardas Dambriūnas [4: 46]. Tiesa, šis kalbininkas pateisino ir posakį *savaitės laikotarpyje*, nes, jo nuomone, „sakant, kad *darbą atliksiu savaitės laikotarpyje*, dar nepasakoma, kad visą savaitę dirbsiu, bet pasakymas *darbą atliksiu per savaitę* jau implikuoja visos savaitės darbą“ [5: 49].

Iš *Dabartinės lietuvių kalbos gramatikos* ir *Kalbos patarimų* nuostatų būtų galima spręsti, kad vietininkas *laikotarpyje* su būtinuoju pažyminiu taisyklingas ir galėtų būti vartojamas, tačiau daugiau taisyklingos vartosenos pavyzdžių nepateikiama. Beje, būta ir pavienių bandymų¹ tokį vietininką laikyti klaida *Gimtojoje kalboje* aptariant bankininkų kalbą: „**Ataskaitiniame laikotarpyje** (= *Ataskaitiniu laikotarpiu*) <...> *nagrinėjo atskirų bankų veiklą*“ [20: 11].

Administracinės kalbos ypatumai aiškiausiai atskleisti *Kanceliarinės kalbos patarimuose* [11], tiesa, sakinių, kuriuose *laikotarpyje* būtų pavartotas su derinamuoju pažyminiu, čia nepateikta, o polinksniškai vartojamas vietininkas peikiamas kaip ir kitur: *Baigsime darbą dviejų savaitių laikotarpyje* (= *per dvi savaites*). Aptariant žodžio *laikotarpis* vartosenos ypatumus nurodomos administracinei kalbai teiktinos sinonimiškos laiko raiškos formos – įnagininko linksnis ir prielinksnio *per* konstrukcija: „trukmei nusakyti tinka įnagininkas ir galininkas su prielinksniu *per*: *Programos duomenis baigti tvarkyti ataskaitiniu laikotarpiu // per ataskaitinį laikotarpį*“ [11]. Apie raiškos galimybę vietininku neužsiminta.

1 Lietuvių kalbos instituto Bendrinės kalbos skyriaus Kalbos rekomendacijų kartotekoje užfiksuotas tik šis taisyimas, *Kalbos patarimų informaciniame biuletenyje* taip pat nerasta daug jokių rekomendacijų dėl tokio vietininko vartojimo.

Tačiau realiojoje administracinės kalbos vartosenoje vietininkų *laikotarpyje* nevengiama. Lietuvos Respublikos teisės aktų paieškos bazėje iki 2012 05 15 rasti 648 dokumentai su vietininku *laikotarpyje*; iš jų 102 *Valstybės žiniuose* paskelbtuose dokumentuose, o Europos Sąjungos institucijų dokumentų duomenų bazėje „EUR-Lex“ šis vietininkas pavartotas 130 dokumentų, pvz.:

Reguliariems pievų, pelkių buveinių priežiūros darbams valstybinėje ir privačioje žemėje rekomenduojama prašyti paramos <...> pagal analogišką kaimo plėtros priemonę, kuri bus numatyta kitame (2014–2020 m.) finansinio programavimo laikotarpyje (plg. kitu finansinio programavimo laikotarpiu) Žin., 2012-05-05, Nr. 52-2603; <...> *kai mokestinis laikotarpis yra kalendorinis mėnuo, FR0457 forma dėl mokestiniame laikotarpyje* (plg. mokestiniu laikotarpiu, per mokestinį laikotarpį) įsigyto (importuoto) ilgalaikio materialiojo turto priskyrimo ekonominei veiklai turi būti pateikta ne vėliau kaip iki kito mėnesio 25 dienos Žin., 2009-12-15, Nr. 148-6652; įsakymas; *Nors oficialiai pasirengimas pirminiam sistemų priimamajam bandymui pradėtas praėjusiame ataskaitiniame laikotarpyje* (plg. praėjusiu ataskaitiniu laikotarpiu, per praėjusį ataskaitinį laikotarpį), jis turėjo būti sustabdytas dėl su sistemų veikimo bandymu susijusių problemų Komisijos ataskaita KOM/2009/0133, 2009-03-24.

Tiesa, vartojami daugiausia vietininkai su būtinaisiais pažymiais, dažniau su derinamaisiais (*šiam, kitam, praėjusiam, būsiamajame, vėlesniame, deklaruojamame, ilgesniame, pereinamajame laikotarpyje*), rečiau nederinamaisiais (*vykdymo, finansavimo laikotarpyje*), kartais su abiejų rūšių pažymiais (*kitame programavimo laikotarpyje, pereinamajame naujų atlyginimo būdų paieškos laikotarpyje*).

Vertinant tokius vietininkus administracinėje kalboje, reikėtų atkreipti dėmesį į tai, kad nors kai kurie raiškos variantai su vietininku *laikotarpyje* iš esmės neprieštaruja kalbos normoms ir teoriškai galėtų būti vartojami, tačiau administracinės kalbos normos yra griežtesnės nei apskritai bendrinės kalbos ir vietininkas laikui reikšti čia vartojamas daug siauriau nei bendrinėje kalboje apskritai. Administracinei kalbai būdingesni kiti laiko raiškos variantai nei vietininkas *laikotarpyje* su būtinuoju derinamuoju pažyminiu; toks vietininkas galėtų būti laikomas šalutiniu normos variantu ir galėtų būti vartojamas tada, kai pagal kontekstą kitos sinoniminės raiškos priemonės pasakymui suteiktų kitokių reikšmės atspalvių.

Kita problema, į kurią norėtųsi atkreipti dėmesį – raiškos dubliavimas. Kažin, ar ne siekiant išvengti vietininko *laikotarpyje* (o gal *laikotarpio eigoje?*) administracinėje kalboje atsirado abejotinos vertės konstrukcija *laikotarpio*

metu, kai šalia vienas kito pateikiami du skirtingos raiškos, bet tą patį reiškiančias žodžiai (žodžio *metas* trečioji reikšmė *Dabartinės lietuvių kalbos žodyne* ‚laikotarpis‘): <...> *visos bendros Juodosios jūros baseino veiklos programos šalyse turėtų būti įtrauktos ir skatinamos aktyviai dalyvauti kito programavimo laikotarpio metu* (= *per kitą programavimo laikotarpį*) Oficialusis leidinys C 136 E, 2012-05-11; <...> *valstybės narės, kuriose pereinamojo laikotarpio metu* (= *per einamuoju laikotarpiu*) *vyksta pernelyg didelis kreditų augimas (geriau pernelyg sparčiai auga paskolos), gali paskubinti kapitalo apsaugos rezervo ir anticiklinio kapitalo rezervo sudarymą* Oficialusis leidinys C 105, 2012-04-11; <...> **Vieno paraiškų surinkimo laikotarpio metu** (= *Vieną paraiškų surinkimo laikotarpiu; Per vieną paraiškų surinkimo laikotarpį pareiškėjas gali pateikti vieną paraišką*) 2011-10-10, ministro įsakymas.

Šis žodžių junginys gali būti ir taisyklingai pavartotas, kai žodis *metas* ne dubliuoja žodžio *laikotarpis* reikšmę, o žymi to laikotarpio tam tikrą momentą ir vartojamas su pažyminiu: *Lietuvos valstybės valdymo institucijos teiks Europos Komisijai atitinkamą informaciją ir bet kuriuo programavimo laikotarpio metu informuos ją apie įvykius, kurie gali priversti suabejoti Lietuvos gebėjimais išlaikyti šį išlaidų lygį* 2009-04-15, LRV nutarimas.

Išvados

Laiko raiškos galimybių lietuvių kalboje yra nemažai, iš jų galima pasirinkti tinkamiausią konkrečiam atvejui. Pagrindinis pasirinkimo kriterijus – konkretesnis laiko reikšmės atspalvis (administracinėje kalboje vietininkas gali reikšti laiko tarpą ar momentą), taip pat svarbi pasirinktos raiškos priemonės semantika ir sintaksinė pozicija (nevertotini verstiniai sustabarėję vietininkai, užimančios prielinksnio ar polinksnio poziciją).

Reikšmingas kriterijus renkantis tinkamą laiko raišką ir kalbos vartojimo sritis: administracinėje kalboje laiko raiškos galimybės vietininku yra labiau apribotos nei laisvesnėje kalbos vartosenoje, todėl siūloma vietininką *laikotarpyje* su būtinuoju derinamuoju pažyminiu laikyti šalutiniu normos variantu, kuris galėtų būti vartojamas tada, kai pagal kontekstą kitos sinoniminės raiškos priemonės pasakymui suteiktų kitokių reikšmės atspalvių.

Laiko tarpui ir momentui reikšti administracinėje kalboje būdingiausios raiškos priemonės – įnagininkas ir prielinksnio *per* konstrukcija; vietininkas įprastas tokiais atvejais, kai nėra sinoniminių raiškos formų.

Literatūros sąrašas

1. Celiešienė V., Džežulskienė J. *Profesinės kalbos pagrindai*. Kaunas: Technologija, 2009.
2. *Dabartinės lietuvių kalbos gramatika*. Red. V. Ambrazas. 4-oji patais. laida. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas, 2006.
3. Dambriūnas L. Kai kurie linksnių vartojimo atvejai. *Gimtoji kalba*. 1965. Nr. 3–4, p. 43–46.
4. Dambriūnas L. Abstraktinių žodžių vietininkas ir jo vartoseną. *Gimtoji kalba*. 1965. Nr. 3–4, p. 47–49.
5. Fraenkel E. *Syntax der litauischen Kasus*. Kaunas: L.U. Humanitarinių mokslų fak., 1928.
6. Jablonskis J. *Linksniai ir prielinksniai ir jų vartojimas mūsų kalboje*. Kaunas: Sakalas, 1928.
7. *Kalbos patarėjas*. Paruošė L. Dambrauskas; redagavo A. Salys ir Pr. Skardžius. Kaunas: Lietuvių kalbos d-ja, 1939.
8. *Kalbos patarimai*. Kn. 1. *Sintaksė: 1. Linksnių vartojimas*. Sud. R. Miliūnaitė, teksto aut. V. Labutis, A. Pupkis ir J. Šukys, vyr. red. A. Pupkis. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas, 2003.
9. *Kalbos praktikos patarimai*. Sud. A. Pupkis, Vilnius: Mokslas, 1985.
10. Kamantauskas V. *Trumpas kalbos netaisyklingumų ir barbarizmų žodynėlis*. Kaunas: Valstybės spaustuvė, 1928.
11. *Kanceliarinės kalbos patarimai*. Sud. P. Kniūkšta. 2007. – <http://lkz.mch.mii.lt/Kanceliarinis/> (žiūrėta 2012-04-20).
12. Kniūkšta P. *Administracinė kalba ir jos vartoseną*. Vilnius: Lietuvių kalbos institutas, 2005.
13. Labutis V. *Lietuvių kalbos sintaksė*. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla. 1998.
14. *Lietuvių kalbos gramatika*. Vyr. red. K. Ulvydas. T. 1. Vilnius: Mintis, 1965.
15. Miliūnaitė R. *Lietuvių kalbos gramatikos norminimo pagrindai*. Vilnius: Lietuvių kalbos institutas, 2003.
16. Paulauskienė A. *Lietuvių kalbos morfologija*. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidykla, 1994.
17. Ružė A. Laiko konstrukcijos su vietininku. *Kalbos kultūra*. 1968. Šąs. 14, p. 6–15.
18. Smetonienė I., Dambrauskaitė B. Jono Jablonskio pėdomis: linksnių klaidos ir taisyimo motyvai. *Kalbos kultūra*. 2011. T. 84, p. 25–59.
19. Šukys J. *Lietuvių kalbos linksniai ir prielinksniai: vartoseną ir normas*. Kaunas: Šviesa, 1998.

20. Urnėžiūtė R., Pupkis A. Bankininkų raštų kalba – nearti dirvonai. *Gimtoji kalba*. 1995. Nr. 6, p. 6–12.
21. Valiulytė E. *Dabartinės lietuvių kalbos sintaksiniai sinonimai*. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas, 1998.

Šaltinių sąrašas

1. *Europos Sąjungos teisės aktų ir kitų viešų dokumentų bazė „EUR-Lex“*. – <http://eur-lex.europa.eu/lt/index.htm> (žiūrėta 2012-05-30).
2. *Kalbos patarimų informacinis biuletenis*. 1995–2005. Nr. 1–20.
3. *Lietuvių kalbos instituto Bendrinės kalbos skyriaus Kalbos rekomendacijų kartoteka*.
4. Lietuvos Respublikos Seimo teisės aktų duomenų bazė. – <http://www.lrs.lt> (žiūrėta 2012-05-30).

TIME-EXPRESSING STRUCTURES WITH THE LOCATIVE IN ADMINISTRATIVE LANGUAGE AND THEIR SYNONYMY

Summary. *There are quite a few alternatives for time expression in the Lithuanian language which allow the most suitable structure to be chosen for a particular case. In administrative language, time-expressing locative can have syntactic synonyms; it can be substituted with either the accusative or instrumental case, a structure with the preposition per, or a genitive case structure together with a word metu in the instrumental case. The main criterion for choosing the most suitable expression is the more accurate shade of the time meaning. The semantics and syntactic form of the chosen means of expression are also important. Field of usage is an important criterion as well: time-expressing structures with the locative in administrative language are more limited than in more free styles.*

Sometimes time expression is chosen wrongly. Some words in the locative, such as laikotarpyje, laike, eigoje, bėgyje used in the position of preposition or postposition are stiff translated structures which are not normative. They should be replaced with correct means of expression. It should be noted that the word laikotarpyje in the locative could be used in some cases, though in administrative language the instrumental case is always preferred. Structures with metu ought to be chosen carefully because they do not match with other words naming a generalized period of time.

Keywords: *syntax, time-expressing structure, locative case, administrative language, codification.*

SPECIALYBĖS KALBA: GRAMATIKA IR LOGIKA. Mokslinių straipsnių rinkinys. – Vilnius: Mykolo Romerio universiteto leidyba, 2012, 172 p.

ISBN 978-9955-19-485-9

Gramatikos ir logikos problemoms skirtame šeštame tęstiniame „Specialybės kalbos“ mokslinių straipsnių rinkinyje daugiausia yra nagrinėjami įvairių specialybių terminų ir kitų žodžių gramatinių formų taisyklingo vartojimo, sinonimijos ir konkurencijos, reikšmių nustatymo, kirčiavimo dalykai. Analizuojamos kalbos loginės struktūros paieškos klasikiniuose filosofijos darbuose. Straipsniuose užsienio kalbomis tiriama efektyvūs gramatikos mokymo(si) būdai.

Straipsnių rinkinys skiriamas specialybės kalbos dėstytojams, bet rinkinyje aptariami klausimai bus naudingi ir įvairių specialybių studentams, ir visiems, kas rūpinasi savo profesinės kalbos prestižu.

UDK811.172'36

SPECIALYBĖS KALBA: GRAMATIKA IR LOGIKA

Mokslinių straipsnių rinkinys

Maketavo Aušrinė Ilekytė

SL 585. 2012 11 11. 9,0 leidyb. apsk. l.

Tiražas 50 egz. Užsakymas 17 628.

Išleido Mykolo Romerio universitetas,

Ateities g. 20, Vilnius

Puslapis internete www.mruni.eu

El. paštas leidyba@mrni.eu

Parengė spaudai UAB „Baltijos kopija“,

Kareivių g. 13b, Vilnius

Puslapis internete www.kopija.lt

El. paštas info@kopija.lt

Spausdino UAB „Vita Litera“,

Kurpių g. 5–3, Kaunas

Puslapis internete www.bpg.lt

El. paštas info@bpg.lt